

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Muhasebe/Finans Bilim Dalı

DÖVİZE DAYALI VADELİ İŞLEMLER VE MUHASEBE UYGULAMALARI

Burçin Bozkaya

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

DÖVİZE DAYALI VADELİ İŞLEMLER VE
MUHASEBE UYGULAMALARI

Burçin Bozkaya

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

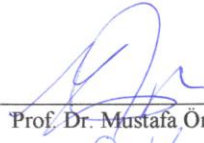
Muhasebe/Finans Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

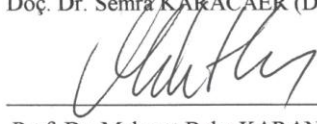
Ankara, 2010

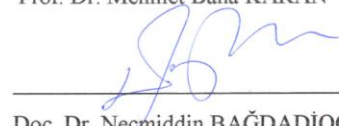
KABUL VE ONAY

Burçin Bozkaya tarafından hazırlanan “Döviz Dayalı Vadeli İşlemler ve Muhasebe Uygulamaları” başlıklı bu çalışma, 19.04.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Ömer İPÇİ (Başkan)

Doç. Dr. Semra KARACAER (Danışman)

Prof. Dr. Mehmet Baha KARAN

Doç. Dr. Necmaddin BAĞDADIÖĞLU

Yrd. Doç. Dr. Özgür ARSLAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☒ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

19.04.2010

Burçin Bozkaya

ÖZET

BOZKAYA, Burçin. Döviz Dayalı Vadeli İşlemler ve Muhasebe Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

Bu tezin amacı döviz dayalı türev ürünlerin tanımlanması, bu ürünlerin kullanımına neden olan risklerin incelenmesi, Türkiye’de kullanımı ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili standartların ve tebliğlerin incelenerek uygulamasının gösterilmesidir.

İşletmelerin döviz kuru riski ile karşı karşıya kalmaları nedeniyle döviz dayalı türev ürünlerin kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Ancak türev ürünlerin spot piyasalarda değil de vadeli piyasalarda işlem görmeleri nedeniyle sözleşme tarihinde oluşan fiyat ile vade tarihinde oluşan fiyat arasındaki farklardan kaynaklanan kar zarar durumunun ve sözleşmelerin, finansal tablolara yansıtılması ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunların giderilebilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılması gerekliliği belirmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu gibi çeşitli kurullar uluslararası düzenlemeleri temel alarak standartlar ve tebliğler yayınlamışlardır. Bu düzenlemeler sayesinde işletmelerin finansal raporlarının daha doğru yorumlanabilmesi mümkün kılınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Finansal Türev Araçlar, Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi, Forward, Future, Swap, Opsiyon, Vadeli İşlem Piyasaları

ABSTRACT

BOZKAYA, Burçin. Foreign Exchange Derivatives and Accounting Applications, Master Thesis, Ankara, 2010

The purpose of this thesis is to define foreign exchange derivatives, examine the risks engendering the use of these derivatives and display standards and notifications relative to the use and accounting applications in Turkey.

Because of the fact that the establishments are facing foreign exchange risks, the use of derivative products based on foreign exchange became widespread. But as problems have occurred relating to the reflections of the financial statements of derivative agreements and profit and loss arising from the differences between the price on the date of agreement and the one on the date of due date, a result of the fact that the derivative products are operated in future markets instead of spot ones, various regulations have been required. Thus various committees such as the Accounting Standards Board of Turkey, Capital Markets Board, Banking Regulation and Supervision Board, based on international regulations, have published various standards and notifications. Through these arrangements a more accurate interpretation of financial reports of enterprises have been made possible.

Key Words

Financial Derivatives, Accounting for Derivatives, Forward, Future, Swap, Option, Derivatives Markets

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar	ix
ŞEKİLLER	x
GİRİŞ	1
1. RİSK VE ÇEŞİTLERİ	4
1.1. RİSK	4
1.2. RİSK TÜRLERİ	5
1.2.1. Faiz Riski	5
1.2.2. Döviz Kuru Riski	6
1.3. RİSK YÖNETİMİ	7
1.3.1. Riskten Korunma (Hedging)	9
2. TÜREV ÜRÜNLER	13
2.1. TÜREV ÜRÜN TANIMLARI	13
2.2. TÜREV PİYASALAR	14

2.2.1.	Türev Piyasaların Tarihsel Gelişimi	16
2.2.2.	Türev Piyasaların Avantajları ve Dezavantajları	21
2.2.3.	Türkiye’de Türev Piyasalar	23
2.2.3.1.	İMKB Vadeli İşlem Piyasası	25
2.2.3.2.	Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi	27
2.2.3.3.	Takas ve Saklama Bankası A. Ş.	32
2.3.	FORWARD VE FUTURE SÖZLEŞMELER	34
2.4.	OPSİYON	36
2.5.	SWAP	39
3.	TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBESİ	42
3.1.	TÜREV ÜRÜNLERLE İLGİLİ TEMEL MUHASEBE KAVRAMLARI	42
3.2.	TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN GENEL SORUNLAR	44
3.2.1.	Muhasebe Kayıtlarına Alınmaları İle İlgili Sorunlar	44
3.2.2.	Değerleme Sorunları	45
3.2.3.	Raporlanmasıyla İlgili Sorunlar	46
3.3.	TÜREV ÜRÜNLERE İLİŞKİN STANDARTLAR	47
3.3.1.	Uluslararası Düzenlemeler	47
3.3.1.1.	FASB’nin Düzenlemeleri	48
3.3.1.2.	Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu’nun Düzenlemeleri	49
3.3.2.	Türkiye’de Yapılan Düzenlemeler	57
3.3.2.1.	Maliye Bakanlığı Düzenlemeleri	57
3.3.2.2.	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Düzenlemeleri	58
3.3.2.3.	SPK’nın Düzenlemeleri	59
3.3.2.4.	Türkiye Muhasebe Standartları	64
3.4.	HEDGE MUHASEBESİ	68
3.4.1.	Hedge Muhasebesi Yaklaşımları	69
3.4.1.1.	Ertelemeli Hedge Muhasebesi Yaklaşımı	69
3.4.1.2.	Piyasa Fiyatını Yansıtan Hedge Muhasebesi Yaklaşımı	70
3.4.1.3.	Etkenlik Yaklaşımı	70
4.	TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBE UYGULAMALARI	71

4.1. FUTURE İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	72
4.1.1. Örnek Uygulama	73
4.2. FORWARD İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	77
4.2.1. Örnek Uygulama	77
4.3. OPSİYON İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	82
4.3.1. Örnek Uygulama	82
4.4. SWAP İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	84
4.4.1. Örnek Uygulama	84
4.5. Bankalarda Uygulanan Türev Muhasebesi	89
4.5.1. Future Banka Uygulaması	90
4.5.2. Forward Banka Uygulaması	95
4.5.3. Opsiyon Banka Uygulaması	98
4.5.4. Swap Banka Uygulaması	103
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	115

KISALTMALAR

BDDK » Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BSMV » Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi

CBOE » Chicago Board Options Exchange

CBOT » Chicago Board of Trade

FASB » Financial Accounting Standards Board

IAS » International Accounting Standards

IFRS » International Financial Reporting Standards

IMF » International Monetary Fund

İMKB » İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

SFAS » Statement of Financial Accounting Standards

SPK » Sermaye Piyasası Kurulu

TMSK » Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu

TSPAKB » Türk Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği

UMS » Uluslararası Muhasebe Standardı

UMSK » Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu

VOBAŞ » Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi

TABLÖLAR

Tablo 1 – Türk Bankalarında Döviz Dayalı Türev Ürünleri Kullanan Bankalar ve Kullanılma Nedenleri	10
Tablo 2 – Türk Bankalarında Döviz Dayalı Türev Ürünlerin Kullanıcıları	10
Tablo 3 – Organize ve Tezgah Üstü Piyasaların Özellikleri	15
Tablo 4 – İlk Vadeli İşlem Sözleşmeleri	18
Tablo 5 – Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Spot Piyasanın İstikrarına Etkisi	22
Tablo 6 – İMKB’de İşlem Gören Döviz Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Özellikleri	26
Tablo 7 – Amerikan Doları Üzerine Vadeli İşlem Sözleşmeleri	27
Tablo 8 – Ortalama Günlük İşlem Hacmi Gelişimi	29
Tablo 9 – Dolar Vadeli İşlem Sözleşmesi	30
Tablo 10 – Euro Vadeli İşlem Sözleşmesi	31
Tablo 11 – Forward ve Futures Sözleşmeler Arasındaki Temel Farklar	36
Tablo 12 – Opsiyonlarda Hak ve Zorunluluklar	37
Tablo 13 – Türev Ürünlerin Karşılaştırılması	41
Tablo 14 – Standartlar Karşılaştırmalı Liste	68

ŞEKİLLER

Şekil 1 – Dünyada Risk Yönetmek İçin Türev Ürün Kullanımı(TBB Paneli, 2005)	9
Şekil 2 – Organize Piyasalardaki Türev Ürün Hacmi Gelişimi	14
Şekil 3 – Firmaların Risk Algısı	25
Şekil 4 – VOBAŞ'ta İşlem Hacminin Dağılımı	29
Şekil 5 – Bir VOB Ekranı	30
Şekil 6 – Alış (Call) Opsiyonunda Uzun Pozisyon (Alıcının Karı)	38
Şekil 7 – Alış (Call) Opsiyonunda Kısa Pozisyon (Satıcının Karı)	38
Şekil 8 – Satış (Put) Opsiyonunda Uzun Pozisyon (Alıcının Karı)	39
Şekil 9 – Satış (Put) Opsiyonunda Kısa Pozisyon (Satıcının Karı)	39

GİRİŞ

Dünya’da piyasaların globalleşmesi, uluslararası işlemlerin artmasına ve bu işlemler sonucunda karşılaşılan risklerin değişime uğramasına ve fazlaşmasına sebep olmuştur. Firmaların uluslararası piyasa da karşılaştıkları risklerden biri finansal risktir. Finansal risk, genel tanımıyla, fiyatların dalgalanırılığı karşısında firmanın ya da bireylerin aktif veya pasif değerlerinin değişmesi riskidir (Aksel, 1995, s:12).

1970’li yıllarda Bretton Woods sisteminin bozulması sonucunda sabit döviz kuru uygulamasından dalgalı döviz kuru uygulamasına geçilmesi ile dış ticaretle uğraşan firmaların karşılaştıkları finansal risklerden biri döviz kuru riski olmuştur. Döviz kuru riski gerçek döviz kurunun beklenen döviz kuruna göre sapmalar göstermesidir (Karimova, 2002, s:4).

Piyasalarda ortaya çıkan riskler, işletmelerin çözüm arayışlarına yönelmesine ve bunun sonucunda risk yönetimi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Risk yönetimi, bir işletmenin insan, personel dahil tüm varlıklarını korumak için koordine edilmiş bir çalışmadır. Risk yönetiminde ilk adım, riskleri belirlemek ve tanımlamak, risklerin ortaya çıkış sıklığını ve etkisini analiz etmektir. İkinci adım, riski azaltmak ya da ortadan kaldırmak için gerekli çalışmaları yapmaktır (Kaygusuz, 1998, s:10). Finansal risk yönetimi ise, finansal kararların doğuracağı sonuçları kur, faiz, fiyat gibi değişkenlerle ilişkilendirerek uygun riskten kaçınma tekniklerinin bulunması ve bu tekniklerin duyarlılık derecelerinin ortaya konularak uygun çözümlerin, uygun zamanda uygulanması sürecini içermektedir (Sayılğan, 1995, s:324).

Finansal risk yönetiminde kullanılan yöntemlerden biri riskten korunma (hedging) yöntemidir. Asıl mali olay nedeniyle ileride meydana gelebilecek olumsuz durumun etkisini ortadan kaldırmak veya daha aza indirmek amacıyla yapılan işleme “riskten korunma” denmektedir(Örten, 2001, s:7).

Riskten korunma amacıyla kullanılan araçlar içerisinde türev ürünlerin payı oldukça yüksektir. Türev ürün; değeri başka bir şeyin değerine bağlı olan demektir. Finansal türev ürün ise değeri temel bir finansal ürüne dayalı olan ürünlerdir (Kolb, 2003, s:1).

Yapılan bir araştırmaya göre Japonya’da firmaların %60’ının riskten kaçınmak amacıyla türev ürünler kullandıkları ortaya konulmuştur (Heaney, 1999, s:2).

Bir türev aracın ortaya çıkabilmesi için iki temel koşul vardır. Bunlar; ilgili likit piyasalarda işlem hacminin yeterli olması ve türev araç işlemine konu olan kıymetin değerinin risk transferini gerektirecek kadar değişken olmasıdır (Taşkiran, 1997, s:481).

Türev ürünlerin ortaya çıkması ile birlikte bu ürünlerin işlem görebileceği türev piyasalar oluşmaya başlamıştır. Türev piyasalar, ilerideki bir tarihte teslimatı veya nakit uzlaşması yapılmak üzere herhangi bir malın ve ya finansal aracın, bugünden alım satımının yapıldığı piyasalardır. Bu piyasalarda işlemlerin gerçekleşmesi ile menkul kıymetlerin el değiştirmesi işlemi aynı anda değil, farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmektedir. Spot piyasalarda, işlemin toplam tutarı işlemin gerçekleştiği anda yatırılırken, türev piyasalarda işlemin toplam tutarının belli bir miktarı teminat olarak yatırılmaktadır. Diğer bir ifade ile az bir para ile çok büyük miktartlı bir sözleşmeye taraf olunabilmektedir. Bu nedenle, türev piyasalarda kaldıraç etkisi vardır (Mosele, 2006, s:5).

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de dış ticaret önemli bir iş kolunu oluşturmaktadır. Dış ticaretin getirdiği risklerden biri olan döviz kuru riskinin yönetimi dalgalı döviz kuruna geçişle birlikte yeni bir önem arz etmektedir. Döviz kuru riskinin yönetiminde kullanılan finansal araçlardan olan dövize dayalı vadeli işlemler Türkiye piyasalarında önem kazanmaktadır. Bununla birlikte organize vadeli işlemler piyasasının açılması bu ürünlerin kullanımına yeni bir boyut getirmiştir. Organize piyasaların kullanılması Türkiye’nin en büyük sorunlarından olan istikrar konusunda yeni bir bakış açısı sağlamıştır.

Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nın açılması bazı düzenlemelerin eksikliğinin giderilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. İlgili kuruluşlarca, uluslararası boyutta yapılan düzenlemeler temel alınarak yeni düzenlemeler getirilmiş ve karışıklıklar önlenmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde muhasebe uygulamaları da şekillenmiştir.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun yayınladığı UFRS 7, UMS 32 ve UMS 39 nolu standartları Türkçe'ye çevirerek tam uyumlu olarak yayınlamıştır. Sermaye Piyasası Kurulu ise 'Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinin Muhasebesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında' bir tebliğ yayınlamıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından 2002 yılı sonu itibariyle finansal tablolarının hesap ve kayıt düzeninde tekdüzenin sağlanması, faaliyetlerin gerçek mahiyetlerine uygun olarak sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarının zamanında ve doğru bir şekilde hazırlanması, raporlanması ve yayımlanmasına ilişkin esas, usul ve ilkelerin belirlenmesi amacıyla Muhasebe Uygulama Yönetmeliği yayınlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünün konusunu riskin ne olduğu, çeşitleri ve yönetimi konusunda yapılabilecekler oluşturmaktadır. İkinci bölümün konusunu ise türev ürünler, türev ürün piyasaları, türev piyasaların tarihsel gelişimi, türev piyasaların avantaj ve dezavantajları ile Türkiye'de türev ürün piyasaları oluşturmaktadır. Üçüncü bölümün konusu türev ürün muhasebesinde kullanılan ilke, standartlar ve yöntemlerden oluşmaktadır. Son olarak dördüncü bölümde türev ürünlerin muhasebesiyle ilgili örnek uygulamalara yer verilmiş ve yapılan görüşmeler sonucu bankalarda uygulanan türev ürün muhasebesi örnekleri yer almaktadır.

1. RİSK VE ÇEŞİTLERİ

1.1. RİSK

Sanayi devrimi ile birlikte ekonomilerde yaşanan değişim ve gelişim para ve sermaye piyasalarının kurulmasına neden olmuştur. Zamanla gelişen ekonomiler sonucu insanların hayat standardı yükselmiş ve uluslararası ticaret önem kazanmıştır. Uluslararası ticaretin artması para ve sermaye piyasalarına ihtiyacın daha fazla ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu piyasaların giderek global bir kimlik kazanması sonucu çeşitli finansal riskler ve riskten korunma yolları ortaya çıkmıştır.

Sözlük anlamıyla risk zarara uğrama tehlikesidir. Bu tanımdan yola çıkarak riski basitçe beklenenden sapma olarak tanımlayabiliriz. Ancak, işletmenin temel mali tablolarını oluşturan bilanço ve gelir tablosunu esas alarak riski, işletmenin varlıklarının değerinde ve beklenen getirisinde oluşabilecek azalmaya; borç ve faiz yükünde meydana gelebilecek artmaya neden olabilecek olumsuz sonuç yaratan mali olaylar (Örten, 2001, s:15) olarak daha kapsamlı bir şekilde tanımlayabiliriz.

Risk, yatırım yapan ve ticaretle uğraşan insanların hayatında farklı bir yere sahiptir. Riskin doğmasına neden olan çeşitli olaylar vardır. Bunların bazıları kontrol edilebilir; bazıları ise kontrol edilemez. Kontrol edilebilen risklere sistematik olmayan risk, kontrol edilemeyen risklere ise sistematik risk denir. Sistematik riskin nedenleri ekonomik, politik ve sosyal gelişmelerdir.

İşletmelerin karşılaştıkları riskler içinde konu itibariyle oldukça önemli olanlardan biri mali risklerdir. Mali risk, genel tanımıyla, fiyatların dalgalanırılığı karşısında firmanın ya da bireylerin aktif veya pasif değerlerinin değişmesi riskidir (Aksel, 1995, s:12).

Mali riskin tanımında geçen fiyat dalgalanmasına sebep olan olayların konu ile ilgili olanı ise sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmesidir. 1970’li yıllarda Bretton Woods sisteminin iflası sonucu ülkeler sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçmiş, petrol krizinden sonra enflasyonda artış olmuş ve faiz oranları ile birlikte piyasalar da istikrarsız hale gelmiştir.

İşletmelerin ve bireylerin bu risklerle karşı karşıya kalmaları, finansal piyasalar da önlem alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak risk yönetimi ve riskten korunma kavramları önemli hale gelmiştir. Teknoloji ve globalleşmenin getirdiği etkiyle risk yönetiminde ve riskten kaçınmada kullanılmak üzere yeni finansal araçlara olan ihtiyaç belirmiş ve temel finansal araçlar yetersiz kaldığı için türev finansal araçlar ortaya çıkmıştır.

1.2. RİSK TÜRLERİ

Hayatın her alanında bireyleri ya da işletmeleri bekleyen çeşitli riskler vardır. Daha önce belirtildiği gibi bu risklerin bazıları kontrol edilebilir; bazıları kontrol edilemez. Kontrol edilemeyen risklerle ilgili bireylerin ya da işletmelerin alacağı önlemler riskleri azaltamamaktadır. Ancak bu riske sebep olan politik, ekonomik ve sosyal gelişmeleri takip edip nasıl bir tavır almaları gerektiği konusunda karar verebilirler. Ancak kontrol edilebilen riskler, tamamen ortadan kaldırılamasa da yönetilmesi mümkün olan risklerdir.

Riskleri dört ana grupta toplayabiliriz (Uzunoğlu, 2003, s:33):

- a) Sistematik Risk
- b) İşlem Riski
- c) Kontrol Riski
- d) Finansal risk

Bu dört ana grup içinde konu ile ilgili olan finansal riski yaratan olay fiyat dalgalanmasıdır. Fiyat dalgalanmasını yaratan en önemli mali olaylar ise faiz ve döviz kurudur.

1.2.1. Faiz Riski

Faiz riski, faiz oranlarının değişmesi sonucunda bir yatırımdan elde edilen getiri oranının yatırım dönemi başlangıcındaki beklenen getiriden farklı olmasıdır (Kaygusuz,

1998, s:8). Faiz getirili menkul kıymetler ve finansal araçlar faiz riski ile karşı karşıyadır.

Faiz riskini kendi içinde 3 gruba ayırabiliriz (Kaygusuz, 1998, s:8).

- a) Nakit Akış Riski: Gelecek bir tarihte borçlanmayı planlayan firmanın, değişken faizli bir borcu var ise, firmanın faiz yenileme dönemlerinde veya kredi almayı planladığı tarihte faiz hadlerinin artması sonucunda bu borçların artan faizlerini ödemek için gelecekteki nakit ihtiyacı da artacaktır.
- b) Portföy Riski: Faiz oranları ve varlık fiyatları arasında zıt yönlü bir ilişki vardır. Yüksek faiz getiren uzun vadeli menkul kıymetler, düşük faiz getiren kısa vadeli menkul kıymetlere oranla daha fazla faiz oranındaki artışın neden olduğu portföy riskine maruz kalırlar.
- c) Ekonomik Risk: İşletmenin içinde bulunduğu ekonomik koşulların neden olduğu faiz oranındaki değişimlerin sonucudur.

1.2.2. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riski, bir para biriminin başka bir para birimi karşısındaki değerinin beklenmedik bir şekilde değişmesi ihtimalidir. Diğer bir ifade ile gerçek döviz kurunun beklenen döviz kuruna göre sapmalar göstermesidir (Karimova, 2002, s:4). Özellikle sabit döviz kuru sisteminin çökmesi sonucunda ülkelerin esnek kur sistemine geçmesiyle döviz kurlarında dalgalanmalar serbest bırakılmış ve bunun sonucu olarak uluslararası ticaretle uğraşanlar döviz kuru riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca bu serbestleşme sonucunda bu riski kendi lehine dönüştürmek isteyen piyasa oyuncularının sayısında da artış olmuştur.

Döviz kuru riski, işlem ve muhasebe riski başlıkları altında incelenebilir (Aksel, 1995, s:22).

- a) İşlem Riski: Bir kuruluşun yabancı döviz üzerinden işlem yapması durumunda ortaya çıkmaktadır. Döviz kurundaki bir değişme kuruluşun beklenen veya bütçelenen nakit akışı veya harcamalarının beklenenden daha az veya daha çok

olması, firmanın karlı olabilecek işlemini zararlarla tamamlaması sonucunu doğurabilir.

- b) Muhasebe Riski: Firmanın yabancı bir döviz cinsinden belirlenmiş olan aktif ve pasiflerinin yerel para cinsinden değerlerinin, bir muhasebe döneminden diğer muhasebe dönemine kadar geçen zamanda, döviz kurlarındaki değişimlerden dolayı ve herhangi bir fiziki işlem olmaksızın değişmesi riskini ifade etmektedir.

1.3. RİSK YÖNETİMİ

Finansal piyasalardaki riskler işletmeleri ve bireyleri etkilemeye başladıkça, bu risklerin azaltılması için ne yapılabileceği sorusu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak risk yönetimi doğmuştur.

Risk yönetimi, bir işletmenin insan, personel dahil tüm varlıklarını korumak için koordine edilmiş bir çalışmadır. Risk yönetiminde ilk adım, riskleri belirlemek ve tanımlamak, risklerin ortaya çıkış sıklığını ve etkisini analiz etmektir. İkinci adım, riski azaltmak ya da ortadan kaldırmak için gerekli çalışmaları yapmaktır (Kaygusuz, 1998, s:10).

İşletmeler risk yönetimi yaparken doğru bir süreci takip ederlerse risklerini azaltabilir, zararlarını önleyebilir, kar edebilirler. Risk yönetimi süreci 5 aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla şu şekildedir (Aksel, 1995, s:12):

- a) Riskin tanımı, risk yöneticisinin en güç işidir. Risk tanımlamasının azalması, risk yöneticisinin bilinmeyen riskleri işleme koymasını zorlaştırır.
- b) Söz konusu kayıpların net bir şekilde ölçülerek açığa çıkartılmasında ölçümleme çok önemlidir. Çünkü açıkların ne kadar ciddi ve acil olduğunu ifade eder.
- c) Kayıplar tanımlanıp ölçüldükten sonra, çeşitli risk yönetimi teknikleri bu konuda en iyi birleşimi sağlamak için tartışılır ve karar verilir. Bu yöntemler;

- Riskten kaçınma,
- Kayıp oluşma şansını azaltma veya meydana geldiğinde büyüklüğünü azaltma,
- Riski başka taraflara transfer etme,
- Riski dâhilde alıkoymak veya taşımaktır.

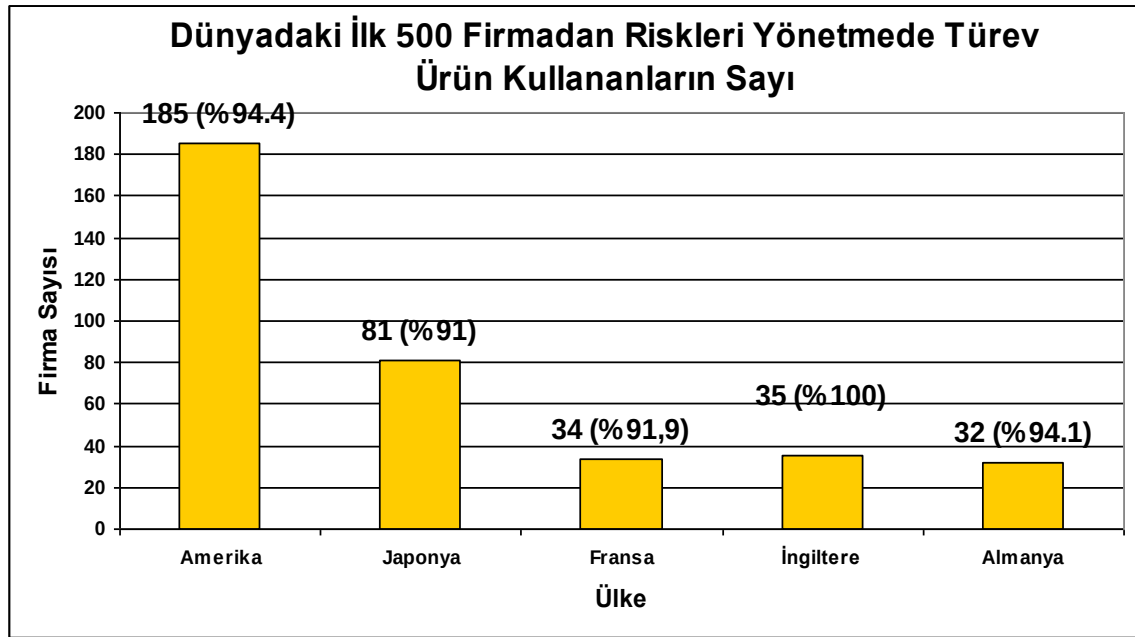
d) Alternatif risk düzeltme araçları arasından karar verildikten sonra, risk yöneticisi verilmiş kararları mutlaka uygulamalıdır.

e) Verilen kararlar ve uygulamaların sonuçları, bu kararların dayanıklılığını ölçmek için ve gerekirse önerilen değişik çözümlere yön vermek için ilk 4 aşamada gözlenmesi gerekmektedir.

Dördüncü maddede belirtilen alternatif risk düzeltme araçları türev ürünlerden oluşmaktadır. Türev ürünlerin tanımı, çeşitleri ve ortaya çıkış nedenleri daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ancak türev ürünlerin risk yönetiminde kullanım nedenlerine burada kısaca değinmek gereklidir. Bu nedenler şunlardır (Kaygusuz, 1998, s:11):

- a) Aktif ve pasiflerin değerlerindeki istenmeyen değişimlere karşı koruma sağlamak,
- b) Piyasa fiyatı ya da kur oranlarındaki değişiklikleri önceden tahmin ederek kar elde etmek amacı ile risk üstlenmek yani spekülasyon yapmak,
- c) Daha uygun şartlarda fon elde etmektir.

Aşağıdaki şekilde dünyadaki ilk 500 firmadan risk yönetiminde türev ürün kullananların dağılımları ülke temelinde gösterilmiştir. En fazla firma sayısı Amerika Birleşik Devletleri'nde olmasına rağmen türev ürün kullanımında en yüksek orana İngiltere sahiptir.

Şekil 1 – Dünyada Risk Yönetmek İçin Türev Ürün Kullanımı(TBB Paneli, 2005)

1.3.1. Riskten Korunma (Hedging)

Finansal risk yönetimi döviz kurlarında, faiz oranlarında, mal ve hisse senedi fiyatlarındaki beklenmedik değişimlerin neden olduğu kayıpları en aza indirme veya yok etme çabalarıdır. Finansal risk yönetimi, finansal kararların doğuracağı sonuçları kur, faiz, fiyat gibi değişkenlerle ilişkilendirerek uygun riskten kaçınma tekniklerinin bulunması ve bu tekniklerin duyarlılık derecelerinin ortaya konularak uygun çözümlerin, uygun zamanda uygulanması sürecini içermektedir (Sayılğan, 1995, s:324).

Mali risklerin yönetimi için genel olarak üç farklı fakat birbiri ile ilişkili yöntemden biri ya da bileşimleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin ilki sigorta poliçesi satın almak, ikincisi aktif-pasif yönetimi ve üçüncüsü ve konuyla ilgili olanı korunma (hedging) yöntemidir (Aksel, 1995. s:26).

Asıl mali olay nedeniyle ileride meydana gelebilecek olumsuz durumun etkisini ortadan kaldırmak veya daha aza indirmek amacıyla yapılan işleme “riskten korunma” denmektedir(Örten, 2001, s:7).

Firmaların neden riskten kaçınmak istedikleri önemli bir noktadır. Firma yönetiminin amacı firmanın ortakları için firmanın değerini yükseltmektir (Eiteman, 2001, s:6). Ancak hedging yapılarak firmanın değeri yükseltilebilmekte midir? Amerika’da 1990-1995 yılları arasında 720 finansal olmayan büyük firmayı kapsayacak şekilde yapılan bir araştırmaya göre firma değeri ile döviz dayalı türev ürünler kullanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Allayannis, 2001, s:243).

Yapılan başka bir araştırmaya göre Japonya’da firmaların %60’ının riskten kaçınmak amacıyla türev ürünler kullandıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca, türev ürünlerin büyük bir kısmının döviz kur riskinden kaçınmak için kullanıldığı tespit edilmiştir (Heaney, 1999, s:2). Bu sonuçlara göre türev ürünlerin kullanımı giderek önem kazanmaktadır.

Türkiye Muhasebe Standartları’ndan 39 no’lu Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardında finansal riskten korunma aracı; gerçeğe uygun değerinin veya nakit akışlarının finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değerindeki veya nakit akışlarındaki değişiklikleri dengelemesi beklenen türev araç ya da (sadece döviz kuru riskinden korunma amaçlı işlemler için) türev olamayan finansal varlık veya borçlardır.

Türk ve Alman bankalarının türev ürünlerle ilgili muhasebe sorunlarıyla ilgili karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla yapılan bir anketten alınan sonuçlar aşağıda Türk Bankalarının döviz dayalı vadeli işlem kullanımı, kullanım nedenleri ve kimin için kullandıkları gösterilecek şekilde özetlenmiştir (Taş, 2001, s:156-261);

Tablo 1 – Türk Bankalarında Döviz Dayalı Türev Ürünleri Kullanan Bankalar ve Kullanılma Nedenleri

	Forward	Swap	Futures	Opsiyon
Hedging	12	19	9	9
Spekülasyon	2	0	0	3
Hed/Spec	13	11	4	3
Kullanılmıyor	3	2	18	15
Toplam Banka	30	30	31	30

Tablo 2 – Türk Bankalarında Döviz Dayalı Türev Ürünlerin Kullanıcıları

	Forward	Swap	Futures	Opsiyon
Banka Namına	7	7	3	3
Müşteri Namına	3	3	0	0
Banka/Müşteri	20	20	10	12

Kullanılmıyor	0	0	18	15
Banka Sayısı	30	30	31	30

Bu anket sonuçlarına göre, türev ürünler Türkiye’de daha çok hedging amaçlı kullanılmaktadır. Göze çarpan başka bir sonuç ise, anketin yapıldığı dönemde Türkiye’de vadeli işlem borsası olmaması nedeniyle futures ürünlerinin pek fazla kullanılmadığıdır. Ayrıca bir tek bankalar değil, banka müşterileri de özellikle tezgah üstü piyasalarda sunulan türev ürünleri kullanmayı tercih etmektedir.

İşletmeler, riskten korunma işleminde farklı teknikler kullanmaktadır. Bu tekniklerin hangisinin kullanacağına işletmenin kaynakları ve finansal piyasalara ulaşım işlem yapıp yapamayacağı gibi bileşenler yön vermektedir (Kaygusuz, 1998, s: 13). Bu teknikler ikiye ayrılmaktadır; firma içi riskten korunma yöntemleri ve firma dışı riskten korunma yöntemleri.

- a) Firma içi riskten korunma yöntemleri temelde bilanço uyarlamalarına dayalı olan ve firmanın kendi bünyesi içinde gerçekleştirdiği teknikleri içermektedir. Bu teknikler arasında en yaygın olarak kullanılanlar arasında eşleştirme(offsetting), döviz sepetleri, nakit akışının zamanlaması(leading-lagging) ve para piyasası yoluyla riskten korunma sayılabilir (Aksel, 1995, s:29).

Eşleştirme çok uluslu şirketler tarafından tercih edilen bir tekniktir ve döviz alacak ile borçları karşılıklı olarak eşleştirilir, birbiri ile eşleşmeyen tutarlar vadeli sözleşme kullanılarak riske karşı korunur (Kaygusuz, 1998, s:14). Diğer bir teknik aktifleri veya pasifleri döviz sepetleri cinsinden belirlemektedir; döviz sepetleri birer döviz portföyü olduklarından sepetin fiyatının dalgalanması, içindeki tüm dövizlerin dalgalanmalarının bir ortalaması olacaktır ve bu açıdan sepetin dalgalanma riski, tek bir döviz kurunun dalgalanma riskinden daha az olmaktadır. Nakit akışlarının ayarlanması, borçların ve alacakların ödemelerini, döviz kurları veya faiz hadleri üzerindeki ileriye yönelik tahminlere göre öne alma veya erteleme ilkesine dayalıdır (Aksel, 1995, s:30). Para piyasaları yoluyla riskten korunma işlemi, ürünün spot piyasadan satın alınıp gelecek piyasada satılmasıdır (Kaygusuz, 1998, s:14).

- b) Firma dışı riskten korunma teknikleri forward, futures, options ve swap piyasalarında uygulanmaktadır. Bu piyasalar daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Korunma amaçlı işlemler ile potansiyel risklerin yatırımcı için doğuracağı olumsuz riskler türev araçlar ile şu şekilde bertaraf edilmektedir (İstanbul Ticaret Odası, 2006, s:17-19);
- a) Uzun Pozisyonlu Korunma: Vadeli işlem sözleşmesinde alım yapan yatırımcı “uzun pozisyon” almış olur.
- b) Kısa Pozisyonlu Korunma: Alım satıma konu olan ürünün gelecekte fiyatının düşmesi riskine karşı satım yönünde işlem yapılmasıdır.
- c) Çapraz Koruma: Vadeli işlem sözleşmesine konu olan ürün ile yatırımcının riskten korumayı amaçladığı ürün aynı değilse çapraz korunma yapılmış olmakta ancak yatırımcı söz konusu her iki ürünün spot piyasa arasındaki farktan kaynaklanan çapraz korunma riskine maruz kalmaktadır.

2. TÜREV ÜRÜNLER

2.1. TÜREV ÜRÜN TANIMLARI

Finansal piyasalarda bazı ürünler temel ürünler diğerleri ise türev ürünler diye adlandırılır. Hisse senedi bir temel üründür, ancak hisse senedi opsiyonu bir türev üründür. Türev ürün; değeri başka bir şeyin değerine bağlı olan demektir. Finansal türev ürün ise değeri temel bir finansal ürüne dayalı olan ürünlerdir (Kolb, 2003, s:1).

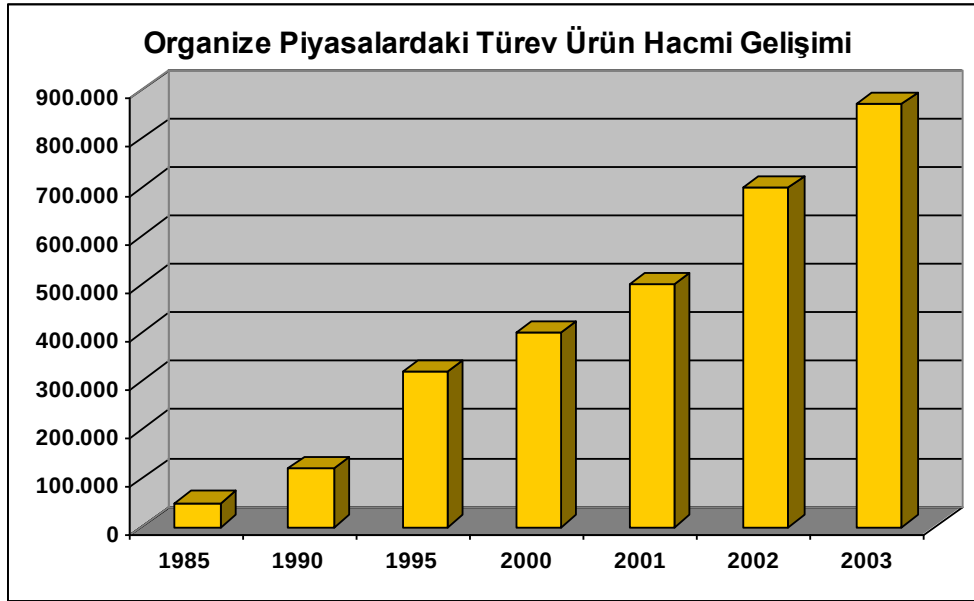
39 no'lu Türkiye Muhasebe Standardı'na göre türev ürün aşağıda yer alan üç özelliğin tamamına sahip olan ve bu Standart kapsamında bulunan bir finansal araç veya diğer bir sözleşmedir:

- a) Belirli bir faiz oranında, finansal araç fiyatında, mal bedelinde, döviz kurunda, fiyat veya oran endeksinde, kredi derecesi veya kredi endeksinde ya da başka bir değişkende veya sözleşmenin taraflarından birine özgü olmayan finansal olmayan bir değişkende (bazen “sözleşmeye konu olan” olarak da adlandırılır) meydana gelen bir değişiklik karşısında değeri değişmektedir;
- b) Net bir başlangıç yatırımı gerektirmemekte veya piyasa koşullarındaki değişikliklere benzer tepki vermesi beklenen diğer türden sözleşmelere göre daha az bir net başlangıç yatırımı gerekmektedir ve
- c) Gelecek tarihte ödenecektir.

Türev ürünler çeşitli temel ürünlere bağlı olarak ya da bu temel ürünlerin bir kaçı bir arada kullanılarak oluşturulabilir. Bu temel ürünlerden bazıları döviz kuru, faiz oranı, pamuk, buğday gibi çeşitli mallar, hisse senedi fiyatı ya da borsa endeksidir. Türev ürünler spot piyasada işlem görmezler ancak spot piyasayı etkileyebilir veya ondan etkilenebilirler. Türev araçların değeri bağlı oldukları temel ürünlere bağlı olarak değişebilmektedir. Türev ürünler riskten korunmak veya spekülatif gelir elde etmek amacıyla kullanılabilir.

Bir türev aracın ortaya çıkabilmesi için iki temel koşul vardır. Bunlar; ilgili likit piyasalarda işlem hacminin yeterli olması ve türev araç işlemine konu olan kıymetin değerinin risk transferini gerektirecek kadar değişken olmasıdır (Taşkiran, 1997, s:481).

Türev ürünler ilk defa mala dayalı olarak kullanılmıştır. Daha sonra farklı ihtiyaçların ortaya çıkması ve sermaye piyasalarının gelişmesi ile finansal türevler ön plana çıkmıştır. Şekil-2’de görüldüğü gibi 80’li yıllardan sonra dünyada döviz ve faize dayalı vadeli işlem hacimleri ve ürün çeşitliliğinde önemli bir artış yaşanmıştır (TBB Paneli, 2005).

Şekil 2 – Organize Piyasalardaki Türev Ürün Hacmi Gelişimi

2.2. TÜREV PİYASALAR

Türev piyasalar; spot piyasalarda oluşabilecek ani fiyat hareketlerinden kaynaklanan risklerden korunmak isteyen yatırımcılar ile bu riskleri taşımaya istekli olan spekülörler arasında bir aracı rolü oynamak suretiyle, bir ülkenin finansal altyapısının gelişimine, yani o ülkedeki sermaye piyasasının gelişimini tamamlamasına büyük katkıda bulunmaktadır. Türev piyasaların, özellikle organize borsalar vasıtasıyla işlediği bir sermaye piyasasında, fiyatların daha etkin oluştuğu, likiditenin arttığı, ayrıca piyasalara gelen bilginin fiyatlara çok daha hızlı yansıdığı gözlemlenmiştir (Yılmaz, 2002, s:15).

Türev ürünler organize veya tezgah üstü piyasalarda işlem görmektedirler. Tablo 3, organize piyasalar ile tezgah üstü piyasaların özelliklerini göstermektedir (Aksel, 1995, s:4-6).

Tablo 3 – Organize ve Tezgah Üstü Piyasaların Özellikleri

Organize Piyasalar	Tezgah Üstü Piyasalar
Hukuki-operasyonel alt yapısı vardır.	Hukuki-operasyonel alt yapısı yoktur.
İşlemler belli bir mekanda yapılır.	İşlemler farklı mekanlarda yapılır
Bir çok piyasa katılımcısı vardır.	Genellikle 2-3 taraf arasında yapılır.
Çoklu fiyat sistemi kullanılır.	Tekli fiyat sistemi kullanılır.
Likidite yüksek.	Likidite düşük.
İşlemsel maliyetler var.	İşlemsel maliyetler yok.
Takas merkezi var.	Takas merkezi yok.

Global açıdan vadeli piyasaların doğuşunun ve gelişmesinin nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ayrıçay, 2002, s:6):

- a) Finansal piyasalarda yaşanan deregülasyon süreci yeni yatırım fırsatları doğurmuş, bu durum artan riskler için yeni enstrümanlar geliştirilmesine neden olmuştur.
- b) Gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalarda işlem yapan kurumsal yatırımcıların, bu ülkelerdeki karşılıklı işlemlerinden doğan risklerinin ortadan kaldırılması gerekmiştir.

- c) Serbest Piyasa ekonomilerindeki ekonomik birimlerin maruz kaldıkları mal fiyatlarıyla faiz oranı volatilitesi için uygun riskten korunma araçlarına ihtiyaç duyulmuştur.
- d) Gelişmekte olan ekonomilerdeki büyüme, bu ülkelerdeki şirketlerin üstlendikleri finansal ve mal piyasalarındaki risklerinin yönetilmesinde daha uygun çözümlere olan talebi arttırmıştır.

Vadeli piyasalar hızlı bir şekilde büyümektedir. Bank for International Settlement (BIS) tarafından açıklanan verilere göre, 2000 yılı Temmuz ayı sonu itibariyle dünyada alım satımı yapılan finansal türev ürünlerin nominal tutarı 108 trilyon ABD dolarına yaklaşmış olup, bunun 13.9 trilyon ABD dolarlık kısmı organize borsalarda gerçekleştirilmiştir. Haziran 1998 ile Temmuz 2000 arasında tezgah üstü piyasaların büyüklüğü 72 trilyon ABD dolarından 94 trilyon ABD dolarına yükselmiştir (Yılmaz, 2002, s:15).

2.2.1. Türev Piyasaların Tarihsel Gelişimi

Türev sözleşmelerin alım satımı uzun bir geçmişe sahiptir. Kayıtlardaki ilk vadeli sözleşmeler Eski Yunan'daki Milet'li filozof Thales'in kışın bahardaki zeytin hasatı için yağhanelerle yaptığı ve günümüzdeki alım opsiyonlarına benzeyen pazarlıklara kadar gitmektedir.

Organize borsalarda işlem gören vadeli işlem sözleşmelerine benzer ilk uygulama 1697'de Japonya'da ortaya çıkmıştır. Toprak sahipleri pirinç üretimlerini teminat göstererek, ekonomide para gibi kabul gören alındı sertifikaları (certificates of receipts) çıkarmışlardır. Pirinç fiyatlarındaki oynamaların sertifikaların değerini etkilediği gözlenince, spekülörlerle birlikte ilk vadeli işlem borsası 1730 yılında Osaka'da kurulan "Dojimina Pirinç Ticaret Borsası" olmuştur. Ancak bu sertifikalar fiziki teslimata izin vermediğinden zamanla pirinç spot piyasasında oluşan fiyatlarla vadeli işlem piyasasında oluşan fiyatlar arasındaki ilişki kopmuş ve aşırı spekülatif hale gelmiştir (İMKB Eğitim Setleri Vadeli İşlemler Piyasaları, s:4)

ABD'nin ilk düzenli vadeli işlem borsası olan Chicago Board of Trade (CBOT) tahıl üreticilerinin bir araya gelmesi sonucu 82 üyesi ile 1848 yılında açılmıştır. 1865 yılına kadar futures işlemlere konu olan varlıklar ve bu varlıkların özellikleri, miktarı, vadesi ve teslimat prosedürlerini standartlaştırma çalışmaları devam etmiştir. Chicago Board Options Exchange (CBOE)'de Nisan 1973'te hisse senedi üzerine opsiyon sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır.

Vadeli işlemler piyasalarında yapılan işlemler uzun bir süre mala dayalı olarak devam etmesine rağmen 1970'lerden sonra sabit döviz kuru sistemi Bretton Woods anlaşmasının feshedilmesiyle birlikte döviz kurunda dalgalanmalar başlamıştır. Bu dalgalanmalar sonucunda oluşan fiyat değişimleri karşısında kullanılan finansman teknikleri yetersiz kalmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek için yeni finansal araçlar geliştirilmesi gerekmiştir. Döviz kurlarındaki ve faiz oranlarındaki dalgalanmaları tahmin etmek ve buna göre pozisyon almak gerekliliği risk yönetimi düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Böylece vadeli işlem piyasalarında faiz, döviz, borsa endeksi üzerine de vadeli işlem sözleşmeleri hazırlanmaya başlanmıştır. 1972 yılında ilk finansal vadeli işlem piyasa ürünü olan dövize dayalı vadeli işlem sözleşmeleri International Money Market'in (IMM) kurulması ile piyasaya sürülmüştür (İstanbul Ticaret Odası, 2006, s:10-11).

Elektronik işlem sistemlerinin gelişmesi ile hızlanan sermaye piyasalarının globalleşme eğilimi türev piyasaları olumlu etkilemiş ve büyüme hızlarının artmasına neden olmuştur.

İlk vadeli işlem sözleşmeleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Erdoğan, 1998, s:26-30). Tabloya göre 1800'lü yıllarda türev ürün piyasaya süren ilk ülkeler Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere olmuştur.

Tablo 4 – İlk Vadeli İşlem Sözleşmeleri

Ülke	Borsa	İşlem Türleri	İlk İşlem Ürünleri
ABD	Chicago Tic. Bor. Kansas Tic. Bor. Mid America Ürün Bor. NTSE The Pasific Bor.	- forwards - futures - opsiyon	1851: Mısır üzerine forward 1973: Opsiyon (hisse senedi) 1982: Opsiyon (Value Line, S&P 500, NYSE Bileşik)
Almanya	Almanya Vadeli İşlem Ve Opsiyon Bor. (DTB)	- futures (faiz-FIBER, BOBL, BUND, BUXL, hisse senedi) - opsiyon (faiz, hisse senedi, endeks)	26.1.1990: Opsiyon (14 hisse senedi)
Arjantin	Buenos Aires Futures Piy. Buenos Aires Men. Kıy. Bor. Cordoba Men Kıy. Bor., Rosario Futures Ve Op. Bor.	- forwards - futures - opsiyon	1907 Mayıs 1992
Avustralya	Sydney Vadeli İşlemler Borsası	- forwards (ürün, faiz, dö.) - futures (ürün, faiz, döviz, hisse senedi, endeks) -opsiyon (ürün, faiz, döviz, hisse senedi, endeks) - swap	1960:futures (ürün: greasy wool)
Avusturya	Avusturya Opsiyon Ve Futures Bor. (ÖTOB)	- futures (d. tahvili, endeks) - opsiyon (endeks, hisse senedi)	4.10.1991: opsiyon (hisse senedi)
Belçika	Belçika Futures Ve Opsiyon Bor. (BELFOX)	- futures (endeks, devlet tahvili, BIBOR) - opsiyon (hisse senedi, endeks, devlet tahvili, ABD doları)	6.12.1991: %9 kupon faizli ve nominal değeri 2,5 milyon B. Frangı olan kurumsal devlet tahvili futures sözleşmesi, Nisan 1993: Bel 20 Endeks futures
Brezilya	Rio de Janciro Men. Kıy. Bor., Ürün Ve Futures Bor. (BM&F), Tezgahüstü, Sao Paula Men. Kıy. Bor., Brezilya Men. Kıy. Bor.	- forwards (faiz, döviz ABD\$/R\$, Yen/R\$, DM/R\$, hisse senedi), - futures (faiz, döviz, hisse senedi, Ibovespa index), - opsiyon (faiz, döviz ABD\$/R\$, hisse senedi, Ibovespa index)	1845 1890 1979: hisse senetlerine dayalı alım opsiyonu 1984: hisse senetlerine dayalı satım opsiyonu
Danimarka	Danimarka Vadeli İşlemler Ve Opsiyon Bor. (FUTOP)	- futures (hisse senedi, devlet tahvilleri, endeks vb.) - opsiyon (hisse senedi, devlet tahvilleri)	Eylül 1988: İlk futures ve opsiyon sözleşmeleri, 2006 yılı vadeli %9kupon faizli emlak kredi tahvilleri için hazırlanmış sözleşmelerdir.
Ekvator	Tezgahüstü	- forwards (döviz, faiz, hisse senedi)	1996: Döviz Forward (sucre/ABD \$)

Finlandiya	Finlandiya Opsiyon Piyasası (SOM), Finlandiya Opsiyon Bor. Ltd. (SOP)	*SOM – futures (endeks, hisse senedi, Sterlin, Mark, ABD \$) * - opsiyon (endeks, Sterlin, Mark, ABD\$, hisse senedi) *SOP – forwards (d. tahvili vb.) - futures (FIM/döviz)	*SOP. 1986, 1986: Standartlaştırılmış döviz ve faiz oranı türev sözleşmeleri *SOM: Kasım 1987 alım ve satım opsiyonları
Fransa	Paris Opsiyon Bor. (MONEP) Fransa Uluslar arası Futures Bor. (MATIF) Patates Futures Piyasası (MTPT)	*MATIF – futures (d. tahvili, ECU tahvili, hazine tahvili) *MONEP – opsiyon (h. Senedi, endeks) *MTPT – futures (patates)	*MATIF: 20.2.1986: 7-10 yıl vadeli kuramsal devlet tahvillerinin futures sözleşmeleri *MONEP: 10.9.1987: Hisse senetleri üzerine opsiyon sözleşmeleri.
Güney Kore	Kore Borsası	- futures (endeks)	Mayıs 1996: Kospi 200 endeks futures.
Hollanda	Avrupa Opsiyon Bor. (EOE) Finansal Vadeli İşlemler Bor. (FTA) Rotterdam Enerji Vadeli İşlemler Bor. (ROEFEX) Amsterdam Tarım Ürünleri Vadeli İşlemler Piyasası (ATA)	*ATA – futures *EOE – futures (devlet tahvili, endeks, döviz) - opsiyon (h. Senedi, tahvil, döviz vb.) - varantlar *FTA – futures (d. tahvili, endeks, ABD\$) *ROEFEX – futures (ham petrol, gazyağı, ağır yakıt petrolü)	*ATA 1958: patates üzerine futures sözleşmesi *EOE 4.4.1978: alım opsiyon işlemleri *FTA 19.6.1987: tahvil endeksli vadeli işlem sözleşmeleri *ROEFEX 31.10.1989.
Hong Kong	Hong Kong Futures Bor. Ltd. Hong Kong Bor. (SEHK)	- opsiyon (hisse Senedi, varant) - varantlar - vadeli varantlar	*HKFE 1976: tarımsal ürünler 1980: altın 1986: ilk futures sözleşmesi 1990: ilk türev varant *SEHK 1995: ilk hisse senedi opsi.
İngiltere	Uluslararası Petrol Bor. (IPE) Londra Mal Bor. (LCE) Londra Uluslar arası Finansal Vadeli İşlemler ve Opsiyon Bor. (LIFFE) Londra Metal Bor. (LME) Londra Men. Kıy. Ve Türevler Bor. (OMLX)	*IPE – futures (gaz yağı, kurşunsuz benzin vb.) - opsiyon (gaz yağı, Brent ham petrol) *LIFFE – futures (çeşitli ülkelerin uzun vadeli d. tahvilleri) - opsiyon (hisse senedi, tahviller) *OMLX – çeşitli endeksler ve hisse senetleri üzerine futures ve opsiyon	*IPE Nisan 1981: gaz yağı futures sözleşmesi *LIFFE 30.9.1982: döviz, devlet tahvili futures sözleşmeleri *LME 1877 *OMLX 12.12.1989: İsveç hisse senedi türev ürünlerinin işlemlerine OM Stockholm ile kurulan bir hat ile başladı.
İrlanda	İrlanda Futures Ve Opsiyon Bor. (IFOX)	- futures (uzun,orta ve kısa vadeli İrlanda devlet tahvili ve DIBOR)	29.5.1989: Uzun dönem 20 yıllık devlet tahvili, 3 aylık DIBOR, İrlanda Pound / ABD\$ future sözleşmeleri.
İspanya	İspanyol Finansal Vadeli İşlemler Piyasası (MEFF) Tezgaüstü	- futures (faiz) - opsiyon (faiz) - swap	1990
İsrail	Telaviv Borsası	- futures (endeks, döviz) - opsiyon (endeks, döviz)	Ağustos 1993: TA-25 endeks opsiyonu Ekim 1995: endeks futures Ekim 1994: NIS/\$ opsiyon.
İsveç	İsveç Futures Ve Opsiyon Bor. (OM STOCK-HOLM AB)	- forwards sözleşmeleri (hisse senedi) - futures sözleşmeleri	12.6.1985: 6 adet koteli İsveç hisse senedi üzerine standard alım opsiyonu.

		(hisse senedi, tahvil, hazine bonosu) - opsiyon (hisse s., tahvil)	
İsviçre	İsviçre Opsiyon Ve Finansal Vadeli İşlemler Bor. (SOFFEX)	- forwards - futures (endeks, conf) - opsiyon (hisse senedi, endeks, conf) - swap	1988 SMI futures.
İtalya	İtalyan Finansal Vadeli İşlemler Piyasası (MIF), İtalyan Men. Kıy. Bor.nda Hisse Senedi Türev Ürünler Piyasası (BIF).	MIF-futures (5 ve 10 yıllık devlet tahvili futures sözleşmeleri) -opsiyon (10 yıllık d. tahvili opsiyon söz.leri) BIF -futures (10000 ITL Endeks puanı nominal değeri)	MIF 11.9.1992: 250 milyon İtalyan Lireti nom. Değere sahip, 8-10 yıl vadeli ve %12 kupon faizli İtalyan devlet tahvilleri futures sözleşmeleri BIF 27.11.1994: MIB 30 endeksi üzerine futures sözleşmeleri
Japonya	Tokyo Bor., Tokyo Uluslar arası Finansal Vadeli İşlemler Bor.	-futures -opsiyon -varant	1988: futures (döviz), 1989: opsiyon (döviz)
Kanada	Toronto Futures Bor. Vancouver Men. Kıy. Bor.	-futures -opsiyon	1984: futures, opsiyon (endeks)
Kolombiya	Banco Andino Colombia	-forwards (döviz C. Peso / ABD \$); -opsiyon (döviz, faiz)	Döviz opsiyonu;1995.
Malezya	Kuala Lumpur Mal. Bor., Kuala Lumpur Opsiyon ve Finansal Ürünler Bor.	-futures -opsiyon -alım varantları -şirket varantları	KLOPPE Aralık 1995, opsiyon-futures.
Meksika	Meksika Menkul Kıy. Bor.	-türev piyasası (nexder)	1977 petrobono (Meksika Hükümeti)
Peru	Lima Bor.	-forwards piyasası (döviz)	1991
Polonya	Varşova Tic. Bor. Varşova Bor.	-forwards -futures (endeks WIG20) -opsiyon (döviz, faiz, endeks, hisse senedi)	1994: futures (endeks)
Portekiz	OPORTO	-futures (endeks, faiz)	1995-10 yıl vadeli ve sabit getirili devlet tahvili ve 1996'bluechip hisse senedi endeksi üzerine futures söz.
Singapur	Singapur Uluslar arası Para Bor. Ltd.; Singapur Mal Bor.; Tezgahüstü	-futures -şirket varantları -futures (endeks, faiz, döviz) -opsiyon (futures s. dayalı)	1984 1992; futures (tütün üzerine)
Tayvan	Tayvan Bor.	-opsiyon -swap -varant	Mart 1977

Kaynak:The Euromoney Derivatives Handbook 1997, London 1997; The IFR Handbook of World Stock and Commodity Exchanges, IFR Pub, London 1997.⁷⁴

2.2.2. Türev Piyasaların Avantajları ve Dezavantajları

Türev piyasalar, sözleşmeye konu olan spot piyasalarda gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuz fiyat değişimlerine karşı korunma imkanı sağlamaktadır. Ayrıca türev piyasalar gelecekteki fiyatlar için referans teşkil ettiğinden merkez bankalarının yürüttüğü para politikasına katkı sağlamaktadır. Finansal piyasalarda genel olarak fiyat oluşum mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayan vadeli piyasalar, alternatif yatırım imkanı demektir ve bu nedenle, mevcut piyasalara vadeli piyasaların da eklenmesi durumunda hem paranın piyasalardaki dolaşım hızı artmakta, hem de piyasaya gelen bilgiler fiyatlara daha hızlı yansımaktadır. Bunun sonucu olarak, ekonomik anlamda zayıf veya yarı etkin olan piyasalar literatürde “tam etkin” olarak tanımlanan bir konuma ulaşmaktadır (Yılmaz, 2002, s:22). Arrow-Debreu Modeline göre, ekonomide her durum için karşılık gelebilecek pür menkul kıymet varsa ya da “n” sayıda tüm pür menkul kıymetler alınıp satılan varlıkların portföyünden oluşturulabiliyorsa o piyasa tam bir piyasadır (Ayrıçay, 2002, s:9).

Türev piyasalarda alım satım komisyonları spot piyasalara göre genelde daha düşüktür, dolayısıyla yatırımcıların maliyetleri azalmaktadır. Vadeli piyasalar, genel olarak spot piyasaların daha likit olmasını sağlamaktadır. Olumsuz fiyat hareketlerine karşı korunma imkanı olan piyasalarda, spot piyasada işlem gören mal veya kıymetlere olan yatırımcı ilgisi de doğal olarak artmaktadır. Piyasa bilgisi olan, ancak sermayesi az olduğu için yeterince pozisyon alamayan veya kredili alım satım yapmak zorunda kalan yatırımcılara da küçük miktarda paralarla büyük pozisyonlar alma ve kaldıraç etkisi yardımıyla yüksek kazanç elde etme imkanı vermektedir (Yılmaz, 2002, s:22).

Vadeli piyasalar portföy yöneticilerine, portföy çeşitlendirmesi ve dolayısıyla da riskin yayılması açısından değişik seçenekler sunmaktadır. Vadeli piyasalarda işlem gören ürünler kullanılarak spot piyasalarda işlem gören ürünlerinkine benzer getiri grafiği olan sentetik pozisyonlar oluşturulabilir. Bu özelliği nedeniyle vadeli piyasalar, piyasalarda etkinliğin artırılması ve spot piyasadaki fiyat dalgalanmalarının (volatilité) azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Yılmaz, 2002, s:22).

Bunların yanında vadeli piyasaların henüz kurulduğu bir durumda türev ürünlere bilgi bakımından uzak olan yatırımcıların riskten ziyade olası avantajları değerlendirememek

gibi maliyetleri olacaktır. Ayrıca türev ürünler birer sözleşme olduklarından hukuki riskler de taşımaktadırlar. Bunlara ilaveten, türev ürünler sözleşmenin bir tarafının edimlerini yerine getirmemesi nedeni ile kredi riski de taşımaktadırlar. Hatta türev kıymetlerin likiditesi ile ilgili sıkıntılar doğabilecektir (Erdoğan, 1998, s:31-33).

Bu sorunların bir kısmı zamanla azalabileceği gibi, bir kısmı için yasal önlemler alınması gerekmektedir. Özellikle hukuki düzenlemelerin yapılması, takas sisteminin oluşturulması büyük önem teşkil etmektedir.

Tablo 5'te (Peker, 2002, s:70) vadeli işlem sözleşmelerinin spot piyasaların istikrarına etkisi ile ilgili yapılan çalışmalar gösterilmektedir.

Tablo 5 – Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Spot Piyasanın İstikrarına Etkisi

Çalışmayı Gerçekleştiren	Yıl	Kontratın Dayandığı Finansal Ürün	Sözleşme Türü	Sonuç
Shastri, Sultan, Tandon	1996	Döviz	Opsiyon	Spot piyasada değişkenliğin düştüğü tespit edilmiştir.
Clifton	1985	Döviz	Futures	Spot piyasada değişkenliğin arttığı tespit edilmiştir.
Chatrah, Ramchander, Song	1993	Döviz	Futures	Spot piyasada değişkenliğin arttığı tespit edilmiştir.
Jabbour	1994	Döviz	Futures	Vadeli piyasanın spot kurlar için sağlıklı bir gösterge olduğu tespit edilmiştir.
Crain, Lee	1995	Döviz	Futures	Spot piyasadan vadeli piyasaya değişkenliğin transfer edildiği tespit edilmiştir.

Bu tabloya göre vadeli işlem piyasalarının spot piyasalara etkisi konusunda kesin bir sonuç çıkartılamamaktadır. Bu çalışma geliştirmekte olan ülke piyasalarını hedef olarak almamıştır. Ancak konuyla ilgili olarak IMF tarafından Meksika, Brezilya ve Macaristan gibi geliştirmekte olan ülke piyasalarında türev araçların spot döviz piyasaların istikrarına etkisi ile bir çalışma yapılmış ve bu çalışmaların sonucunda vadeli işlem

piyasalarının bu ülkelerin spot piyasaları üzerinde olumsuz etkisinin olmadığı görülmüştür.

Brezilya’da türev ürünlerle ilgili yaşanan deneyim sonucunda türev ürünler piyasasının başarıyla geliştirilebilmesi için üç unsurun şart olduğu görülmüştür (Unis, 1998, s:80).

- 1) Nakit veya spot piyasalarının katılımcı sayısı ve işlem hacmi açısından büyük olması gerekmektedir.
- 2) Özellikle opsiyonlar gibi teknik açıdan karmaşık yapıdaki türevsel ürünlerin piyasada yerleşebilmesi için borsa çalışanlarından aracı kurumlara ve hatta potansiyel yatırımcılar, üniversite öğrencileri ve idari kurumların teknik personeline kadar çok sayıda katılımcı ve kişinin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi için yoğun bir çaba gerekmekte olup; sektörün gelişmekte olduğu başlangıç evresinde, borsanın ve diğer sermaye piyasası öncü kurumlarının bu eğitim sürecinde görev üstlenmeleri gerekmektedir.
- 3) Son olarak, bu piyasaların gelişmesinin alım-satım sistemleri, menkul kıymetlerin saklanması ve işlemlerin takası gibi unsurlar açısından oldukça gelişmiş bir teknolojik desteğe ihtiyaç duyduğu gözlenmiştir.

2.2.3. Türkiye’de Türev Piyasalar

Dünyada türev piyasaların geçmişi 1700’lü yıllara dayansa da Türkiye’de daha kısa bir geçmişe sahiptir. Ancak Türkiye’nin gelişen ekonomisi ve dış ticareti nedeniyle zamanla türev ürünler bir ihtiyaç haline gelmiştir. 1980’li yıllarda Türkiye’de organize bir türev ürün borsasının olmaması nedeniyle ihtiyaç sahipleri yurtdışındaki piyasalara yönelmek durumunda kalmıştır.

Ülkemizde vadeli işlem sözleşmeleri öncelikle altına dayalı olarak oluşturulmuş, bu kapsamda İstanbul Altın Borsasında bir vadeli işlemler ve opsiyon piyasası kurulmuştur.

Esas olarak Türkiye’de konu ile ilgili düzenlemelerin tarihi eskiye dayansa da ilk vadeli işlem borsası 2001 yılında dalgalı döviz kuruna geçildikten sonra açılmış, ancak fazla

bir varlık gösterememiştir. Bu durumun türev ürünlerle ilgili hukuki çerçevenin eksikliği, uygulanacak muhasebe yönteminin bilinmemesi ve ilgili vergi mevzuatının olmaması, TL bacaklı ürünlerin gelişmemiş olması, vade uzadıkça kotasyon verilememesi, döviz dayalı ürünlerde ülke riskinden dolayı bir yılı aşkın vadelerde girecek banka sayısının azlığı ve türev ürünler hakkında yeterince bilgi sahibi olunmaması gibi sebepleri vardır (Kayacık, 2002, s:60).

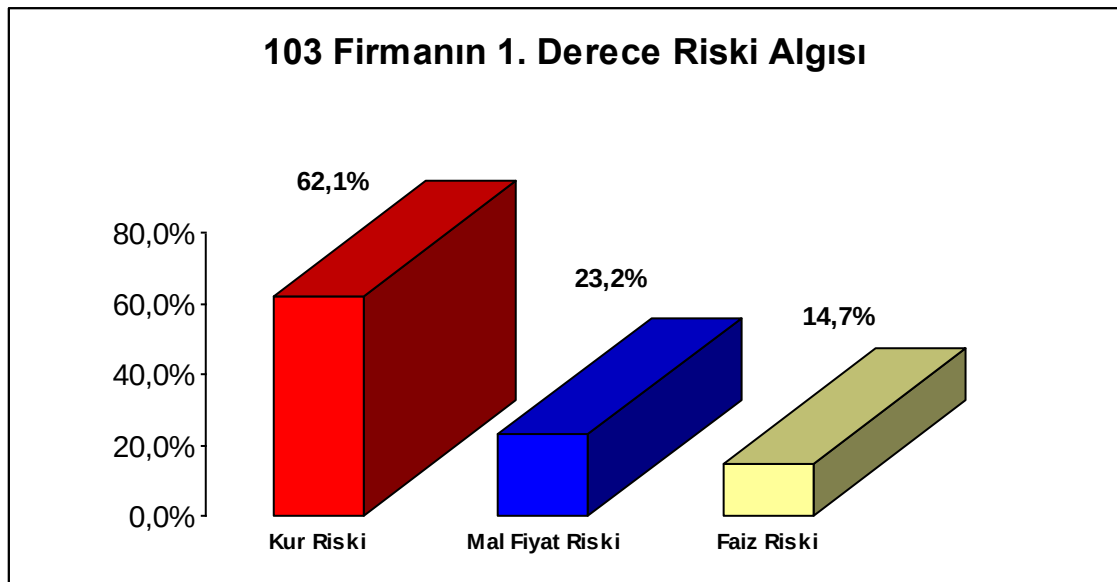
Türkiye’de forward ve swap işlemleri yaygın olarak tezgah üstü piyasalarda kullanılmakta olmasına rağmen konuyla ilgili fazla yasal düzenleme yapılmamıştır. Türkiye’de türev ürünlerle ilgili ilk yasal düzenleme, vadeli döviz alım satımına ilişkin olarak, 1983 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 28 sayılı karar ile yapılmıştır. Bu karar ile bankaların T.C. Merkez Bankası’nca belirlenecek esaslar dahilinde vadeli döviz alım satımı yapabileceğine değinilmiş, 1989 yılında yayımlanan 32 sayılı karar ile tüm gerçek ve tüzel kişilerin vadeli döviz alım satımı yapabilecekleri hükme bağlanmıştır.

Swap işlemlerine ilişkin ilk yasal düzenleme 1985 yılında Merkez Bankası’nın aldığı bir karar ile yapılmış ve Merkez Bankası ile ticari bankalar arasında swap işlemleri başlamıştır. Buna göre swap işlemleri en fazla bir ay süreli olabilecek ve Merkez Bankası alış kuru esas alınacaktır. Aynı kararla, faiz oranları ile ilgili olarak döviz için uluslararası para piyasalarındaki faiz oranları, Türk Lirası faizi için de Merkez Bankası tarafından saptanan faiz oranlarının esas alınacağı belirtilmiştir. Swap uygulamasının en önemli koşullarından olan, ulusal paranın konvertibl olması şartı da yasal olarak sağlanmış ve 1990 yılında IMF tarafından Türk Lirasının konvertibl hale gelmesi onaylanmıştır.

Swap ve forward işlemleri kadar kullanılmasa da, futures piyasalar da zamanla önem kazanmış ve 1992 yılında bu konu ile ilgili ilk yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu tarihte 30 Temmuz 1981 tarihli Sermaye Piyasası Kanunu’nda değişiklikler yapılmış ve Sermaye Piyasası Kurulu’na futures piyasalarla ilgili düzenlemeleri yapmak ve futures borsaları açmak yetkisi verilmiştir. 23 Temmuz 1995 yılında Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Genel Yönetmelik yayınlanmış ve bu yönetmelikle Sermaye Piyasası Kurulu Türkiye’de vadeli işlem borsalarının kurulmasına karar vermiştir. Aynı yönetmelikle ilgili olarak 1997 yılında, İstanbul

Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlemler Piyasası İşlem ve Üyelğine İlişkin Yönetmelik ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Vadeli İşlemler Takas Merkezi Üyeligi ve İşlemlerine İlişkin yönetmelikler yayınlanmıştır. Bu yönetmelikler, 23 Şubat 2001 tarihinde Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bunlar 19 Temmuz 2001 tarihli ve 24467 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yeni şekliyle yürürlüğe girmiştir.

Yapılan bütün düzenlemeler Türkiye’de vadeli işlem piyasalarının gelişmesine olanak sağlamıştır. Şekil 3’te de görüldüğü gibi, Türkiye’de 103 firmanın katılımıyla gerçekleşen bir ankete göre, firmaların %60’tan fazlası kur riskini birinci derece risk olarak algılamaktadırlar (TBB Paneli, 2005). Firmaların kur riskini yönetebilmeleri ise türev piyasaların oluşumu ve gelişmesiyle daha etkili hale gelebilmektedir.

Şekil 3 – Firmaların Risk Algısı

2.2.3.1. İMKB Vadeli İşlem Piyasası

İMKB bünyesinde Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü 3 Mayıs 1994 tarihinde kurulmuş olup, 1995 yılından itibaren de piyasa katılımcıları için eğitim programları düzenlenmiştir.

Şubat 2001 yılında yaşanan krizden sonra Türkiye’ de dalgalı döviz kuru politikasına geçilmiş ve bunun bir sonucu olarak vadeli işlem piyasalarının açılma çalışmaları hızlandırılmıştır. 15 Ağustos 2001 tarihinde, vade sonu 2001’in sondan ikinci iş günü olan Amerikan Doları/TL Vadeli İşlem Sözleşmesi ilk olarak işleme açılmıştır.

İMKB’de işlem gören vadeli işlem sözleşmelerinin özellikleri Tablo 6’da gösterilmiştir (İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü, 2002, s:40).

Tablo 6 – İMKB’de İşlem Gören Döviz Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Özellikleri

Tanımlar	Açıklama
Sözleşme	USD/TL Döviz vadeli işlem sözleşmesi
Sözleşme Büyüklüğü	100.000 USD
Sözleşme Vadesi	En yakın ay ve Mart döngüsünün ilk ayı
Minimum Fiyat Adımı	1.000 TL
Son İşlem Günü	Vade sonu ayın sondan üçüncü iş günü
Vade Bitim Tarihi	Vade sonu ayın sondan ikinci iş günü
Fiyat Marjı	% 20
Seans Saatleri	10:00 – 12:00 ve 13:00 – 14:00
Uzlaşma Fiyatı	Seansın son 15 dakikasında gerçekleşen işlemlerin miktar ağırlıklı ortalaması (en yakın fiyat adımına yuvarlanır). Gün içinde yeterli sayıda veya hiç işlem olmaması durumunda uzlaşma fiyatı Uzlaşma Komitesi tarafından tespit edilir.
Uzlaşma Şekli	Türk Lirası Nakit Uzlaşma (T+0). İşlemlerin nakit uzlaşması aynı gün saat 16:30 itibarıyla sonuçlandırılır. Yükümlülüklerin 16:30’a kadar yerine getirilmemesi durumunda temerrüde düşülmüş olur. Vade sonu da dahil olmak üzere herhangi bir şekilde fiziki teslimat yapılmaz.
Vade Sonu Uzlaşma Fiyatı	T. C. Merkez Bankası’nın bir önceki iş gününde saat 15:30 itibarıyla piyasadaki kotasyonları dikkate alarak ilan ettiği gösterge niteliğindeki döviz satış kuru.
Başlangıç Teminatı	Uzun veya kısa pozisyon başına 30 milyar TL (sözleşme büyüklüğünün yaklaşık %20’si) Farklı iki vadeden birinde uzun diğerinde kısa pozisyon

Tanımlar	Açıklama
	alınması durumunda (yayılma pozisyonu) 15 milyar TL
Sürdürme Teminatı	Başlangıç teminatının %80'i.
Borsa Payı	Alıcı ve satıcı için ayrı ayrı olmak üzere sözleşme değerinin yüz binde 5'i.

Tablo 7’de ise İMKB Vadeli İşlemler Piyasası’nda işlem görmeye başlaya Amerikan Doları vadeli işlem sözleşmelerinin 2001 yılı performansı gösterilmektedir (Kayacık, 2002 s:62).

Tablo 7 – Amerikan Doları Üzerine Vadeli İşlem Sözleşmeleri

	İşlem Hacmi		Günlük Ortalama		İşlem Miktarı	İşlem Sayısı	Gün Sayısı
	Milyon TL	USD	Milyon TL	USD			
Ağustos	4.031.600	2.600.000	335.967	216.667	26	20	12
Eylül	----	----	----	----	----	----	19
Ekim	----	----	----	----	----	----	22
Kasım	----	----	----	----	----	----	22
Aralık	----	----	----	----	----	----	19
2001 Toplamı	4.031.600	2.600.000	335.967	216.667	26	20	94

Tabloya göre, vadeli işlem sözleşmesinin ilk piyasaya sürüldüğü Ağustos 2001’de 4.031.600 Milyon TL’lik işlem hacmi oluşmuş ancak geri kalan aylarda borsada bir işlem olmamıştır.

2.2.3.2. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi

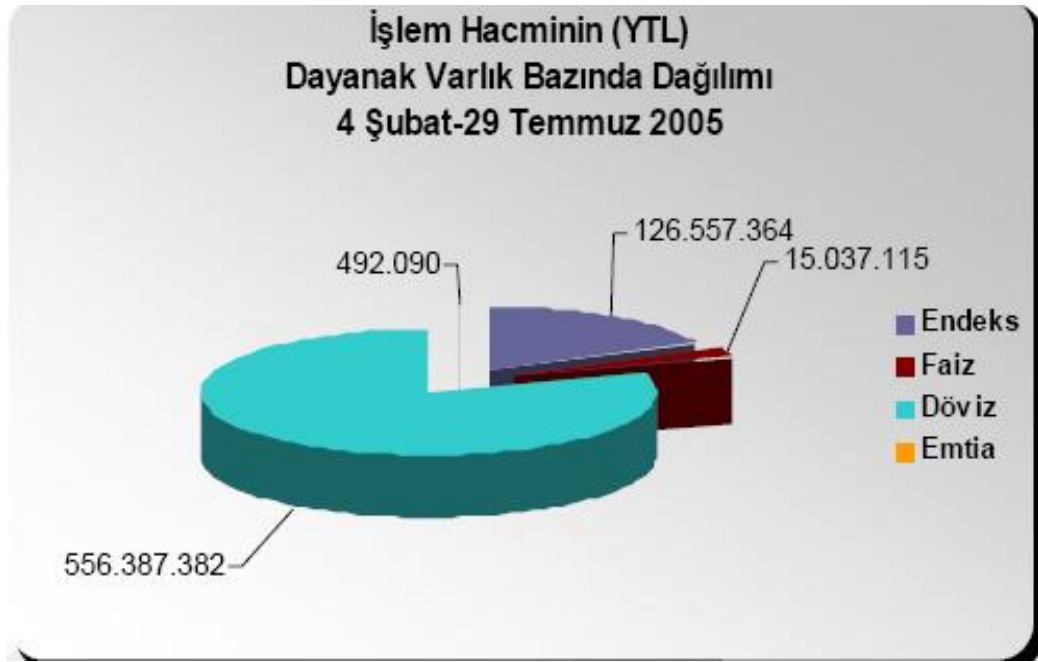
İMKB Vadeli İşlem Piyasası 2005 yılında SPK’nın isteğiyle kapatılmıştır. Bunun nedeni özerk bir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nın faaliyete geçecek olmasıdır. Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi (VOBAŞ) Sermaye Piyasası Kanunu’nun 40. maddesi uyarınca 2001/3025 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur.

VOBAŞ'ın kuruluş amacı ve faaliyet konusu, 4487 sayılı Kanun'la değişik 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun olarak; vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile her türlü türev araçtan oluşan sermaye piyasası araçlarının işlem göreceği piyasaları oluşturmak, geliştirmek, güven ve istikrar içerisinde, serbest rekabet koşulları altında, dürüstlük ve açıklık ilkeleri çerçevesinde faaliyette bulunmasını sağlamaktır.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, İzmir Ticaret Borsası, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş., Koçbank A.Ş., Vakıflar Bankası T.A.O., Garanti Bankası T.A.Ş., Akbank T.A.Ş., Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş., İMKB Takasbank A.Ş. ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği, VOBAŞ'ın hissedarları arasında yer almaktadır.

VOBAŞ, 4 Şubat 2005'te faaliyete geçmiştir. Yeni olması nedeniyle gerçek kişilerin VOB'da gerçekleşen işlemler sonucu oluşan kazancı 2008 sonuna kadar vergiden istisna edilmiştir. VOBAŞ'ın ilk altı aylık dönemde işlem hacminin %80'e yakın kısmını döviz sözleşmeleri oluştururken, bunu %18 ile endeks sözleşmesi takip etmiştir.

Şekil 4 ve Tablo 8'de VOBAŞ'ta oluşan işlem hacminin varlıklara ve aylara göre dağılımı gösterilmektedir (Bağcı, 2005). Şekil 4'e göre 4 Şubat–29 Temmuz 2005 tarihleri arasında en yüksek hacim döviz dayalı sözleşmelerde oluşmuştur. Tablo 8'e göre ise Şubat 2005'ten Temmuz 2005'e kadar oluşan işlem hacimleri aylık olarak artmıştır.

Şekil 4 – VOBAŞ'ta İşlem Hacminin Dağılımı

Tablo 8 – Ortalama Günlük İşlem Hacmi Gelişimi

	Adet	YTL
GENEL	3.509	5.587.792
Şubat	417	943.436
Mart	947	1.778.312
Nisan	1.571	2.800.636
Mayıs	2.712	4.487.901
Haziran	6.504	9.784.421
Temmuz	8.416	13.010.373

Şekil 5'te ise Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'nda kullanılan bir ekran örneği verilmiştir.

VOB Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası																
SÖZL	ALIS	A TUTAR	SATIS	I TUTAR	SON	%G F	G DUSUK	G YUKSEK	O UZL	%KAP F	LZL	GAO	TUTAR	G HACIM	GÜN SÖZ	K P02
111F_JK0300005	36.3500	1			37.2200	0.47	36.2500	37.2300	37.0450	0.43	37.2050	37.1000	153	567,752	51	1,924
111F_JK0301005	34.0500	5			36.5250	0.36	36.4000	36.5500	36.3350	0.23	36.4800	36.4700	49	178,702	25	1,519
111F_JK0301205					36.4950	0	36.1100	36.5500	36.4950	-0.11	36.4550	36.4530	30	109,360	5	115
201F_IR3650805					0	0			85.5500	0	85.6500					99
201F_IR3651005					0	0			85.9500	0	85.9500					295
201F_IR3651205					0	0			85.9150	0	85.9150					
211F_IR0310805					0	0			96.5900	0	96.5900					170
211F_IR0311005					0	0			96.6350	0	96.6350					140
211F_IR0911205					0	0			96.0800	0	96.0800					
301F_FXUSD0805			1.3540	15	1.3280	0.04	1.3265	1.3290	1.3275	0.11	1.3290	1.3278	4,157	5,519,777	53	12,619
301F_FXUSD1005					1.3565	0.11	1.3520	1.3565	1.3550	-0.04	1.3545	1.3536	628	850,034	25	55,692
301F_FXUSD1205					1.3850	0.54	1.3840	1.3850	1.3775	0.47	1.3840	1.3840	205	283,725	3	32,756
311F_FXEUR0805					1.6430	0.21	1.6400	1.6430	1.6395	0.16	1.6425	1.6425	310	509,180	3	1,629
311F_FXEUR1005					1.6750	0.24	1.6735	1.6750	1.6710	0.18	1.6740	1.6742	180	301,350	4	811
311F_FXEUR1205					1.7120	0.56	1.7080	1.7120	1.7025	0.53	1.7115	1.7116	22	37,656	2	844
401F_CMCOT0305					0	0			2.3550	0	2.3550					6
401F_CMCOT0505					0	0			2.4400	0	2.4400					
401F_CMCOT0705					0	0			2.3750	0	2.3750					
401F_CMCOT1005	2.0000	1			0	0			2.1000	0	2.1000					1
401F_CMCOT1205					0	0			2.2000	0	2.2000					
411F_CMWHT0306					0	0			0.4000	0	0.4000					
411F_CMWHT0506					0	0			0.4135	0	0.4135					
411F_CMWHT0706					0	0			0.4130	0	0.4130					
411F_CMWHT0906					0	0			0.3505	0	0.3505					
411F_CMWHT1205					0	0			0.3750	0	0.3750					

Şekil 5 – Bir VOB Ekranı

VOBAŞ'ta emtiaya ve finansal ürünlere bağlı 10 farklı vadeli işlem sözleşmesi işlem görmektedir. Bunları yakın bir zaman içinde opsiyonlar izleyecektir. İşlem gören sözleşmeler şunlardır:

- Döviz (Dolar/TL, Euro/TL, FT-Dolar/TL, FT-Euro/TL)
- Hisse Senedi Endeksi (İMKB 30, İMKB 100)
- Faiz (Gösterge DİBS)
- Emtia (Pamuk, Buğday ve Altın)

Tablo 9 ve 10'da VOBAŞ'ta işlem gören dövizde dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin özellikleri gösterilmektedir (www.vob.org.tr).

Tablo 9 – Dolar Vadeli İşlem Sözleşmesi

Dayanak Varlık	Türk Lirası/ABD Dolar Kuru
Sözleşme Büyüklüğü	1.000 ABD Dolar
Kotasyon Şekli	1 ABD Doları'nın Türk Lirası cinsinden değeri virgülden sonra dört basamak şeklinde kote edilir.
Günlük Fiyat Hareket Sınırı	Bir önceki günün hareket fiyatının % 10 altı veya üstü
Minimum Fiyat Adımı	0,0005
Başlangıç Teminatı	180 TL
Sürdürme Teminatı	Başlangıç Teminatının % 75'i

Fark (Yayılma) Teminatı	Fark pozisyonu alınması durumunda yatırılması gereken teminat başlangıç teminatının yarısıdır (Fark işlemi oluşturan iki pozisyonun her biri için 90 TL teminat alınır)
Vade Ayları	Aynı anda Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık aylarından en yakın üç tanesine ait sözleşmeler işlem görür, Bu üç vade ayından biri Aralık değilse, Aralık vade ayı ayrıca işleme açılır.
Sözleşmenin Vadesi	Her vade ayının son iş günü
Son İşlem günü	Her vade ayının son iş günü
Uzlaşma Şekli	Nakdi uzlaşma
Vade Sonu Uzlaşma Fiyatı	TCMB'nin son işlem günü saat 15:30 itibarıyla açıklayacağı gösterge niteliğindeki ABD Doları satış kuru
Gün Sonu Uzlaşma Fiyatı	Günlük uzlaşma fiyatı, ilgili sözleşmede açık pozisyonların yeniden değerlemesinde esas alınan fiyattır. Seans sonunda günlük uzlaşma fiyatı şu şekilde hesaplanır: • Seans sona ermeden önceki son 10 dakika içerisinde gerçekleştirilen tüm işlemlerin miktarlarına göre ağırlıklı fiyatlarının ortalaması günlük uzlaşma fiyatı olarak belirlenir. • Eğer son 10 dakika içerisinde 10'dan az işlem yapıldıysa, seans içerisinde geriye dönük olarak bulunan son 10 işlemin ağırlıklı fiyatlarının ortalaması alınır. Seans sonunda yukarıda belirtilen yöntemlere göre günlük uzlaşma fiyatının hesaplanamaması veya bu şekilde hesaplanan uzlaşma fiyatının piyasayı yansıtmadığına Uzlaşma Fiyat Komitesi tarafından kanaat getirilmesi durumunda, aşağıda belirtilen yöntemler tek başına ya da birlikte kullanılarak günlük uzlaşma fiyatı tesbit edilebilir. • Seans içerisinde gerçekleştirilen tüm işlemlerin ağırlıklı fiyatlarının ortalaması, • Bir önceki günün uzlaşma fiyatı, • Seans sonundaki en iyi alış ve satış kotasyonlarının ortalaması, • Sözleşmenin vadesine kadar olan süre için geçerli olan ve Borsa tarafından belirlenen faiz oranı, dayanak varlığın spot fiyatı veya sözleşmenin diğer vade ayları için geçerli olan günlük uzlaşma fiyatı kullanılarak hesaplanacak "teorik" vadeli fiyatlar.
Pozisyon Limitleri	Mutlak pozisyon limiti 20.000, oransal pozisyon limiti %10'dur. Pozisyon limitleri hesap bazında uygulanır.
İşlem Saatleri	İşlem saatleri (seans) her borsa günü için geçerli olmak üzere 09:15-17:15 arasındır.

Tablo 10 – Euro Vadeli İşlem Sözleşmesi

Dayanak Varlık	Türk Lirası/Euro Kuru
Sözleşme Büyüklüğü	1.000 Euro
Kotasyon Şekli	1 Euro'nun Türk Lirası cinsinden değeri virgülden sonra dört basamak şeklinde kote edilir.
Günlük Fiyat Hareket Sınırı	Bir önceki günün hareket fiyatının % 10 altı veya üstü
Minimum Fiyat Adımı	0,0005

Başlangıç Teminatı	240 TL
Sürdürme Teminatı	Başlangıç Teminatının % 75'i
Fark (Yayılma) Teminatı	Fark pozisyonu alınması durumunda yatırılması gereken teminat başlangıç teminatının yarısıdır (Fark işlemi oluşturan iki pozisyonun her biri için 120 TL teminat alınır)
Vade Ayları	Aynı anda Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık aylarından en yakın üç tanesine ait sözleşmeler işlem görür, Bu üç vade ayından biri Aralık değilse, Aralık vade ayı ayrıca işleme açılır.
Sözleşmenin Vadesi	Her vade ayının son iş günü
Son İşlem günü	Her vade ayının son iş günü
Uzlaşma Şekli	Nakdi uzlaşma
Vade Sonu Uzlaşma Fiyatı	TCMB'nin son işlem günü saat 15:30 itibarıyla açıklayacağı gösterge niteliğindeki Euro satış kuru
Gün Sonu Uzlaşma Fiyatı	Günlük uzlaşma fiyatı, ilgili sözleşmede açık pozisyonların yeniden değerlemesinde esas alınan fiyattır. Seans sonunda günlük uzlaşma fiyatı şu şekilde hesaplanır: • Seans sona ermeden önceki son 10 dakika içerisinde gerçekleştirilen tüm işlemlerin miktarlarına göre ağırlıklı fiyatlarının ortalaması günlük uzlaşma fiyatı olarak belirlenir. • Eğer son 10 dakika içerisinde 10'dan az işlem yapıldıysa, seans içerisinde geriye dönük olarak bulunan son 10 işlemin ağırlıklı fiyatlarının ortalaması alınır. Seans sonunda yukarıda belirtilen yöntemlere göre günlük uzlaşma fiyatının hesaplanamaması veya bu şekilde hesaplanan uzlaşma fiyatının piyasayı yansıtmadığına Uzlaşma Fiyat Komitesi tarafından kanaat getirilmesi durumunda, aşağıda belirtilen yöntemler tek başına ya da birlikte kullanılarak günlük uzlaşma fiyatı tesbit edilebilir. • Seans içerisinde gerçekleştirilen tüm işlemlerin ağırlıklı fiyatlarının ortalaması, • Bir önceki günün uzlaşma fiyatı, • Seans sonundaki en iyi alış ve satış kotasyonlarının ortalaması, • Sözleşmenin vadesine kadar olan süre için geçerli olan ve Borsa tarafından belirlenen faiz oranı, dayanak varlığın spot fiyatı veya sözleşmenin diğer vade ayları için geçerli olan günlük uzlaşma fiyatı kullanılarak hesaplanacak "teorik" vadeli fiyatlar.
Pozisyon Limitleri	Mutlak pozisyon limiti 20.000, oransal pozisyon limiti %10'dur. Pozisyon limitleri hesap bazında uygulanır.
İşlem Saatleri	İşlem saatleri (seans) her borsa günü için geçerli olmak üzere 09:15-17:15 arasındır.

2.2.3.3. Takas ve Saklama Bankası A. Ş.

Organize piyasaların en önemli özelliklerinden birisi olan takas merkezi uygulamasını, VOBAŞ adına Takasbank yapmaktadır. Takasbank şu an itibarıyla merkezi saklama kuruluşu olarak görev yapmaktadır, fakat daha sonra bu pozisyonunu yeni kurulan

merkezi kayıt kuruluşuna devredecektir. Takasbank VOBAŞ'ın takas merkezi konumunu Sermaye Piyasası Kurulu kararıyla korumaktadır. Takasbank alıcıya karşı satıcı, satıcıya karşı alıcı rolünü üstlenmektedir. İlk başlarda volatilitenin daha yüksek olacağı beklentisiyle ve onu absorbe edebilmek amacıyla gerçekleşen işlemlerin takasının aynı günde tamamlanacağı bir kuraldır. Mart 2006 itibariyle T+1 sistemine geçilmiştir. Vadeli İşlemler Borsası'nda fiziki teslimat uygulamasının başlaması ile birlikte T+2 sistemi yürürlüğe girmiştir.

Yeni seans ve takas saatleri şu şekilde düzenlenmiştir:

T günü	08.45-09.15 : İşlem yapılmayan dönem
	09.15-17.35 : Normal seans
	17.45 : Uzlaşma fiyatlarının ilanı ve teminat tamamlama çağrılarının yayınlanması
	17.45 : Takas süresinin başlangıcı
T+1 günü	14.30 : Takas süresinin sonu (nakdi uzlaşma)
T+2 günü	16.30 : Takas süresinin sonu (fiziki teslimat)

İşlem yapılmayan dönemde, sistem açık olmakla birlikte emir girişi ya da işlem gerçekleşmemektedir. Bu dönemde temsilciler tarafından; sisteme bağlanılabilir, sorgulama yapılabilir, normal seans başladıktan sonra sisteme gönderilmek üzere, toplu emir dosyası oluşturulabilir. Önceki günlerden kalan “iptale kadar geçerli” ya da “tarihli” emirler iptal edilebilir ya da düzeltilebilir.

Saat 09:15-17:35 arasında “normal seans” adı verilen tek bir seans düzenlenmektedir. Normal seans fiyat ve zaman önceliğine dayanılarak sürekli müzayede esasıyla işlemlerin gerçekleştirildiği seanstır. Normal seansın son 10 dakikası “kapanış aralığı” olarak adlandırılmaktadır. Normal seans bittikten sonra uzlaşma fiyatlarının ilan edilmesiyle birlikte kapanış fiyatından emirler de sistem tarafından eşleştirilmektedir. Normal seans bittikten sonra eşleştirilen bu emirler normal seans işlemlerine dahil edilmektedir.

Saat 17:45'te işlem gününe ait uzlaşma fiyatları ilan edilmektedir. Uzlaşma fiyatlarının ilan edilmesini takiben teminat tamamlama çağrıları yayınlanmaktadır.

Nakdi uzlaşmadan doğan takas yükümlülükleri için "Takas süresi" T günü saat 17:45'te başlar ve T+1 günü saat 14:30'a kadar devam etmektedir. Fiziki teslimata konu vadeli işlem sözleşmelerine ilişkin fiziki teslimat yükümlülükleri için "Takas süresi" T günü saat 17:45'te başlar ve T+2 günü saat 16:30'a kadar devam etmektedir.

2.3. FORWARD VE FUTURE SÖZLEŞMELER

Forward, belirli bir miktar ve kalitedeki para, döviz, altın, mali araç, mal ve diğer türev ürünlerin önceden belirlenen fiyatla, gelecekteki bir tarihte, borsa şeklinde organize olmayan bir piyasada alım ve satımını kapsamına alan teslim amaçlı vadeli işlemdir (Örten, 2001, s:39).

Forward sözleşmeleri standart sözleşmeler değildir. Forward sözleşmeleri, biri alıcı diğeri satıcı olan iki kişi ihtiyaçlarına göre düzenlerler. Sözleşmenin vadesi, fiyatı, malın teslim şekli karşılıklı olarak iki tarafın ihtiyaçlarına göre düzenlenir. Yani yatırımcıya birebir riskten korunma imkânı sağlamaktadır. Bu sözleşmeyi yapmak için iki tarafın karşı karşıya gelmesi ve anlaşması gerekmektedir. Forward sözleşmeler genelde konusu olan malın fiziki teslimi ile son bulurlar. Ancak forward sözleşmeler tezgah üstü piyasalarda yapıldıkları için organize piyasalarda olan bazı maliyetleri taşımazlar, bununla birlikte her zaman taraflardan birinin yükümlülüğünü yerine getirmeme riskini taşımaktadırlar Forward sözleşmelerde başlangıçta herhangi bir nakit akımı söz konusu değildir. Bu bir risk olduğu kadar yatırımcıların başlangıçta yatırmadıkları teminatı başka şekilde işleterek gelir elde etmesini ve maliyetlerini azaltmasını sağlayan bir avantajdır.

Döviz dayalı forward sözleşmesi, iki taraf arasında belli miktarda bir döviz belli bir kurdan ileride belli bir tarihte el değiştirmek üzere yapılan bir sözleşmedir (Yılmaz, 2002, s: 39). İthalat ve ihracatla uğraşan bir firma her zaman için kur riskine maruz kalacaktır. Üstelik bu kur riski belli bir yabancı para birimine bağlı olmayacaktır. Satışlarını farklı ülkelere yapacak, ihtiyacı olan hammadde ya da malı farklı ülkelerden

sağlayacaktır. Satıştan elde ettiği para birimi ile borcu olan para birimi aynı olmadığında ya da parasını alacağı zaman ile para ödemesi gereken zamanlar çakışmadığında kur riskine maruz kalacaktır. Bu risklerden korunmak için dövizle dayalı forward sözleşmesi kullanılabilir.

Future, standart kalitede ve miktardaki para, döviz, altın, mali araç, mal ve diğer türev ürünlerin önceden belirlenen bir fiyatla gelecekteki bir tarihte, borsa şeklinde organize olan bir piyasada alım ve satımını kapsamına alan cayılamaz bir vadeli işlemdir (Örten, 2001, s:169).

Future sözleşmeleri forward sözleşmelerle birbirine çok benzemekle beraber bazı farklılıkları da vardır (Karan, 2001, s:565).

- a) Future sözleşmeleri standartlaştırılmıştır, yalnızca fiyat pazarlığı söz konusudur. Buna karşılık forward sözleşmelerinde bütün unsurlar pazarlığa tabidir, her bir sözleşme kendine özgü koşullara sahiptir.
- b) Standartlaşmış olduğu için future sözleşmeleri, forward sözleşmelerinden genellikle daha likittir. Standart bir future sözleşmesinde uzun pozisyonda olan bir taraf, aynı mal ve aynı tarihli başka bir future sözleşmesinde kısa taraf olarak pozisyonunu kapatabilir. Buna karşılık özellikleri taraflara göre belirlenmiş bir forward sözleşmesinin aynısını bulup karşı pozisyon almak pek mümkün değildir.
- c) Forward sözleşmelerinde anlaşma iki taraf arasında yapıldığı için, her iki tarafta karşı tarafın yükümlülüğünü yerine getirmeme riskiyle karşı karşıyadır. Future sözleşmelerinde ise sözleşmeler takas odası ile yapılmaktadır. Takas odası alıcıya karşı satıcı, satıcıya karşı alıcı konumundadır.
- d) Future pozisyonlarının büyük bir çoğunluğu eninde sonunda kapanır. Yalnızca % 1-5 arası kadar küçük bir oranda malın teslimi yapılır ya da mal teslimi yerine nakit ödeme esas alınabilir.

- e) Forward sözleşmesinde başlangıçta nakit akımı söz konusu değildir. Ancak future sözleşmelerinin değerindeki değişim her gün bir nakit akışına neden olur.

Tablo 11’de forward ve future sözleşmeler arasındaki temel farkları özetlenmiş olarak görebiliriz.

Tablo 11 – Forward ve Futures Sözleşmeler Arasındaki Temel Farklar

FORWARD	FUTURES
Özel kontratlardır. OTC İşlemlerdir.	Borsa kontratlarıdır. Organize borsa işlemleridir.
İhtiyaca göre taraflar arasında düzenlenir.	Vade, teslimat, kalite ve miktar standarttır.
Başlangıç teminatı dışında teminat (margin) hesap takibi yapılmaz.	Margin hesabı her gün piyasaya göre ayarlanır (Marked to Market) ve gerektiğinde ek teminat istenir.
Kredi riski taşır	Kredi riski taşımaz

2.4. OPSİYON

Bir opsiyon, herhangi bir ürünü, fiyatı bugünden sabitlenmek koşuluyla, ileri bir vadede satmak ya da satın almak üzere alıcı ve satıcı arasında yapılan anlaşmadır. Ancak opsiyonlar, opsiyonu satın alan taraf için bir zorunluluk değil sadece satma veya satın alma hakkı vermektedir (Önce, 1995, s:34).

Opsiyon, alıcısına kontrata konu varlığa ilişkin olarak belirli bir fiyattan pozisyon alma hakkı verirken, onu yükümlü tutmaz. Opsiyon satıcısı ise belirlenen fiyattan işlem yapmakla yükümlüdür (Angın, 1998, s:52). Vade geldiği zaman opsiyonu alan kişi spot piyasadaki fiyatlara göre bu hakkı kullanmaya ya da kullanmamaya karar verir. Ancak opsiyon, satan taraf için bir zorunluluk oluşturmaktadır. Eğer alıcı opsiyonu kullanmaya karar verirse söz konusu malı teslim etmesi ya da teslim alması gerekmektedir. Tablo 12’de tarafların hak ve zorunlulukları aldıkları pozisyona göre gösterilmiştir.

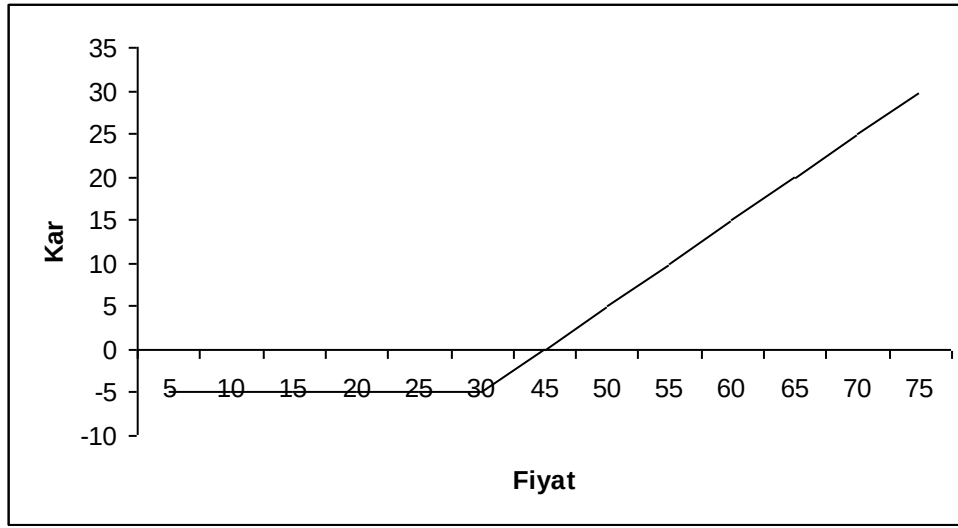
Tablo 12 – Opsiyonlarda Hak ve Zorunluluklar

Opsiyon Türleri		
	CALL (SATIN ALMA)	PUT (SATMA)
Opsiyon Tarafları	ALICI	
	Alış Hakkı	Satış Hakkı
	SATICI	
	Satış Zorunluluğu	Alış Zorunluluğu

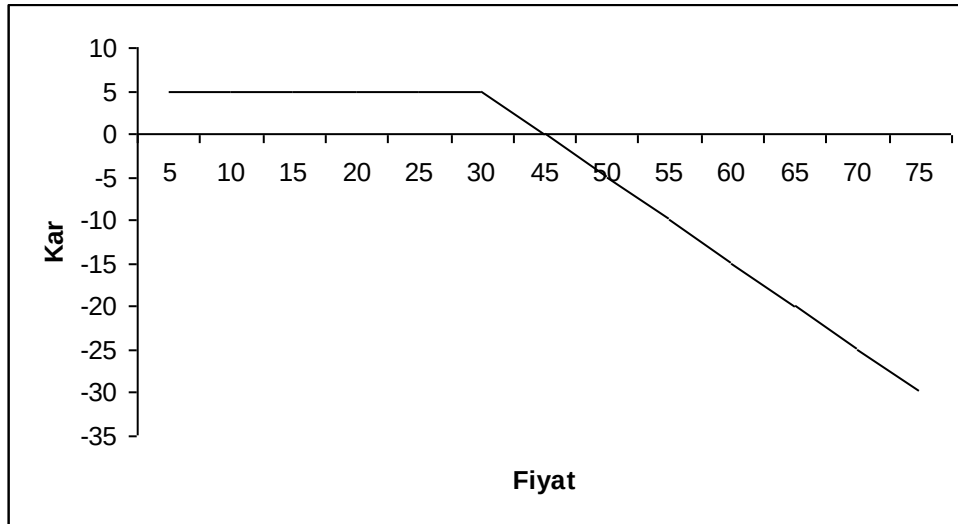
Opsiyonun diğer bir özelliği ise alıcının ödediği primdir. Alıcı satıcıya göre bir üstünlük elde ettiği için satıcı verdiği fiyat garantisi karşılığı alıcıdan prim talep eder. Opsiyon kullanılsa da kullanılmasa da alıcı primi ödemek zorundadır.

Opsiyonlar, satın alma (call) ve satma (put) opsiyonları olmak üzere ikiye ayrılır. Satın alma opsiyonunda opsiyonu alan kişi mali sözleşme fiyatından satın alma hakkına sahiptir. Satma opsiyonunda ise opsiyonu alan kişi mali sözleşme fiyatından satma hakkına sahiptir. Bu temel ayırım dışında birde Amerikan ve Avrupa opsiyonları vardır. Amerikan opsiyonunda opsiyon sahibi, vade tarihine kadar herhangi bir zamanda opsiyonu işleme koyabilmektedir. Avrupa opsiyonlarında ise opsiyon sahibi, opsiyonu ancak vadesi geldiği tarihte kullanma hakkına sahip olmaktadır.

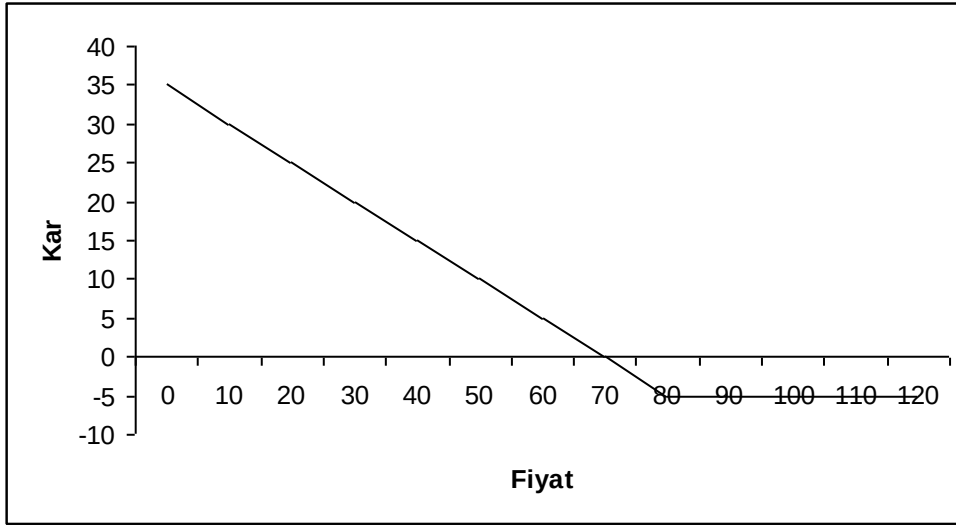
Opsiyon satın alan kişinin opsiyonu kullanma ya da kullanmama kararını vermesi opsiyonun parada, para dışı, başa baş olmasına bağlı olmaktadır. Bir satın alma opsiyonu için, bağlı olduğu varlığın cari piyasa fiyatı kullanım fiyatından yüksekse bu opsiyon paradadır, cari piyasa fiyatı kullanım fiyatının altında ise opsiyon para dışıdır, eğer her iki fiyat birbirine eşitse opsiyon başa baştır (Chambers, 1998, s:67).

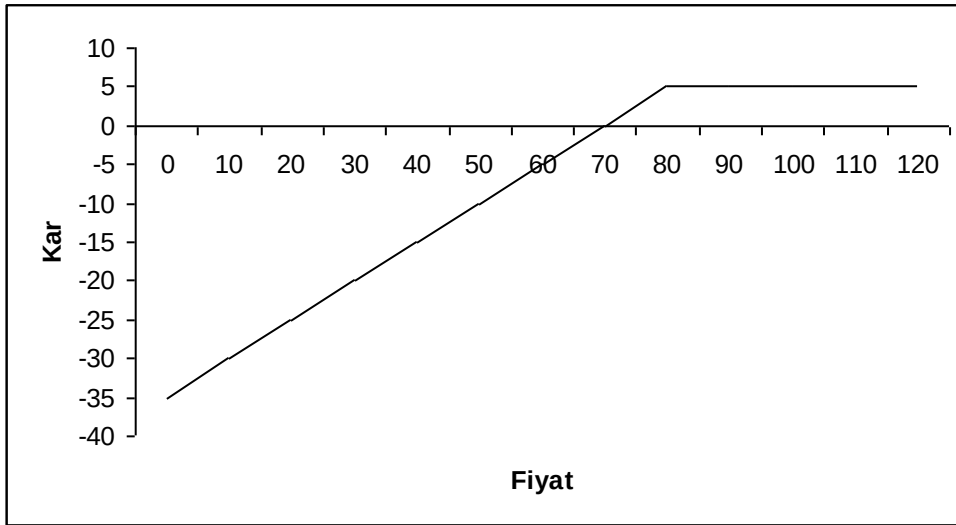
Şekil 6 – Alış (Call) Opsiyonunda Uzun Pozisyon (Alıcının Karı)

Şekil 7 – Alış (Call) Opsiyonunda Kısa Pozisyon (Satıcının Karı)

Şekil 8 – Satış (Put) Opsiyonunda Uzun Pozisyon (Alıcının Karı)

Şekil 9 – Satış (Put) Opsiyonunda Kısa Pozisyon (Satıcının Karı)

2.5. SWAP

Firmaların döviz ve faiz riskinden korunmada kullandıkları bir diğer araç ise swap tekniğidir. Swap, kelime anlamı olarak mübadele, değiş tokuş veya takas olarak tanımlanırken, daha özel olarak, anlaşmaya taraf olan iki birimin arasında nakit akışlarının anlaşma süresince değişimini ifade etmektedir. Finansal bir terim olan

swapta finansal araçların veya paranın gelecekte belirli bir tarihte ve belirli bir oran üzerinden değişimi söz konusudur (Önce, 1995, s:23).

Bir swap işlemi, bir paranın aynı anda alınıp satılması, farklı tarihlerde teslim edilmesi işlemidir. O halde bir swap işlemi biri forward diğeri spot olmak üzere iki işlemden oluşmaktadır (Eryılmaz, 2000, s:60).

Swapın; kaynak maliyetini azaltmak, varlık getirisini artırmak, arbitrajdan ve mukayeseli üstünlüklerden yararlanmak, gereksinme duyulan paraya ulaşmak, kambiyo kontrol ve kısıtlamalardan kurtulmak, bürokrasiyi azaltmak, nakit akışını düzene sokmak ve kar elde etmek amaçları arasındadır (Örten, 2001, s:311-312).

Swap işleminde iki temel risk söz konusudur (Chambers, 1998, s:144). Bunlardan biri piyasa riskidir. Faiz oranlarının ya da döviz kurlarının değişmesi sonucunda, swap işlemi finansal aracı için negatif hale gelebilir. Bu durumda finansal aracı ikincil pazarda çözüm yolları aramak durumunda kalabilecektir. Diğer bir risk türü ise kredi riskidir. Bu risk, swap işlemine giren tarafların ödeme güçlüğüne düşmelerini kapsamaktadır. Bu durumda finansal aracı için swap işleminin bir bölümü ya da tümü değersiz hale gelmektedir.

Bir faiz oranı swapı, tarafların anlaştıkları varsayımsal anapara tutarına bağlı olarak hesaplanan sabit faiz ödemeleri ile dalgalı faiz ödemelerinin aynı para birimi üzerinden birbirleri ile değiştirilmesine ilişkin iki taraf arasında yapılan bir anlaşmadır (Fabozzi, 1996, s:283).

Döviz (para) swapı, farklı dövizlerden oluşan borçların değiştirilmesidir. Döviz swapı, farklı paraların gelecekteki nakit akışlarının, her bir satışın bir değerine bağlı olma koşuluyla, alım ve satımını ya da değiştirilmesini içerir (Eryılmaz, 2000, s:61).

Bir para swapının gerçekleşebilmesi için aşağıdaki şartların varlığı gereklidir:

- Söz konusu kaynakların anlaşmaya varılan döviz kuru üzerinden karşılıklı değiş tokuşu,
- Anlaşmaya varılan sermaye tutarı ve faiz oranına dayanılarak, faiz ödemelerinin yıllık veya altı aylık değiş tokuşu,

- Vadesinde, başlangıçtaki döviz kuru üzerinden başlangıç tutarının geri değiş tokuşu,
- Swapın yasal olarak muhasebe kayıtları dışında tutulması.

Swap, diğer vadeli işlemlere göre daha uzun vadelidir, ancak vadesi dışındaki özellikleri forwarda benzemektedir.

Tablo 13’de türev ürünlerin sözleşme özellikleri, miktarları, işlem yapılan piyasalar ve risk açısından karşılaştırılması gösterilmektedir (Peker, 2002, s:21).

Tablo 13 – Türev Ürünlerin Karşılaştırılması

	FORWARD	FUTURE	OPSİYON	SWAP
Sözleşmenin Özelliği	Sözleşmeyi hem satan hem de alan taraf, belirlenen vade sonunda ilgili işlemi gerçekleştirmeyi taahhüt eder.	Sözleşmeyi hem satan hem de alan taraf, belirlenen vade sonunda ilgili işlemi gerçekleştirmeyi kabul eder.	Anlaşmayı satın alan taraf hiçbir taahhüt altına girmeksizin sadece alım veya satım hakkını elde eder. Anlaşmayı satan taraf ise vazgeçilmez yükümlülüğe sahiptir.	Swaptions dışındaki swap anlaşmalarında her iki taraf da söz konusu nakit akışını gerçekleştirmek için taahhüt altına girer.
Sözleşme Miktarı	Taraflar arasında karşılıklı olarak belirlenir.	Standart miktarlara uymak zorundadır.	Taraflar arasında karşılıklı olarak belirlenebileceği gibi standart miktarlarda da olabilmektedir.	Taraflar arasında karşılıklı olarak belirlenir.
İşlem Yapılan Piyasa	Tezgah üstü	Organize	Tezgah üstü ve organize	Tezgah üstü
Üstlenilen Risk	Anlaşma fiyatının piyasa fiyatının üzerine çıkması veya altında kalması durumunda zarar edilebilmektedir .	Anlaşma fiyatının piyasa fiyatının üzerine çıkması veya altında kalması durumunda zarar edilebilmektedir .	Opsiyonu satın alan taraf, piyasa fiyatı lehine değiştiği takdirde opsiyon hakkını kullanmakta, dolayısıyla riski anlaşmanın başında ödediği primle sınırlı kalmaktadır. Opsiyon satan taraf ise vazgeçilmez yükümlülük altına girdiğinden sonsuz riskle karşı karşıya gelmektedir.	Taraflar, kendileri için en avantajlı olan nakit akımını sağlayacak şartlarla swap anlaşmasına girdiklerinden riskleri oldukça az olmakta, sadece aracılık görevini üstlenen kuruma komisyon ödemektedirler.

3. TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBESİ

Muhasebe, bir örgütün kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış veya azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemidir (Sevilengül, 2003, s:9).

İşletmeyle ilgili bilgilerin kullanıcıların işine yaraması için, işletmenin finansal durumunun ve faaliyet sonuçlarının doğru olarak ve zamanında sunulması gerekmektedir. Bu bilgilerin doğru, güvenilir, ilgili dönemde kaydedilmiş, sınıflanmış ve özetlenerek finansal rapor haline getirilmesi önem kazanmaktadır.

Türev ürünlerin muhasebesi için de yukarıda saydığımız özelliklerin hepsi gereklidir.

3.1. TÜREV ÜRÜNLERLE İLGİLİ TEMEL MUHASEBE KAVRAMLARI

Muhasebede uyulması gereken bazı temel kavramlar vardır. Bunlardan türev ürünlerle ilgili olanlar şunlardır:

- **Özün Önceliği Kavramı:** Özün önceliği kavramı, işlemlerin muhasebeye yansıtılmasında ve onlara ilişkin değerlendirmelerin yapılmasında biçimlerinden çok özlerinin esas alınması gereğini ifade etmektedir. Genel olarak işlemlerin biçimleri ile özleri paralel olmakla birlikte, bazı durumlarda farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu durumda, özün önceliği esas alınmaktadır.
- **İşletmenin Sürekliliği Kavramı:** Bu kavram, işletmenin faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceğini ifade etmektedir. Bu nedenle işletmenin faaliyetleri işletme sahiplerinin ya da hissedarlarının yaşam sureleriyle bağlı değildir. İşletmenin sürekliliği kavramı maliyet esasının temelini oluşturmaktadır. Bu kavramın, işletmeler açısından geçerliliğinin bulunmadığı

veya ortadan kalktığı durumlarda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır.

- **Dönemsellik Kavramı:** Dönemsellik kavramı; işletmenin sürekliliği uyarınca sınırsız kabul edilen ömrünün, belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanmasıdır. Gelir ve giderlerin tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmesi, hasılat, gelir ve karların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir. Bu kavramın, işletmeler açısından geçerliliğinin bulunmadığı veya ortadan kalktığı durumlarda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır.
- **Tutarlılık Kavramı:** Tutarlılık kavramı; muhasebe uygulamaları için seçilen muhasebe politikalarının, birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanması gereğini ifade eder. İşletmelerin mali durumunun, faaliyet sonuçlarının ve bunlara ilişkin yorumların karşılaştırılabilir olması bu kavramın amacını oluşturur. Tutarlılık kavramı, benzer olay ve işlemlerde, kayıt düzenleri ile değerlendirme ölçülerinin değişmezliğini ve mali tablolarda biçim ve içerik yönünden tek düzeni öngörür. Geçerli nedenlerin bulunduğu durumlarda, işletmeler, uyguladıkları muhasebe politikalarını değiştirebilirler. Ancak bu değişikliklerin ve bunların parasal etkilerinin mali tablonun dipnotlarında açıklanması zorunludur.
- **İhtiyatlılık Kavramı:** Bu kavram, muhasebe olaylarında temkinli davranılması ve işletmenin karşılaşılabileceği risklerin göz önüne alınması gereğini ifade eder. Bu kavramın sonucu olarak, işletmeler, muhtemel giderleri ve zararları için karşılık ayırırlar, muhtemel gelir ve karları için ise gerçekleşme dönemlerine kadar herhangi bir muhasebe işlemi yapmazlar. Ancak bu kavram gizli yedekler veya gereğinden fazla karşılıklar ayrılmasına gerekçe oluşturamaz.

3.2. TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN GENEL SORUNLAR

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin genel sorunlar üç başlık altında toplanabilir (Olca, 2004, s:695).

3.2.1. Muhasebe Kayıtlarına Alınmaları İle İlgili Sorunlar

Türev ürünlerle gerçekleştirilen işlem hacminde artış, türev ürünlerle gerçekleştirilen işlemlerin muhasebe kayıtlarının nasıl yapılacağı sorununu da ön plana çıkarmıştır. Bu ürünlerle yapılan işlem sonuçlarının, işletme ile ilgilenen taraflara açıklanmasının gerekliliği, işlemlerin muhasebe boyutunu dikkate almayı zorunlu hale getirmiştir.

Türev ürünlerin kaydedilmesi ile ilgili cevap verilmesi gereken ilk sorular, türev ürünlerin muhasebe kayıtlarına alınıp alınmayacağı, bunların hedge veya spekülasyon amaçlı olması halinde ilk ve sonraki kayıtların nasıl ve ne zaman yapılacağıdır (Bursal, 1992, s:60).

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin ilk uygulamalarda diğer bilanço kalemlerinin aksine, türev ürünler bilanço dışı kalem kabul edilmiştir. Ancak, türev ürünlerin bilanço içinde gösterilmemesi, bu araçların mali tablolara etkisinin tam olarak izlenememesine neden olmuştur.

Türev ürünlerin muhasebe kayıtlarına geçirilmesinde aşağıda belirtilen sorulara da cevap aranacaktır (Kaygusuz, 1998, s:27):

- a) Riskten korunma amaçlı ve spekülatif amaçlı pozisyonların muhasebesinde farklılık olacak mı?
- b) Riskten korunma amaçlı ve spekülatif amaçlı pozisyonların kar veya zararı ne zaman değerlemeye alınacak?
- c) Riskten korunma muhasebesi için türev piyasada alınan pozisyonun riskten korunma aracı olup olmadığını belirten kriterler nelerdir?

- d) Marjin nasıl belirlenmelidir?
- e) Riskten korunma amacıyla yapılan sözleşmelerin bilançoya ne gibi etkisi vardır?
- f) Riskten korunma amacıyla yapılan işlemler için açıklama nasıl yapılmalıdır?

3.2.2. Değerleme Sorunları

Değerleme ile ilgili sorunlar türev ürünlerin başlangıçta hangi değerle kayda alınacağı ve faaliyet dönemleri sonundaki tarihlerde hangi ölçekle değerlendirilecekleridir. Türev sözleşmeler; sözleşmenin yapıldığı tarihte tarihi maliyet, piyasa değeri, iskonto edilmiş bugünkü değer vb. bağlı oldukları temel finansal araçlara uygulanan değerlendirme yöntemleri ile mi değerlendirilecek, yoksa tamamen farklı bir değerlendirme yöntemi mi kullanılacaktır? Türev ürünlerde ortaya çıkan kazanç ve kayıplar gelir tablosuna nasıl aktarılacaktır (Büyükişık, 2000, s:39)?

Önemli sorunlardan biri, piyasa değerleri belli olan ve alım satım bedelleri nakden ödenen araçlardan değil, ödemenin nakit dışı bir finansal araçla yapılması durumunda, karşılık olarak verilen aracın piyasa değerinin mi, yoksa defter değerinin mi esas alınacağıdır.

Türev ürünlerin faaliyet dönemleri sonunda veya finansal tabloların düzenlendiği tarihlerde yapılacak olan değerlendirme sonucunda ortaya çıkabilecek değerlendirme kazanç ve kayıplarının ne şekilde dikkate alınacağı konusunda üç yaklaşım ileriye sürülmektedir (Yücel, 1993, s:93).

- a) İşletmelerin, bilanço tarihinde yapacakları değerlendirme sonucunda ortaya çıkan kazanç veya kayıpların o dönemin sonuç hesaplarına yansıtılmaması ki; bu yönteme geçmiş veya tarihi maliyetle değerlendirme yöntemi denir. Bu yöntem muhasebeyi nakit esasına indirgediğinden dönem sonuçlarını mali tablolarda tam olarak göstermemektedir.
- b) İşletmelerin bilanço tarihinde yapacakları değerlendirme sonucunda ortaya çıkan kazanç veya kayıplarda yalnızca değerlendirme kayıplarını o dönemin sonuç

hesaplarına aktarması ki; bu yöntem maliyet ve piyasa değerinden düşük olanla değerlendirme yöntemi denir. İhtiyatlılık ilkesi sonucu sadece kayıpları dikkate alan bu yaklaşımda dönem sonuçlarını mali tablolarda tam olarak göstermemektedir.

- c) İşletmelerin bilanço tarihinde yapacakları değerlendirme sonucunda ortaya çıkan kazanç veya kayıplarının tamamının o dönemin sonuç hesaplarına aktarılması ki; bu yöntem piyasa değeri ile değerlendirme yöntemi denir. Bu yöntem bilanço tarihindeki durumu objektif ve güncel olarak ortaya koymasından dolayı her iki yöntemden daha üstündür; çünkü bu sözleşmelerin finansal sonuçlarını sürekli takip edebilmek açısından geçerli piyasa değeri ile değerlendirilmeleri daha fazla bilgi değeri taşımaktadır.

3.2.3. Raporlanmasıyla İlgili Sorunlar

Türev ürünlerin raporlanmasıyla ilgili sorunlar, türev ürünlere ilişkin sözleşmelere ait bilgilerin finansal raporlarda kamuya nasıl açıklanacağı ile ilgilidir. Burada cevaplanması gereken sorular şunlardır (Gündüz, 1995, s:21):

- a) Finansal araçların alıcı ve satıcıları taraf oldukları ürünlerin içeriklerini ne ölçüde ve ne kadarını kamuya açıklayacaklardır?
- b) Finansal araçların hangi özellikleri genel amaçlı finansal tablolarda gösterilmelidir?
- c) Kamuoyunu tatmin edebilecek türevlere ilişkin bilanço dışı risklerin içerik ve doğasına ne olacaktır?

Bazı ürünlerin finansal tablolarda yer alması nispeten kolay olduğu halde, sözleşmelerin vadeleri süresince yüksek belirsizlik taşıyan opsiyonlar ve faiz swapları gibi ürünlerle ilgili bilgiler finansal tablolarda dipnotlarda yer alacaktır. Finansal raporlarda türev ürünü sözleşmelerine ait olarak işletme ilgililerine sunulması gereken temel bilgi, bu ürünlerin işletmeler için taşıdığı bilanço değerini aşan muhasebe zararı riskinin yeterince açıklanmasıdır (Büyükkışık, 2000, s:42).

3.3. TÜREV ÜRÜNLERE İLİŞKİN STANDARTLAR

Piyasa oyuncularının türev ürünlere olan ilgisinin artması ve türev ürün kullanımının yayılması sonucu ortaya çıkan sorunların çözümü için muhasebe standartlarında ve kanunlarda finansal piyasaları düzenleme yetkisi olan kuruluşlarca yeni düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun yayınladığı muhasebe standartları ile tam uyumlu standartlar yayınlamıştır.

3.3.1. Uluslararası Düzenlemeler

Piyasalar arasındaki sınırların giderek görünmez olması sonucu işletmelerin sadece faaliyet yaptığı ülkede değil uluslararası olarak da değerlendirilebilmesi için kullanılan finansal tabloların karşılaştırılabilir olması gerekmektedir. Bunu sağlamak için, işletme nerede olursa olsun finansal tabloların aynı finansal raporlama standartlarını kullanmaları gerekmektedir.

Uluslararası düzeyde muhasebe ile ilgili düzenlemeler yapan iki kuruluş vardır. Bunlar ABD'de geçerli olan standartları yayınlayan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB)dur. Bu iki kurul finansal tabloların karşılaştırılabilir olması için ortak çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

5 Kasım 2009 tarihinde FASB ve UMSK yaptıkları ortak beyanda hedeflerini aşağıdaki gibi açıklamışlardır (www.tmsk.org.tr):

“Küresel olarak karşılaştırılabilir ve yüksek kalitede finansal raporlama yapmak için gerekli olan yüksek kalitede, ortak muhasebe standartlarını geliştirmek için birlikte çalışacağız.

- Bu standartların temel amacı var olan ve potansiyel yatırımcı, borç veren ve diğer sermaye koyanlar tarafından yürütülen karar alma süreci için faydalı olan finansal bilgilerin üretilmesidir.
- Yüksek kalitede muhasebe standartları ihtiyaca uygun, şeffaf, tarafsız ve karşılaştırılabilir finansal bilgilerin sağlanmasını sağlayan standartlardır. Ayrıca, bu standartlar gelişmiş ve tutarlı bir şekilde uygulanan kavramsal çerçeveye dayanmakta olup açık ve net bir dille ifade edilen hedef ve ilkelerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, tutarlı bir uygulama sağlamak için gerekli olan detay ve yapıyı sağlamaktadır.

- Sadece yakınsama amaçlı yakınsama, bizim hedefimiz değildir. Hem uluslararası alanda hem ABD’de finansal raporlamanın kalitesi geliştirilmeden sadece karşılaştırılabilirliği sağlamak için IFRS ve US GAAP değiştirilirse FASB ve IASB’nin sağlamış olduğu kaynaklar iyi değerlendirilmiş olmaz.”

3.3.1.1. FASB’nin Düzenlemeleri

FASB 1980’li yıllardan itibaren türev ürünler, riskten korunma ve yabancı para işlemleri ile ilgili standartlar için çalışmalara başlamıştır. Kurul tarafından yayınlanan “SFAS 52: Yabancı Para Üzerinden Düzenlenmiş Mali Tablo ve İşlemlerin Dönüştürülmesi”, “SFAS 80: Futures Sözleşmelerin Muhasebeleştirilmesi”, “SFAS 104: Nakit Alacaklar ve Nakit Ödemelerin Net Raporlanması ve Hedging İşlemlerinin Nakit Akışlarının Sınıflandırılması”, “SFAS 105: Bilanço Dışı Risk Taşıyan Finansal Araçlar ve Kredi Riski Yoğun Finansal Araçlar Hakkında Bilgi Açıklaması”, “SFAS 107: Finansal Araçların Gerçek Değerleri Hakkında Açıklama”, “SFAS 119: Türev Finansal Araçlar ve Türev Finansal Araçların Gerçek Değerine İlişkin Açıklama”, “SFAS 133: Türev Araçların ve Riskten Korunma Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi” standartları türev ürünlerle ilgilidir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde türev ürünlerle ilgili olarak uygulanan temel düzenleme SFAS 133 nolu “Türev Araçların ve Riskten Korunma Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi” standardıdır. Bu standardın yayınlanması ile SFAS 52 ve SFAS 107 nolu standartlarda bazı düzenlemeler yapılmış ve SFAS 80, SFAS 105, SFAS 119 standartları ise yürürlükten kaldırılmıştır (<http://pages.stern.nyu.edu/~igiddy/fas133.htm>). SFAS 133 nolu standart 15 Temmuz 2000 tarihinden sonra başlayan mali yıllar için geçerlidir.

FASB tarafından türev ürünlerin ve riskten korunma işlemlerinin muhasebesine ilişkin hazırlanmış olan 133 nolu standardın hükümleri tüm işletmeler için geçerlidir. Kurul tarafından ilkeler oluşturulurken aşağıdaki dört karar temel alınmıştır (SFAS 133, m:3);

- a) Türev ürünler “varlık” ya da “borç” tanımları ile uyumlu hak ve yükümlülükleri temsil ederler ve finansal tablolarda raporlanmalıdırlar.

- b) Makul değer finansal araçlar için en uygun ve türev ürünler için ise tek uygun ölçüdür. Türev ürünler, makul değerleri ile ölçülmelidirler ve riskten korunun unsurun defter değerinde yapılan düzeltmeler, korunmak istenilen riskin etkili olduğu dönemde, söz konusu riskle ilişkilendirilebilen nedenlerden ötürü, ilgili türev ürünün makul değerinde ortaya çıkan değişiklikleri (kazanç veya kayıplar) yansıtmalıdır.
- c) Finansal tablolarda yalnızca varlık veya borç özelliği taşıyan unsurlar raporlanmalıdırlar.
- d) Riskten korunmak istenilen unsurlar için geliştirilen özel muhasebe uygulamaları yalnızca, ilgili unsurlar standart ile belirlenen kriterleri sağladıkları zaman gerçekleştirilmelidir.

Ülkemizin Avrupa Birliği'ne üye olma çalışmaları kapsamında Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun hazırladığı standartların uluslararası muhasebe standartlarını temel alması ve ABD'de düzenlenen standartların uluslararası muhasebe standartlarıyla uyumlaştırma süreci devam etmesinden dolayı çalışmada Türkiye Muhasebe Standartları dikkate alınmıştır.

3.3.1.2. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun Düzenlemeleri

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu tarafından türev ürünlerle ilgili olarak 3 standart yayınlanmıştır. 1998 yılında UMS 32: Finansal Araçlar: Sunum, 1999 yılının Mart ayında UMS 39: Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme yayınlanmıştır. Kurul en son olarak 2005 yılının Ağustos ayında, UFRS 7: Finansal Araçlar: Açıklamalar standardını yayımlamış ve bu standart ile 32 sayılı standardın büyük bir bölümünde 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere değişiklik yapmıştır.

“UFRS 7: Finansal Araçlar: Açıklamalar” standardı 1 Ocak 2007 veya bu tarihten sonra başlayan yıllık hesap dönemleri için hazırlanan finansal tablolarda geçerlidir. Bu standart UMS 30 ve UMS 32 standartlarındaki açıklama gereklerinin yerini almıştır. Finansal varlıkların yeniden sınıflandırılması ile ilgili olarak Ekim 2008'de yapılan değişiklikler, 1 Temmuz 2008 tarihi itibarıyla geçerlidir. Gerçeğe uygun değer ile

gelişmiş likidite riski açıklamaları için üç aşamalı gerçeğe uygun değer hiyerarşisini belirten ve Mart 2009'da yapılan değişiklikler ise 1 Ocak 2009 tarihi itibarıyla yürürlüktedir. Bu değişikliklerin erken uygulanmasına izin verilmiştir. Bu standardın amacı finansal araçların işletmeler için olan önemi, söz konusu araçların yarattığı risklerin esası ve kapsamı ile işletmenin ortaya çıkan riskleri nasıl ele alacağı hususlarının değerlendirilmesine dair mali tablo kullanıcılarına yardımcı olmak için yapılacak dipnot açıklamalarının belirlenmesidir.

Bu standart, finansal araçların işletmenin mali durumu ve performansı için olan önemine ilişkin bilgilerin dipnotlarda açıklanmasını gerektirir. Bu bilgiler aşağıdakileri kapsar:

- Finansal varlıklar ve finansal yükümlülüklerin sınıflandırılmasına ilişkin bilgiyi de içeren bilançoya yönelik açıklamalar, gerçeğe uygun değer opsiyonunun kullanıldığı özel açıklamalar, yeniden sınıflandırmalar, bilanço dışı bırakma, varlıkların rehin olarak verilmesi, saklı türev ve sözleşme şartlarının ihlallerine ilişkin açıklamalar,
- Muhasebeleştirilmiş gelir, giderler, kazançlar ve kayıplar ile faiz geliri ve gideri, ücret geliri ve değer düşüklüğü zararlarına ilişkin bilgiyi içeren gelir tablosu ve özkaynak açıklamaları,
- Kullanılan muhasebe politikaları, finansal riske karşı korunma muhasebesi ve her bir sınıf finansal varlık ve finansal yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerine ilişkin bilgileri de içeren diğer açıklamalar.

UFRS 7, finansal araçlardan kaynaklanan risklerin esası ve kapsamına ilişkin bilginin dipnotlarda açıklanmasını gerektirir.

- Maruz kalınan riskler ile bu risklerin nasıl ele alındığına dair bilgiyi kapsayan nitel açıklamalar,
- Maruz kalınan her bir kredi riski, likidite riski ve piyasa riskine (duyarlılık analizlerinin de dahil olduğu) dair ayrı ayrı yapılan nicel açıklamalar.

“UMS 32: Finansal Araçlar: Sunum” standardı 1 Ocak 2005 veya bu tarihten sonra başlayan yıllık hesap dönemleri için hazırlanan mali tablolar için geçerlidir. Bu standardın dipnotlar kısmına ilişkin hükümleri, UFRS 7’nin 2007 yılında yürürlüğe girmesi ile iptal edilmiştir. Şubat 2008 tarihinde yapılan ve tasfiye durumunda satılabilir finansal araçlar ve yükümlülükler ile ilgili olan değişiklikler 1 Ocak 2009 tarihi itibarıyla geçerli olup, bu değişikliklerin erken uygulanmasına izin verilmektedir.

Bu standardın amacı finansal araçları yükümlülük ya da özkaynak olarak sınıflandırma ve sunum ilkeleri ile finansal varlıkların ve yükümlülüklerin netleştirilme ilkelerini belirlemektir.

Bu standarda göre; ihraç eden, bir aracın özkaynağa dayalı bir finansal araç veya bir borç aracı olduğunu aşağıdaki sınıflamaya göre belirler:

- Finansal araçlar yasal şekle değil özüne göre dikkate alınır;
- Sınıflandırma ihraç zamanında yapılır ve sonradan değiştirilmez;
- Nakit veya diğer bir finansal varlığı devretmeyi zorunlu kılan, veya finansal aracı elinde tutanın nakit veya diğer bir finansal araç talep etme hakkının olduğu durumda araç finansal yükümlülüktür. Örnek olarak, geri alınması zorunlu olan imtiyazlı hisse senetleri verilebilir;
- Yukarıda tanımlanan şekilde sözleşmeye bağlı bir yükümlülük içermeyen araçlar, özkaynağa dayalı finansal araçlar olarak değerlendirilir ve
- Borç olarak sınıflandırılan finansal araçlar ile ilgili faiz, temettü, kazanç ve kayıplar gelir veya gider olarak raporlanır.

“UMS 39: Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” standardı 1 Ocak 2005 veya bu tarihten sonra başlayan yıllık hesap dönemleri için hazırlanan mali tablolar için geçerlidir. 2004 ve 2005 yılında gerçeğe uygun değer opsiyonu, tahmini grup içi işlemlerinin nakit akış finansal riskinden korunması ve finansal garanti sözleşmeleri hususunda yapılan değişiklikler ise 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren geçerlidir.

Mayıs 2008 tarihinde yayınlanan UFRS'lere İlişkin Yapılan İyileştirmeler ile yapılan değişiklikler aşağıda belirtilen konular ile ilgilidir:

- Finansal riskten korunma işlemlerinin bölüm bazında belirlenmesi ve belgelenmesi;
- Gerçeğe uygun değerın finansal riskten korunma işlemine son verilmesi durumunda uygulanacak etkin faiz oranı ve
- Finansal araçların gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılan kategorisi içinde ya da dışında yeniden sınıflandırılması.

Bu değişiklikler 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren geçerlidir, erken uygulamaya izin verilmektedir.

Finansal riskten korunma konusuna uygun olan kalemler ile ilgili olarak Temmuz 2008'de yapılan değişiklikler, 1 Temmuz 2009 tarihinde ya da bu tarih sonrasında başlayan hesap dönemleri için geçerlidir. Bu değişikliklerin erken uygulamasına izin verilir.

Bazı finansal varlıkların gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılan kategorisi ve satılmaya hazır kategorisi dışında yeniden sınıflandırılmasına izin veren Ekim 2008 tarihinde yapılan değişiklikler, 1 Temmuz 2008 tarihinden itibaren geçerlidir. Ancak bu değişikliklerin erken uygulanmasına izin verilmez.

Saklı türevlerin yeniden değerlendirilmesi ile ilgili olarak Mart 2009 tarihinde yapılan değişiklikler, 30 Haziran 2009 tarihinde ya da bu tarih sonrasında başlayan hesap dönemleri için geçerlidir.

Bu standardın amacı, mali tablolarda yer alan finansal varlık ve yükümlülüklerin kayıtlara alınmasının, kayıtlardan çıkarılmasının ve ölçüm ilkelerinin belirlenmesidir.

Bu standarda göre türev ve saklı türevlerin de dahil olduğu tüm finansal varlık ve yükümlülükler finansal durum tablosunda muhasebeleştirilir. Finansal araçlara ilişkin ilk muhasebeleştirilme satın alım ya da ihraç tarihinde gerçeğe uygun değerleri

üzerinden yapılır. Bu, genellikle maliyet ile aynıdır ancak bazen düzeltme gerekmektedir.

Finansal varlıklar ilk kayıttan sonra UMS 39'a göre dört grup altında sınıflandırılmaktadır:

1. İşletme tarafından ticari amaçla elde tutulmayan alacaklar ve krediler.
2. Borçlanma senetleri gibi vade sonuna kadar işletme tarafından elde tutulması düşünülen menkul kıymetler. İşletmenin bu tür kıymetleri vadeye kadar elde tutma niyeti ve finansal gücü olması öngörülmektedir. Vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymetlerin vadesinden önce satılması durumunda, standardın getirdiği cezai unsur olarak bu kıymetlerin cari dönem ile gelecek iki dönem için (aşağıda belirtilen 4. grup gibi) satışa hazır değerler olarak sınıflanmasını mecbur tutar.
3. Kısa vadede kar getiren alım-satım amaçlı elde tutulan finansal varlıklar ile işletmenin belirttiği diğer finansal varlıkları da (gerçeğe uygun değer opsiyonu) kapsayan gerçeğe uygun değer farkı kar veya zararla ilişkilendirilen finansal varlıklar. Finansal riske karşı korunma amaçlı olarak nitelendirilenlerin dışında kalan türev işlemleri de daimi olarak bu gruptadır.
4. Satılmaya hazır finansal varlıklar – yukarıda belirtilen kategorilere girmeyen diğer finansal varlıklardır. Gerçeğe uygun değer farkları kar veya zararla ilişkilendirilenler dışındaki tüm özkaynak yatırımlarını içerir. Ayrıca, işletme herhangi bir krediyi ya da alacağı satılmaya hazır finansal varlık olarak sınıflandırabilir.

İlk kayda alım sırasında yukarıdaki 3. maddede belirtilen 'gerçeğe uygun değer opsiyon' kullanımını sadece aşağıdaki kriterlerin en azından birini karşılayan finansal araçlar ile kısıtlanmıştır:

- Gerçeğe uygun değer opsiyonun, varlık veya borçların farklı temeller esas alınarak ölçülmesinden veya bunlar üzerindeki kayıp ve kazançların farklı temeller esas alınarak muhasebeleştirilmesinden kaynaklanan bir ölçüm veya

muhasebeleştirme tutarsızlığını (bazen “yanlış muhasebe eşleştirmesi” olarak da adlandırılır) ortadan kaldırması veya önemli ölçüde azaltması durumunda.

- Bir finansal varlık ya da finansal yükümlülük grubunun parçası olarak, yönetim tarafından belgelenmiş bir risk yönetim veya yatırım stratejisi çerçevesinde gerçeğe uygun değer esas alınarak yönetilen ve performansları buna göre değerlendirilenler.
- Bir ya da birden fazla saklı türev aracı ihtiva edenler. Bu duruma saklı türev aracının ilişkili nakit akımlarını büyük ölçüde değiştirmedeği ya da ayırma izni verilmediğinin açık olduğu durumlar dahil edilmez.

İlk kayda alım sonrası:

- Yukarıda belirtilen 1. ve 2. gruptaki bütün finansal varlıklar değer düşüklüğü testine tabi olan itfa edilmiş maliyet değerleri ile değerlendirilir;
- Yukarıda belirtilen 3. gruptaki bütün finansal varlıklar gerçeğe uygun değerlerinden değerlendirilir ve değerlendirme farkları gelir veya gider olarak kayıt edilir ve
- Yukarıda belirtilen 4. gruptaki bütün finansal varlıklar değer düşüklüğü testine tabi olarak gerçeğe uygun değerleriyle finansal durum tablosunda değerlendirilir, değer değişiklikleri kapsamlı gelir tablosuna kayıt edilir. Satılmaya hazır finansal varlıkların değerinin güvenilir bir şekilde hesaplanamadığı durumlarda ise varlık maliyet bedelinden değerlendirilir.

UMS 39’a göre 3 çeşit finansal riske karşı korunma vardır, bunlar aşağıdaki gibidir:

- ⇒ Gerçeğe uygun değer riskinden korunma: işletmenin bir varlığın, yükümlülüğün ya da kesin bir taahhüdün gerçeğe uygun değerindeki değişikliği finansal riske karşı koruması durumunda, söz konusu riskten korunma aracının ve finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değer değişikliği ile ilgili kayıp ve kazançlarının gelir tablosuna yansıtılması gerekir;

- ⇒ Nakit akış riskinden korunma: işletmenin bir varlığa, yükümlülüğe ya da olası tahmini işleme ait olan nakit akımındaki değişimleri riske karşı koruması durumunda, riske karşı korunan aracın gerçeğe uygun değerindeki değişikliği finansal riskten koruma işleminin korumaya tabi olan bu nakit akışları gerçekleşene kadar etkin olması koşuluyla doğrudan diğer kapsamlı gelire yansıtması gerekir; ve
- ⇒ Yurtdışı bir işletmedeki net yatırımın nakit akımlarının finansal riske karşı korunması: nakit akış riskinden korunma ile aynı esaslara göre muhasebeleştirilir.

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu 12 Kasım 2009 tarihinde finansal varlıkların sınıflandırılması ve ölçülmesi ile ilgili yeni bir standart yayınlamıştır. UFRS 9: Finansal Enstrümanlar standardı 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren uygulamaya girecektir ancak standart erken uygulamaya izin vermektedir.

UFRS 9, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun UMS 39 ile ilgili planlanan üç aşamalık değişiminin ilk aşamasını sunmaktadır. Finansal varlıklarda değer düşüklüğü ve riskten korunma muhasebesi değişimin diğer adımlarını oluşturacaktır.

UMS 39'a getirilen önemli değişiklikler aşağıda sıralanmıştır (<http://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=LeftMenuD&Id=58>).

- UFRS 9, UMS 39'daki çeşitli sınıflama ve ölçüm modellerini, iki sınıflama kategorisinden oluşan tek bir model ile değiştirmektedir: itfa edilmiş maliyet ve gerçeğe uygun değer. UFRS 9'daki sınıflama; işletmenin, finansal varlıklarını yönetmek için uyguladığı iş modeline ve söz konusu varlıkların sözleşmeye bağlı özelliklerine göre yapılmaktadır. Bir finansal varlık, iki kıstas yerine gelirse itfa edilmiş maliyetten taşınır: a) iş modelinin amacı finansal varlıkları sözleşmeye dayalı nakit akımlarını toplamak için elde tutmaksa, b) sözleşmeye dayalı nakit akımları sadece anapara ve faiz ödemelerini temsil ediyorsa.
- UFRS 9, saklı türev ürünleri finansal varlıklardan ayırma zorunluluğunu kaldırmaktadır. Yeni standart, karma bir sözleşmenin tümüyle itfa edilmiş maliyetten ya da gerçeğe uygun değerden sınıflandırılacağını belirtmektedir.

Çoğu saklı türev ürün nakit akışlarına değişkenlik getirir. Fakat bu durum, finansal aracın sözleşmesinde belirtilen nakit akımların anapara ve faiz ödemesinden oluşması kavramıyla ters düşmektedir. Bu sebeple de asal sözleşmesi finansal varlık olan karma sözleşmelerin çoğu gerçeğe uygun değerle ölçülecektir.

- UFRS 9 ile ilk alım esnasında gerçeğe uygun değerden taşıma kıstaslarından ikisi geçersiz kılınmıştır; zira gerçeğe uygun değer ile yürütülen bir iş modeli gerçeğe uygun değer muhasebesi gerektirir ve karma sözleşmeler bu şekilde sınıflandırılacaktır. UMS 39'daki diğer ilk alım esnasında gerçeğe uygun değerden taşıma kıstası –şirketler bir finansal varlığı ilk kez muhasebeleştirirken muhasebesel ölçüm ve/veya sınıflandırma uyumsuzluklarını önemli derecede düşürdüğü takdirde, gerçeğe uygun değeri kar veya zarara yansıtılacak şekilde tasarlanma kıstası- yeni standartta da yer almaktadır. Bir finansal varlığın gerçeğe uygun değeri kar veya zarara yansıtılacak şekilde tasarlanması durumunda, bu durumun sonraki dönemlerde değiştirilememesi kuralı devam edecektir.
- UFRS 9, işletmenin iş modelinin değişmesi gibi nadir görülen durumlar dışında yeniden sınıflamayı yasaklar. Bu durumda işletme etkilenen finansal varlıkları ileriye dönük olarak yeniden sınıflamak durumundadır.
- Genellikle seküritizasyonların yatırım dilimlerinde görülen ve kredi riski yoğunluğu yaratan sözleşmeyle özdeşleşmiş finansal araçlar için özel bir rehber bulunmaktadır. Finansal aracın değerlendirmesinin UFRS 9 sınıflama kıstaslarına göre yapılmasının yanı sıra, şirketler aynı zamanda finansal aracın bağlantılı olduğu ve nakit akımı yaratan diğer finansal araçların da karakterlerini değerlendirmek için gözden geçirmelidir. Bir yatırımın itfa edilmiş maliyetten taşınabilmesi için kredi riskinin bağlantılı olduğu diğer finansal araçların kredi risklerinin ağırlıklı ortalamasından düşük ya da ona eşit olmalı ve bu finansal araçlar belirlenmiş bazı kriterleri karşılamalıdır. Eğer bu gözden geçirme mümkün değil ise söz konusu dilim, gerçeğe uygun değer kayıp ve kazançları gelir tablosuna yansıtılacak şeklinde sınıflandırılmalıdır.

- UFRS 9 sınıflama kuralları tüm hisse senedi yatırımlarının gerçeğe uygun değerle ölçülmesi gerektiğini belirtir. Yine de şirketler, alım satım amaçlı olarak sınıflandırmadığı hisse senedi yatırımlarının gerçekleşmiş ve gerçekleşmemiş tüm gerçeğe uygun değer kazanç ve kayıplarını kapsamlı gelir tablosunda muhasebeleştirme seçeneğine sahiptir. Bu tür bir düzenleme finansal araç bazında ilk muhasebeleştirmede yapılır ve sonraki dönemlerde değiştirilemez. Bu durumda gerçeğe uygun değer kayıp ve kazançlarının gelir tablosuna geri dönüşümü mümkün değildir, ancak bu yatırımlardan elde edilen temettüleri gelir tablosunda muhasebeleştirilecektir.
- UFRS 9, kote olmayan şirketlerin hisse senetleri ve kote olmayan şirketlerin hisse senetleri için tasarlanmış türev araçlar için mevcut olan “maliyetten ölçüm” muafiyetini ortadan kaldırır, fakat finansal varlıkların maliyetinin hangi durumlarda gerçeğe uygun değerlerini yansıtabileceğine dair yol göstermektedir.

3.3.2. Türkiye’de Yapılan Düzenlemeler

3.3.2.1. Maliye Bakanlığı Düzenlemeleri

Maliye Bakanlığı’nın hazırladığı Gelir Vergisi Genel Tebliği’nin konusu; Gelir Vergisi Kanununa 5281 sayılı Kanunun 30’uncu maddesiyle eklenen Geçici 67’nci maddede, menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılması ve elde tutulması sürecinde elde edilen gelirler ile mevduat faizleri, repo gelirleri ve özel finans kurumlarından elde edilen gelirlerin vergilendirilmesine yönelik düzenlemelere ilişkin açıklamalardan oluşmaktadır. Bu düzenlemeler 01/01/2006 - 31/12/2015 döneminde geçerli olacaktır.

Geçici 67’nci maddenin (14) numaralı fıkrasında, bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu veya bunlar aracılığıyla yapılan; belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergelere dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para veya sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve dövizli alma, satma, değiştirme hak ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin bu madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı addolunacağı hükme bağlanmıştır.

Bu hüküm uyarınca, bankalar veya aracı kurumlar, bu nitelikte bir işlem yapmaları halinde; vadeli işlem ve opsiyon sözleşmesinin hükmünden yararlanıldığı anda, sözleşmeye baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri arasındaki fark üzerinden sözleşmenin sona erdiği tarih itibarıyla %15 oranında tevkifat yapacaklardır.

Bu kazancın bir kısmının sözleşmenin devamı sırasında lehdara ödenmesi halinde tevkifat yapılmasına gerek bulunmamaktadır. Ancak, sözleşme sona ermeden sözleşmeden doğan kazancın ilgisine ödenmesi sırasında sözleşme sonucunda doğacak verginin ödenmesini güvenceye alacak önlemlerin banka ve aracı kurumca alınacağı tabidir.

Türev ürün sözleşmesi bir bütün olarak dikkate alınacak olmakla birlikte; birden fazla yıla yayılan türev ürünlere ilişkin sözleşmeden doğan kar ya da zararın, dönemsel olarak ödenmesinin öngörüldüğü hallerde, her ödeme dönemi itibarıyla lehdara yapılan ödemelerden tevkifat yapılacaktır.

Türkiye’de kurulu vadeli işlem ve opsiyon borsalarında 2006 yılında yapılan işlemlerden elde edilen kazançlar için ise tevkifat oranı sıfır olarak uygulanacaktır.

Tam ve dar mükellef kurumların (Türkiye’de işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla faaliyette bulunmayanlar hariç) 2006 yılında aralarında yaptıkları vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinden doğan kazançları için tevkifat yapılmayacaktır. Söz konusu sözleşmelerin vadesinin 2007 ve sonraki yıllara sarkması durumunda da bu sözleşmelerden doğan kazançlar yapılmayacağı tabidir.

Türkiye’de işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla faaliyette bulunmasalar dahi banka ve benzeri finans kurumlarınca bu kapsamda elde edilen gelirler tevkifata tabi olmayacaktır. Banka ve benzeri finans kurumları dışında kalan dar mükellef kurumların ise bu düzenleme çerçevesinde tevkifat kapsamı dışında kalabilmeleri için Türkiye’de işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla faaliyette bulunmaları gerekmektedir.

Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dolayısıyla ödenen komisyonlar ve banka ve sigorta muameleleri vergisi tevkifat matrahının tespitinde dikkate alınacaktır.

3.3.2.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Düzenlemeleri

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından 2002 yılı sonu itibarıyla finansal tablolarının hesap ve kayıt düzeninde tekdüzenin sağlanması, faaliyetlerin gerçek mahiyetlerine uygun olarak sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarının zamanında ve doğru bir şekilde

hazırlanması, raporlanması ve yayımlanmasına ilişkin esas, usul ve ilkelerin belirlenmesi amacıyla Muhasebe Uygulama Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmelikte yayınlanan 1 nolu tebliğ Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi Standardı ve 17 nolu tebliğ Kamuya Açıklanacak Mali Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Standardı ve Eki tablolar türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi ve mali tablolarda izlenebilmesi için gerekli düzenlemeleri içermektedir.

BDDK tarafından hazırlanarak 01.11.2006 tarihinde yürürlüğe giren, “Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”in 4. maddesinde “Bankaların faaliyetlerini 16.01.2005 tarih ve 25702 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu’nun 1 sıra nolu, Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve Hakkında Tebliğ hükümleri çerçevesinde Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak muhasebeleştirilmesi esastır. Ancak bağlı ortaklık, birlikte kontrol edilen ortaklık ve iştiraklerin muhasebeleştirilmesi ve konsolide finansal tablolar, kamuya açıklanacak finansal tablolar ile bunlara ilişkin açıklama ve dipnotların düzenlenmesine ilişkin usul ve esaslar BDDK’ca çıkarılacak tebliğler ile belirlenir” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm uyarınca daha önce BDDK tarafından yayınlanarak yürürlüğe konulan 17 tebliğ yürürlükten kaldırılmış ve bu tebliğlerin kapsamına giren işlemler, 01.11.2006 tarihinden itibaren TMSK tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde muhasebeleştirilmeye başlanmıştır (Yıldırım, 2008, s:26).

3.3.2.3. SPK’nın Düzenlemeleri

Türkiye’de bir vadeli işlem borsasının kurulmasıyla birlikte SPK ‘Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinin Muhasebesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında’ (Seri:XI, No:19, 27/08/2001) bir tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğin en büyük özelliklerinden birisi uluslararası muhasebe standartları esas alınarak hazırlanmış olmasıdır. Bu tebliğin yayınlanmasıyla birlikte aracı kuruluşlar muhasebe kayıtlarını bu tebliğe göre tutmaya başlamışlardır.

Bu Tebliğin amacı, işletmeler tarafından alımı ve satımı gerçekleştirilen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin değerlemesine ve

muhasebeleştirilmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir (Seri: XI, No:19, m:1).

Bu Tebliğ, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile borsalarda işlem görme şartı hariç, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin diğer özelliklerini taşıyan ve sözleşmenin makul değerinin elde edilmesini sağlayacak etkin bir piyasanın var olması, vade sonunda sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesine yönelik yeterli teminatların bulunması, sözleşmenin karşı tarafının yatırım yapabilme derecesi almış aracı kuruluş olması şartlarını birlikte sağlayan sözleşmelerin muhasebeleştirilmesine ilişkin usul ve esasları kapsar (Seri: XI, No:19, m:2).

Bu tebliğe göre, işlemlerin korunma amaçlı olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki şartların tümünün birlikte sağlanması zorunludur (Seri: XI, No:19, m:6):

- a) Korunması amaçlanan varlık veya yükümlülüğün, mali tablolarda, 29/1/1989 tarihli ve 20064 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Seri: XI, No: 1 sayılı “Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ”in 19 uncu Maddesinde tanımlanan rayiç bedel üzerinden değerlendirilmesi,
- b) Korunması amaçlanan varlık, yükümlülük ve taahhütlerin değeri ile varlık veya yükümlülük ya da belirli bir riskle ilişkisi kurulabilen muhtemel işlemlerin nakit akışlarındaki değişimlerin işletmeyi döviz kuru, fiyat ve faiz oranı riskine maruz bırakması,
- c) Riske karşı korunma önlemi oluşturulurken, riskin niteliği, işletmelerin risk yönetim stratejisi, riske karşı korunma ilişkisi, riske karşı korunma aracının niteliği ve korunmada etkinliğin nasıl değerlendirileceğine ilişkin yetkili organ tarafından karar alınması ve korunma işleminin belgeye dayandırılması,
- d) Her riske karşı korunma önlemi oluşturulurken hem de korunma ilişkisi sürdürülürken, riske karşı korunma ilişkisinin, riske karşı korunmanın belirlendiği dönemde korunan risk ile ilişkisi kurulabilen makul değer ve nakit akışı değişikliklerini dengelemede etkin olması ve etkinliğin mali tablo hazırlanma dönemlerinde düzenli olarak değerlendirmeye tabi tutulması,
- e) Korunması amaçlanan kalemlerin makul değerlerinin güvenilir bir şekilde elde edilebilir olması.

Korunma amaçlı olmayan sözleşmelerin alım-satımı, spekülasyon amaçlı işlem olarak kabul edilmektedir.

SPK’nın “Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ”inin (Seri:XI, No:25, 15/11/2003) 248 nolu maddesinde türev araçlara ilişkin hususlar açıklanmıştır.

Vadeli işlem sözleşmeleri, forward sözleşmesi, swaplar ve opsiyonlar türev araçların tipik örnekleridir. Türev araçlar, genellikle para tutarı, hisse sayısı, ağırlık veya hacim birimlerinin sayısı veya sözleşmede belirtilen diğer birimler gibi kavramsal bir tutarı içerir. Ancak, bu kavramsal tutarın sözleşmenin başlangıcında ihraççı veya elinde bulunduran kişi veya kuruluş tarafından alınması veya yatırılması gerekmez. Türev araçlar, alternatif olarak sabit veya kavramsal bir tutarla ilişkisi olmayan gelecekteki bazı olayların bir sonucu olarak, bu aracın dayanağı olan asli finansal araçtaki değişikliklerle orantılı olmayan bir şekilde değişebilen tutarlarda bir ödeme de gerektirebilir. (Örnek; bir sözleşme yıllık faiz hadlerinde belirli bir artış görülmesi halinde sabit bir tutarın ödenmesini gerektirebilir. Bu tür bir sözleşme, kavramsal tutar belirlenmemiş olsa bile bir türev araçtır.)

Bu Kısım kapsamında türev araç tanımı, bu araca dayanak olan kalemin teslimiyle kapatılabilen sözleşmeleri (sabit faizli bir borçlanma aracının satın alınmasına yönelik forward sözleşmesi) de içerir. Bir işletme, nakitle veya diğer bazı finansal araçlarla netleştirilmek suretiyle kapatılabilen finansal olmayan kalemlere ilişkin alım-satım sözleşmelerine girebilir ve bu sözleşmeler (Örnek; ileri bir tarihte sabit bir fiyat üzerinden mal alım-satım sözleşmeleri) türev araç tanımı içerisinde yer alır. Bu tür bir sözleşme, işletmenin beklenen satın alma, satma veya kullanım gereksinimleri ile uyumlu olarak finansal olmayan bir kalemin teslimi amacıyla yapılmadığı ve sürdürülmediği sürece bu Kısım kapsamında yer alır.

Türev araçların tanımlayıcı özelliklerinden biri de; ilk yatırım gerektirmemesi veya piyasa şartlarındaki değişikliklere benzer tepki vermesi beklenen diğer sözleşme türlerine göre daha az düzeyde ilk yatırım içermesidir. Bir opsiyon sözleşmesi bu tanımı karşılar; çünkü, opsiyon primi opsiyona konu olan dayanak finansal aracın elde edilmesi için gereken yatırım tutarından daha azdır. Eşit makul değerleri olan farklı para birimlerindeki tutarların ilk değişimini gerektiren döviz swapları da ilk yatırım tutarının sıfır olması nedeniyle bu tanım içerisinde yer alır.

Bir işletmenin, bir finansal varlığın alımını veya satımını içeren ve sözleşmeye konu varlığın ilgili piyasadaki örf veya düzenlemelerle tespit edilmiş bir zaman dilimi içinde teslimini gerektiren bir sözleşmeye (mutat sözleşme) girmesi durumunda, işlem tarihi ve ifa tarihi arasındaki sabit fiyat taahhütleri türev araç tanımını karşılayan bir forward sözleşmesidir. Bu Kısım, mutat sözleşmelerin özel bir şekilde muhasebeleştirilmesini gerektirir.

SPK'nın "Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ"inin (Seri:XI, No:25, 15/11/2003) 274-287 nolu maddelerinde riskten korunma, muhasebesi ve riskten korunma amaçlı araçlara ilişkin hususlar açıklanmıştır.

Madde 275-Düzenlenen bazı opsiyonlar hariç olmak üzere; riskten korunma ilişkisi riskten korunma muhasebesi uygulanması için gerekli koşulları

sağladığı sürece, bu Kısım bir türev aracın riskten korunma amaçlı bir araç olarak belirlenmesine ilişkin halleri sınırlandırmaz. Ancak, türev araçların ve türev olmayan araçların farklı değerlendirme esaslarına tabi olmaları nedeniyle, türev araç olmayan bir finansal varlık ve türev araç olmayan bir finansal borç sadece kur riskine karşı korunma amacıyla riskten korunma amaçlı bir araç olarak belirlenebilir.

İşletme tarafından düzenlenen bir opsiyona ilişkin potansiyel zarar, ilgili korunan kalemin değerindeki potansiyel kazançtan önemli ölçüde fazla olabilir. Diğer bir ifadeyle, düzenlenen opsiyon kar veya zarar üzerindeki olumsuz etkiyi azaltmakta etkin değildir. Bundan dolayı, bir finansal araç içerisinde gömülü bulunanlar dahil (Örnek; geri çağrılabilir bir borcun riskten korunması için düzenlenen bir satın alma opsiyonu) düzenlenen bir opsiyon, satın alınan bir opsiyonu netleştirici bir faktör olarak belirlenmediği sürece riskten korunma amaçlı bir araç olma için gerekli koşulları taşımaz. Buna karşılık, satın alınan bir opsiyon; zarar tutarına eşit veya daha fazla potansiyel kazanç getirir, bundan dolayı makul değer veya nakit akımlarında meydana gelen değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan kar veya zararı azaltıcı bir potansiyele sahiptir. Bu doğrultuda, satın alınan bir opsiyon riskten korunma amaçlı bir araç olabilir.

İskonto edilmiş maliyetle izlenen vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar, döviz kuru değişikliklerinden kaynaklanan risklere bağlı olarak etkin riskten korunma amaçlı araçlar olabilir.

Makul değeri güvenilir olarak ölçülememesi nedeniyle makul değerle izlenmeyen kote olmayan hisse senetlerindeki yatırımlar veya kote olmayan hisse senetleriyle bağlantılı ve bunların teslimiyle kapatılması gereken türev araçlar riskten korunma amaçlı araçlar olarak belirlenemez.

Bir işletmenin kendi hisse senetlerinin işletmenin finansal varlıkları veya finansal borçları olarak kabul edilmemesi nedeniyle, bunlar riskten korunma amaçlı araçlar olarak belirlenemez.

Riskten korunma muhasebesi amaçlarına yönelik olarak, sadece işletme dışındaki tarafları içeren türev araçlar riskten korunma amaçlı araçlar olarak belirlenebilir. Her ne kadar konsolide edilen bir grup içerisindeki işletmeler veya bir işletme içerisindeki bölümler, aynı grup içerisindeki diğer işletmelerle veya aynı işletme içerisindeki diğer bölümlerle riskten korunma işlemlerine girebilse de, bu tür işlemlerden kaynaklanan kazanç ve kayıplar konsolidasyonda elenir. Bundan dolayı, konsolidasyonda bu tür grup-içi veya işletme-içi riskten korunma işlemleri için riskten korunma muhasebesi uygulanmaz.

Madde 282-Üç tür korunma ilişkisi bulunur:

a) **Makul değer korunması:** Mali tablolara alınan bir varlık veya yükümlülük, bir varlığın sabit fiyattan alım-satımına yönelik mali tablolara alınmayan bir kesin taahhüt ya da bu tür bir varlık, yükümlülük veya kesin

taahhüdün belirlenebilir bir kısmıyla ilgili olarak, belirli bir riskle ilişkilendirilebilir ve raporlanan kar/zararı etkileyebilen makul değer değişikliklerine karşı korunma.

b) Nakit akım korunması: Mali tablolara alınan bir varlık veya yükümlülük (değişken faizli bir borca ilişkin gelecekteki faiz ödemelerinin tamamı veya bir kısmı gibi) ya da bir tahmin işlemiyle (gerçekleşmesi beklenen bir alım veya satım gibi) ilgili belirli bir riskle ilişkilendirilebilir ve raporlanan kar/zararı etkileyebilen nakit akım değişikliklerine karşı korunma.

c) Şube benzeri yabancı bir işletmedeki net yatırımın korunması: Şube benzeri yabancı bir işletmedeki net yatırım, Kur Değişiminin Etkileri” başlıklı Kısımında tanımlanmıştır.

Seri: XI, No: 25 sayılı “Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ”, 9/4/2008 tarihli ve 26842 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Seri: XI, No: 29 sayılı “Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği”nin 24 üncü maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Tebliğin amacı, kamunun zamanında, yeterli ve doğru bir şekilde aydınlatılmasını teminen, işletmeler tarafından düzenlenecek finansal raporlar ile bunların hazırlanması ve ilgililere sunulmasına ilişkin ilke, usul ve esasları belirlemektir.

Seri XI No:29 nolu tebliğin 5. maddesine göre; “İşletmeler, Avrupa Birliği tarafından kabul edilen haliyle Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarını uyguladıkları ve finansal tabloların Avrupa Birliği tarafından kabul edilen haliyle UMS/UFRS’lere göre hazırlandığı hususuna dipnotlarda yer verirler. Bu kapsamda, benimsenen standartlara aykırı olmayan, TMSK’ca yayımlanan TMS/TFRS esas alınır”.

Tebliğin geçici 2. maddesine göre; “Bu Tebliğ’in 5 inci maddesinin uygulanmasında, Avrupa Birliği tarafından kabul edilen UMS/UFRS’nin UMSK tarafından yayımlananlardan farkları TMSK tarafından ilan edilinceye kadar UMS/UFRS’ler uygulanır ve finansal tabloların UMS/UFRS’lere göre hazırlandığı hususuna dipnotlarda yer verilir. Bu kapsamda, benimsenen standartlara aykırı olmayan, TMSK’ca yayımlanan TMS/TFRS’ler esas alınır”.

3.3.2.4. Türkiye Muhasebe Standartları

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu 2006 yılında “TMS 32: Finansal Araçlar: Sunum” ve “TMS 39: Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” standartlarını, 2007 yılında “TFRS 7: Finansal Araçlar: Açıklamalar” standardını yayınlamıştır.

TFRS 7: Finansal Araçlar Açıklamalar

“TFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar” Standardı 31/12/2006 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere ilk olarak 30/01/2007 tarih ve 26419 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Bu TFRS’nin amacı, finansal tablo kullanıcılarının aşağıdaki hususları değerlendirebilmeleri için gerekli olan bilgilerin işletme finansal tablolarında kamuoyuna açıklanmasını sağlamaktır:

- a) Finansal araçların işletmenin finansal durumu ve performansı açısından önemi ve
- b) İşletmenin dönem içerisinde ve raporlama dönemi sonunda finansal araçlar nedeniyle maruz kaldığı risklerin niteliği ve düzeyi ile işletmenin sözü edilen riskleri yönetme şekli.

Bu TFRS’de yer alan ilkeler, "TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum" ve "TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme" Standartlarında yer alan finansal varlık ve borçların muhasebeleştirilmesi, ölçülmesi ve sunumuna ilişkin ilkeleri tamamlar.

Bu standart, tüm işletmeler tarafından, standardın kapsamında tanımlanan istisnalar haricinde tüm finansal araçlara uygulanır.

Bu TFRS, muhasebeleştirilmiş ve muhasebeleştirilmemiş finansal araçlar için uygulanır. Muhasebeleştirilmiş finansal araçlar, TMS 39 kapsamındaki finansal varlık ve finansal borçları içerir. Muhasebeleştirilmemiş finansal araçlar ise, TMS 39’un kapsamı dışında olmalarına rağmen bu TFRS kapsamında olan bazı finansal araçları içerir (bazı kredi taahhütleri gibi).

Bu standardın içeriğinde finansal raporlamada kullanılan çeşitli terimler ve analizler tanımlanarak uygulaması ile ilgili bilgiler verilmiştir.

TMS 32: Finansal Araçlar: Sunum

“TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum” Standardı 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere ilk olarak 28/10/2006 tarih ve 26330 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Bu Standardın amacı, finansal araçların borç veya özkaynak olarak sunulmaları ile finansal varlık ve borçların netleştirilmelerine ilişkin ilkeleri belirlemektir. Bu Standart, ihraç eden (ihraççı) açısından finansal araçların, finansal varlık, finansal borç ve özkaynağa dayalı finansal araç olarak sınıflandırılması, bunlara ilişkin faiz, temettü, kayıp ve kazançların sınıflandırılması ve finansal varlık ve borçların netleştirilmeleri gereken durumlara uygulanır.

Bu Standartta yer alan ilkeler, "TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme" Standardında yer alan finansal varlık ve borçların muhasebeleştirilme ve ölçümüne ilişkin ilkeler ile bunlara ilişkin bilginin kamuoyuna açıklanmasına yönelik olarak "TFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar" Standardında yer alan ilkeleri tamamlar.

Bu standart, tüm işletmeler tarafından, standardın kapsamında tanımlanan istisnalar haricinde tüm finansal araçlara uygulanır.

Bu standardın ayrılmaz bir parçası olan Uygulama Rehberi (UR) ekinin 15. maddesinde; “Finansal araçlar, asıl araçlar (alacaklar, borçlar ve hisse senedine dayalı finansal araçlar gibi) ile türev finansal araçları (finansal opsiyonlar, vadeli işlem sözleşmeleri-futures sözleşmeler ve forward sözleşmeler, vadeli faiz oranı takasları ve döviz takasları gibi) içerir. Türev finansal araçlar, finansal araç tanımına uyar ve dolayısıyla bu Standart kapsamında yer alır” tanımı verilmektedir.

TMS 39: Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme

“TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” Standardı 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere ilk olarak 03/11/2006 tarih ve 26335 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Bu standardın amacı; finansal varlıkların, finansal borçların ve finansal olmayan kalemlerin alım veya satımına ilişkin sözleşmelerin muhasebeleştirme ve ölçülmesine yönelik ilkeleri belirlemektir. Finansal araçlarla ilgili bilgilerin sunumuna ilişkin hükümler “TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum” Standardında yer almaktadır. Finansal araçlara ilişkin olarak kamuoyuna yapılması gereken açıklamalara yönelik hükümler ise “TFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar” Standardında yer almaktadır.

Bu standart, tüm işletmeler tarafından, standardın kapsamında tanımlanan istisnalar haricinde tüm finansal araçlara uygulanır.

Standartta verilen ve konu ile ilgili olan tanımlar aşağıda verilmiştir:

Türev ürün: Aşağıda yer alan üç özelliğin tamamına sahip olan ve bu standart kapsamında bulunan bir finansal araç veya diğer bir sözleşmedir:

- a) Belirli bir faiz oranında, finansal araç fiyatında, mal bedelinde, döviz kurunda, fiyat veya oran endeksinde, kredi derecesi veya kredi endeksinde ya da başka bir değişkende veya sözleşmenin taraflarından birine özgü olmayan finansal olmayan bir değişkende (bazen “sözleşmeye konu olan” olarak da adlandırılır) meydana gelen bir değişiklik karşısında değeri değişmektedir;
- b) Net bir başlangıç yatırımı gerektirmemekte veya piyasa koşullarındaki değişikliklere benzer tepki vermesi beklenen diğer türden sözleşmelere göre daha az bir net başlangıç yatırımı gerektirmektedir; ve
- c) Gelecek bir tarihte ödenecektir.

Finansal riskten korunma muhasebesi ile ilgili standartta verilmiş tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Finansal riskten korunma aracı: Gerçeğe uygun değerinin veya nakit akışlarının finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değerindeki veya nakit akışlarındaki değişiklikleri dengelemesi beklenen türev araç ya da (sadece döviz kuru riskinden korunma amaçlı işlemler için) türev olmayan finansal varlık veya borçlardır.

Finansal riskten korunma konusu kalem: (a) İşletmeyi, gerçeğe uygun değerde veya gelecekte elde edilecek nakit akışlarında değişiklik olması riskine maruz bırakan ve (b) finansal riskten korunmuş olarak sınıflanan bir varlık, yükümlülük, kesin taahhüt, gerçekleşme olasılığı yüksek tahmini işlem veya yurtdışı işletmedeki net yatırımdır.

Finansal riskten korunma işleminin etkinliği: Finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değerinde veya nakit akışlarında meydana gelen ve korunulan finansal riskle ilişkilendirilebilen değişikliklerin finansal riskten korunma aracı tarafından dengelenme derecesidir.

TMS 39'un 46. maddesine göre; "Bir işletme, ilk muhasebeleştirme işleminin ardından, varlık niteliğindeki türev ürünler de dahil olmak üzere finansal varlıkları, gerçeğe uygun değerlerinden, satış veya diğer türden elden çıkarmalarda oluşabilecek işlem maliyetlerini düşmeksizin ölçer".

Finansal riskten korunma konusu kalem olarak tanımlanan finansal varlıklar, bu Standardın 89-102 nci Paragraflarında yer verilen finansal riskten korunma muhasebesine göre ölçülür. Finansal riskten korunma muhasebesinde, finansal riskten korunma aracı ile finansal riskten korunma konusu kalemin gerçeğe uygun değerlerinde meydana gelen değişikliklerin kâr veya zarardaki etkileri muhasebeleştirilir.

Standarda göre finansal riskten korunma ilişkileri üç çeşittir:

- a. Gerçeğe uygun değer riskinden korunma: Muhasebeleştirilmiş bir varlık veya borcun ya da muhasebeleştirilmemiş bir kesin taahhüdün veya bu tür bir varlık, borç ya da taahhüdün belirlenebilir bir bölümünün gerçeğe uygun değerinde meydana gelen, belirli bir risk unsuru ile ilişkilendirilebilen ve kâr veya zararı etkileyebilecek nitelikteki değişikliklere karşı gerçekleştirilen bir finansal riskten korunma işlemidir.
- b. Nakit akış riskinden korunma: (i) muhasebeleştirilmiş bir varlık veya borca (örneğin, değişken oranlı borçların gelecekteki faiz ödemelerinin tamamı veya bir kısmı) ya da gerçekleşme ihtimali yüksek tahmini bir işleme ilişkin belirli bir riskle ilişkilendirilebilen ve (ii) net kâr veya zararı etkileyebilen nitelikteki

nakış akışı değişikliklerinden korunmak için gerçekleştirilen bir finansal riskten korunma işlemidir.

c. Yurtdışındaki işletmede bulunan net yatırım riskinden korunma.

Tablo 14’te konu ile ilgili standartlar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur (http://www.tmud.org.tr/UserFiles/File/Standartlar-karsilastirmali_liste.doc).

Tablo 14 – Standartlar Karşılaştırmalı Liste

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI (UFRS/IFRS)	GÜNCELLEME TARİHİ		TMS/TFSK – TASLAK (TMSK)	SPK TEBLİĞ KISIMLARINDA DÜZENLENEN KONULAR	BDDK MUHASEBE UYGULAMA YÖNETMELİĞİNDE DÜZENLENEN KONULAR
<i>IFRS 7 - Financial Instruments: Disclosures</i>	08 2005	Finansal Araçlar: Açıklamalar			
IAS - 32 Financial Instruments: Disclosure and Presentation	12 2003	Yürürlükten kaldırılmış yerini 2007 yılında geçerli olacak IFRS 7 standartı almıştır		KISIM - 11 Finansal Araçlar	1 SAYILI TEBLİĞ Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi
IAS - 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement	03 2004			KISIM - 11 Finansal Araçlar	1 SAYILI TEBLİĞ Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi

3.4. HEDGE MUHASEBESİ

İşletmeler, yaptıkları ekonomik işlemlerin sonucunda yüklendikleri finansal risk oranını azaltmak ve bu risklerin oluşturacağı olası nakit akışlarını kontrol altında tutmak isterler. Bu amacı gerçekleştirmek için finansal riskten korunma amaçlı çeşitli işlemler

geçekleştirmek suretiyle bilançoda yer alan varlık ya da borçlardan kaynaklanan finansal riskleri azaltır veya yok ederler.

Hedge muhasebesinin tanımı konusunda kesin ifadeler olmamakla beraber yapılabilecek ilk tanımlama, risk azaltıcı faaliyetlere yönelik özel bir muhasebeleştirme yöntemi olduğudur. Geniş anlamıyla hedge muhasebesi, hedge'in her iki unsurunu içeren ve hedge faaliyetlerinin sonuçlarıyla ilgilenmek üzere düzenlenen bir muhasebe metodudur. Dar tanımı ise hedge'in sadece bir unsurunda, hedging aracında yoğunlaşmakta ve sadece onun nasıl muhasebeleştirilişiyle ilgilenmektedir. Öte yandan, her ne kadar hedge muhasebesinin temel ilgi alanı hedge'in unsurlarında kar veya zararlarının nasıl muhasebeleştirilmesi üzerinde odaklanmışsa da, prim ve iskonto ile bunların amortize edilişleri de bu alanın içine girmektedir (Gündüz, 1995, s:18).

Hedge muhasebesinin konusu genellikle mevcut pozisyonların hedge edilmesi ve beklenen işlemlerin hedge edilmesi olaylarının muhasebeleştirilmesidir. Mevcut pozisyonların hedge edilmesiyle ilgili muhasebe sorunu bir ölçme sorunudur. Bu sorun hedge edilen kalem ile hedging aracının farklı değerlendirilmesinden ortaya çıkmaktadır (Karacaer, 1997, s:113).

3.4.1. Hedge Muhasebesi Yaklaşımları

Hedge muhasebesinin değerlendirme ve kayıtlama sorunlarını çözecek başlıca iki yaklaşımı vardır. Her iki yaklaşımda da her iki hedge bileşeninin kazanç ve kayıpları, bir hedge bileşeninin kayıplarının diğer bileşenin kazançlarıyla karşılıklı dengelenmesini sağlayarak aynı zamanda gelir olarak kaydedilmektedir. Her iki yaklaşımdan başka üçüncü bir yaklaşım daha vardır.

3.4.1.1. Ertelemeli Hedge Muhasebesi Yaklaşımı

Bu yöntem türev ürünün muhasebesine dayanır ve riskten korunan varlık ile riskten korunma aracının değerlerini birbirine bağlar. Bu yöntemde, ilgili işlemler gerçekleşene kadar riskten kaçınılan miktar farklı bir varlık ya da borç gibi ertelenir. Bu durumda kazançların dalgalanması sözkonusu olmaz ancak kazanç ve kayıpların gerçekleşmeden

bilançoda görünmesi engellenmiş olur. Herhangi bir varlık veya borç olarak kabul edilmeyen gerçekleşmemiş kazanç ve kayıplarında aynı işleme tabi tutulması bu yöntemin en büyük dezavantajıdır (Kurtay, 1997, s:110).

3.4.1.2. Piyasa Fiyatını Yansıtan Hedge Muhasebesi Yaklaşımı

Piyasa fiyatını yansıtan bu yöntem, sözleşmelerin günlük kapanış fiyatı ile tekrar değerlendirilmesidir. Bu muhasebe modelinde, kullanıcılar riskten kaçınma işleminin bileşenlerini tanımlar ve hepsini cari fiyatıyla değerlendirir. Cari fiyattaki her değişiklik olduğu anda raporlara yansır (Kurtay, 1997, s:109).

Piyasa fiyatını yansıtan yaklaşım, ertelemeli yaklaşımdan daha çok hedge işlemine girmenin nedeni olan ekonomik olayı daha yakından takip ettiği için hedge'in altında yatan ekonomik nedeni daha güvenilir şekilde sunduğu görülebilir (Karacaer, 1997, s:118).

3.4.1.3. Etkenlik Yaklaşımı

Hedge unsurlarından biri üzerine yoğunlaşan bir yaklaşımdır. Eğer hedge unsurlarından hedge edilen varlık esas alınıyor ve finansal tablolara piyasa fiyatı ile yansıtılıyorsa, hedging aracı da piyasa fiyatını yansıtmalıdır. Eğer hedge edilen varlık tarihsel maliyetle değerlendirilmişse, hedging aracı da tarihsel maliyetle muhasebeleştirilmelidir.

Alternatif olarak hedging aracı üzerine yoğunlaşmak mümkündür. Muhasebe, hedge edilen varlığın muhasebeleştirilmesinden çok hedging aracının muhasebeleştirilmesini izlemelidir. Bu yönetime göre bazı hedge işlemlerinde ertelemeli yöntem diğerlerinde ise piyasa fiyatını yansıtan hedge muhasebesi uygulanabilmektedir (Karacaer, 1997, s:120).

4. TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBE UYGULAMALARI

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde kullanılacak yolu belirleyecek olan türev ürünün hangi amaçla kullanıldığıdır. Türev ürünler spekülative gelir amaçlı ve korunma amaçlı olmak üzere iki bölüme ayrılır. Spekülative gelir amaçlı türev ürünler cari değerle değerlendirilir ve olumlu ve olumsuz farklar ortaya çıktığı dönemin sonuç hesaplarına kaydedilir (Örten, 2001, s:6).

Riskten korunma amaçlı türev ürünlerin değerlemesi yapılırken bunları üç bölümde incelemek gerekir (Örten, 2001, s:7):

- a) Fiyat (cari değer) riskinden korunma amaçlı türev ürünler; genelde spekülative gelir amaçlı türev ürünler gibi değerlendirilir.
- b) Nakit akış riskinden korunma amaçlı türev ürünler değerlendirilirken; i) olumlu farklar meydana geldiği dönemin kar veya zararı ile değil dönem ayırıcı hesaplar veya özkaynaklar ile ilişkilendirilir; ii) olumsuz farkların türev ürünle ilgili kısımları ortaya çıktığı dönemin karı veya zararı ile ilişkilendirilir; iii) olumsuz farkların türev ürünle ilgili olmayan kısımları ise riski sınırlama işlemine tabi tutulmayan asıl finansal varlıklar gibi değerlemeye tabi tutulur.
- c) Yabancı paralı net yatırım riskinden korunma amaçlı türev ürünlerin değerlendirilmesi, genelde, nakit akış riskini sınırlama amaçlı türev ürünler gibi işlem görür.

Türev ürünleri muhasebe kayıtlarına alınırken hangi hesapların kullanılacağı, hangi değerlerin kullanılacağı ve hangi tarihin esas alınacağı belirlenmelidir. Kayıtlamada hangi hesapların kullanılacağı ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. İlk görüş fiziki bir işlem olmamasına rağmen sözleşme yapılması nedeniyle bir yükümlülük ortaya çıktığı için türev ürünlerin bilanço hesaplarında izlenmesi gerektiğini öne sürmektedir. İkinci görüşe göre ise işlem yapıldığı tarihte herhangi ekonomik değer yaratan bir hareket olmadığından ve bilançodaki varlık ve borç hesaplarını gereksiz yere arttıracığı için türev ürünlerin bilanço dışı (nazım) hesaplarda izlenmesinin daha doğru olacaktır.

Türev ürünlerle ilgili olarak yapılacak muhasebe kayıtlarında aşağıdaki değerlerden biri kullanılabilir (Örten, 2001, s:9).

- a) Sözleşme değerini esas alan yöntemde, varlık edinmeleri ilk kayıtlamada sözleşme değerine göre muhasebeleştirilir. Sözleşme tarihi ile teslim tarihi arasında ve teslim tarihinden sonra meydana gelen değer değişimleri finansal varlık türlerine göre yapılacak değerlemede ayrıca dikkate alınır ve dönem sonunda gerekli düzeltme kayıtları yapılır. Genel uygulama sözleşme değerinin esas alınması şeklindedir.
- b) Piyasa değeri (cari değer) esas alan yöntemde, edinilen finansal varlıklarla ilgili ilk kayıtlama, finansal varlığın piyasa değerine göre yapılır. Bu kayıtlama yönteminde finansal varlığın sözleşme değeri ile cari değeri arasındaki fark için prim veya iskonto söz konusu olur.
- c) İz değeri,
- d) Prim veya iskontolu değeri,
- e) Beklenen nakit akışlarının bugünkü değeri.

Türev ürünlerin kayıtlama tarihi ile ilgili kullanılacak iki yöntem vardır; a) işlem tarihini esas alan yöntem, b) teslim tarihini esas alan yöntem.

İşlem tarihini esas alan yöntemde finansal olaylarla ilgili kayıtlar sözleşmenin yapıldığı tarihte yapılır. Teslim tarihini esas alan yöntemde ise finansal olaylarla ilgili kayıtlar sözleşmeye konusu olan mal veya hizmetin teslim tarihine kadar ertelenir.

4.1. FUTURE İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Future sözleşmeler organize piyasalarda işlem gören standart bir türev ürün çeşididir. Türkiye’de future sözleşmelerin işlem gördüğü VOBAS’ta döviz/TL sözleşmeleri 1.000,00 ABD Doları veya 1.000,00 Euro olarak işlem görmektedir. VOBAS’ta minimum fiyat adımı 0,0005 TL, ABD Doları future sözleşmelerin başlangıç teminatı

180,00 TL, Euro future sözleşmelerin başlangıç teminatı 240,00 TL ve sürdürme teminatı miktarı başlangıç teminatlarının % 75'idir.

4.1.1. Örnek Uygulama

İthalatla uğraşan X firması dolar kurunun yükseleceği beklentisinde olduğu için 3 ay vadeli 100 adet future sözleşme alarak spekülasyon amaçlı gelir elde etmek istemektedir. Firma, aracı kuruma %1 oranında komisyon (BSMV dahil), takas odasına sözleşme başına 180,00 TL başlangıç teminatını peşin ödemiştir. Aracı kurum X firması adına 01.02.2010 tarihinde 100 adet döviz future sözleşmesi satın almıştır. Sözleşmeyi sürdürme seviyesi % 75'dir. Aylık kur değişimleri aşağıdaki gibidir:

01.02.2010 tarihinde kur 1,50 TL

01.03.2010 tarihinde kur 1,53 TL

01.04.2010 tarihinde kur 1,55 TL

_____ 01.02.2010 _____

Komisyon Giderleri 1.500,00

Kasa Hesabı 1.500,00

Aracı kuruma komisyon ödemesi $100.000 \text{ ABD Doları} \times 1,50 \times 0,01 = 1.500,00 \text{ TL}$

_____ 01.02.2010 _____

Verilen Depozito ve Teminatlar 18.000

Kasa Hesabı 18.000

Takasbanka başlangıç teminatının ödenmesi $100 \times 180 = 18.000,00 \text{ TL}$

_____ 01.02.2010 _____

Futuredan Borçlular-Aracı Kurum 150.000

Futuredan Alacaklılar-X Firması 150.000

Döviz future sözleşmesinin nazım hesaplara geçirilmesi

_____01.03.2010_____

Diğer Ticari Alacaklar 3.000

Kambiyo Karları 3.000

Sözleşme değeri ile cari değer arasındaki olumlu farkın kaydı

_____01.04.2010_____

Diğer Ticari Alacaklar 2.000

Kambiyo Karları 2.000

Sözleşme değeri ile cari değer arasındaki olumlu farkın kaydı

_____01.04.2010_____

Kasa Hesabı 5.000

Diğer Ticari Alacaklar 5.000

Borç ve alacak hesaplarının kapatılması ve olumlu farkın tahsil edilmesi

_____01.04.2010_____

Futuredan Alacaklılar-X Firması 150.000

Futuredan Borçlular-Aracı Kurum 150.000

Sözleşmenin sona ermesi nedeniyle future sözleşmenin nazım hesaplardan çıkarılması

_____01.04.2010_____

Kasa Hesabı 18.000

Verilen Depozito ve Teminatlar 18.000

Verilen teminatın geri alınması

Spekülatif gelir elde etmek amacıyla yapılan bu sözleşmenin sonucunda X firması komisyon gideri hariç 5.000 TL kar elde etmiştir. Komisyon gideri 1.500 TL olduğuna göre firmanın net karı 3.500 TL'dir. X firması 150.000 ABD Doları'nı almamış sadece kur farkını oluşturan 5.000 TL'lik tutarı tahsil etmiştir.

Eğer amaç spekülatif gelir elde etmek değil, ilerde ihtiyaç duyulacak ABD Doları nedeniyle riskten korunmak olsaydı X firmasının kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

_____ 01.02.2010 _____

Komisyon Giderleri 1.500,00

Kasa Hesabı 1.500,00

Aracı kuruma komisyon ödemesi $100.000 \text{ ABD Doları} \times 1,50\% = 1.500,00 \text{ TL}$

_____ 01.02.2010 _____

Verilen Depozito ve Teminatlar 18.000

Kasa Hesabı 18.000

Takasbanka başlangıç teminatının ödenmesi $100 \times 180 = 18.000,00 \text{ TL}$

_____ 01.02.2010 _____

Futuredan Borçlular-Aracı Kurum 150.000

Futuredan Alacaklılar-X Firması 150.000

Döviz future sözleşmesinin nazım hesaplara geçirilmesi

01.03.2010		
Diğer Ticari Alacaklar	3.000	
Ertelenmiş Gelir		3.000
01.04.2010		
Diğer Ticari Alacaklar	2.000	
Ertelenmiş Gelir		2.000
01.04.2010		
Ertelenmiş Gelir	5.000	
Kambiyo Karı		5.000
01.04.2010		
Kasa Hesabı-YP	150.000	
Diğer Ticari Alacaklar	5.000	
Kasa Hesabı – TP		145.000
Ticari alacak ve borçların mahsubu ve 100.000 ABD Doları alınması		
01.04.2010		
Kasa Hesabı – YP	5.000	
Kambiyo Karları		5.000
ABD Dolarına ait evalüasyon kaydı		

01.04.2010

Futuredan Alacaklılar-X Firması 150.000

Futuredan Borçlular-Aracı Kurum 150.000

Sözleşmenin sona ermesi nedeniyle future sözleşmenin nazım hesaplardan çıkarılması

01.04.2010

Kasa Hesabı 18.000

Verilen Depozito ve Teminatlar 18.000

Verilen teminatın geri alınması

X firması riskten korunma amacıyla future sözleşme satın almasaydı 100.000 ABD Dolarını piyasadan 155.000 TL'ye alacaktı. Sözleşme nedeniyle 100.000 ABD Dolarını 150.000 TL'ye almıştır. İşletme evalüasyon karı ile birlikte 155.000 ABD Dolarına sahip olmuştur.

4.2. FORWARD İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Forward sözleşmeler standart olmayan, teslim amaçlı cayılamaz bir vadeli işlem sözleşmesidir. Tarafların ihtiyacına göre vadesi, miktarı, konusu belirlenir.

4.2.1. Örnek Uygulama

A İşletmesinin 3 ay sonra 100.000\$ ihtiyacı vardır. İşletme yöneticileri 3 ay sonraki TL/\$ kurunda meydana gelebilecek aleyhte gelişmelerden etkilenmemek için (X) bankası ile 100.000\$'lık forward döviz alım anlaşmasını yapmışlardır. Sözleşmeye göre (X) bankası 01.05.2009 tarihinde 100.000\$'ı 1 \$=1.60 TL üzerinden teslim edecektir. Sözleşme tarihi olan 01.02.2009'da cari kur 1\$=1.40 TL'dir. 01.05.2009 tarihindeki kur 1.64 TL'dir. Cari değer yöntemine göre yapılacak muhasebe kayıtları şöyle olacaktır:

01.02.2009

Forwarddan Borçlular – X Bankası 160.000

Forwarddan Alacaklılar – A Firması 160.000

Döviz forward sözleşmesinin nazım hesaplarda gösterilmesi ($100.000 \times 1,60$)

01.02.2009

Ertelenmiş Giderler 20.000

Diğer Ticari Borçlar 20.000

Sözleşme ile ilgili olumsuz farkın kaydı ($1,60 - 1,40$) $100.000 = 20.000$ TL

01.05.2009

Diğer Ticari Alacaklar 24.000

Ertelenmiş Gelirler 24.000

Sözleşmenin cari değerle değerlemesi ve olumlu farkın kaydı
 $(1,64 - 1,40) 100.000 = 24.000$ TL

01.05.2009

Kasa (Döviz Kasası $100.000 \times 1,60$) 160.000

Kasa (TL Kasası) 160.000

Sözleşmeye göre 100.000 \$ satın alınması

01.05.2009

Diğer Ticari Borçlar 20.000

Kasa (YP) 4.000

Diğer Ticari Alacaklar 24.000

Alacak ve borcun mahsubu ve alacak fazlasının yabancı paranın değeri ile ilişkilendirilmesi

01.05.2009

Ertelenmiş Gelirler 24.000

Ertelenmiş Giderler 20.000

Kambiyo Karları 4.000

Dönem ayırıcı hesapların kapatılması ve olumlu farkın ilgili sonuç hesabına alınması

01.05.2009

Forwarddan Alacaklılar - A 160.000

Forwarddan Borçlular - X 160.000

Forward sözleşmenin sona ermesi nedeniyle nazım hesaplardan çıkarılması

İşletme 01.02.2009 tarihinde 01.05.2009 tarihinde ödenmek üzere 100.000 ABD Doları borçlanmıştır. Döviz kurunda artış beklentisinde olan işletme forward döviz anlaşması yaparak vade tarihindeki kuru 1,60 TL'ye sabitlemiştir. Vade tarihinde kur 1,64 TL olmuştur. Firma yaptığı forward sözleşmesi sayesinde 164.000,00 TL yerine 160.000,00 TL ödeyerek borcunu ödemiştir.

Eğer forward sözleşmesi spekülatif amaçlı olsaydı muhasebe kayıtları değişecektir.

28.02.2009 tarihinde kur 1,55 TL

31.03.2009 tarihinde kur 1,61 TL

01.05.2009 tarihinde kur 1,64 TL

_____01.02.2009_____

Forwarddan Borçlular – X Bankası 160.000

Forwarddan Alacaklılar – A Firması 160.000

Döviz forward sözleşmesinin nazım hesaplarda gösterilmesi (100.000*1,60)

_____28.02.2009_____

Kambiyo Zararları 5.000

Diğer Ticari Borçlar 5.000

Sözleşmeden doğan zararın kaydı (1,60-1,55)100.000

_____31.03.2009_____

Diğer Ticari Alacaklar 6.000

Kambiyo Karları 6.000

Sözleşmeden doğan gelirin kaydı (1,61-1,55)100.000

_____01.05.2009_____

Diğer Ticari Alacaklar 3.000

Kambiyo Karları 3.000

Sözleşmeden doğan gelirin kaydı (1,64-1,61)100.000

_____01.05.2009_____

Forwarddan Alacaklılar - A	160.000
----------------------------	---------

Forwarddan Borçlular - X	160.000
--------------------------	---------

Forward sözleşmenin sona ermesi nedeniyle nazım hesaplardan çıkarılması

_____01.05.2009_____

Kambiyo Karları	9.000
-----------------	-------

Dönem Karı veya Zararı	9.000
------------------------	-------

Sözleşmenin karının ilgili hesaba aktarılması

_____01.05.2009_____

Dönem Karı veya Zararı	5.000
------------------------	-------

Kambiyo Zararı	5.000
----------------	-------

Sözleşmenin zararının ilgili hesaba aktarılması

01.05.2009

Diğer Ticari Borçlar	5.000
----------------------	-------

Kasa	4.000
------	-------

Diğer Ticari Alacaklar	9.000
------------------------	-------

Alacağın tahsili

4.3. OPSİYON İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Opsiyon sözleşmeleri, döviz ileri bir tarihte daha önceden anlaşılmış olan bir fiyat üzerinde alma veya satma hakkı verir. Ancak bu hakkı elde tutabilmek için ödenen primin nasıl kaydedileceği önem göstermektedir. Opsiyon primlerinin mali hukuk açısından değerlendirilmesi konusunda üç farklı görüş söz konusudur.

- a) Opsiyon primleri ödeme yapıldığı anda gider kaydedilmelidir.
- b) Opsiyon primleri vade sonunda giderleştirilmelidir.
- c) Opsiyon primleri sözleşmenin elde bulundurulduğu süre içerisinde gider kaydedilmelidir.

Opsiyon primlerinin muhasebeleştirilmesi konusundaki genel görüş, içsel değer ve zaman değerinin ayrı muhasebeleştirilmesi yönündedir (Karaca, Durmuşkaya, 2006, s:83).

4.3.1. Örnek Uygulama

Bir işletme 30 Haziran tarihinde döviz kurunda artış beklediği için 1.000.000\$ döviz alma opsiyonu satın almıştır. Buna göre işletme vade tarihi olan 31 Ağustos tarihinde keşideci bankadan sözleşmede belirtilen kur tutarı 1,45 TL üzerinden bu döviz satın alabilecektir. Banka yazmış olduğu opsiyon için 22.000\$ tahsil etmiştir (kur 1\$=1,35 TL). İşletmenin amacı spekülasyon gelir elde etmektir. 31.07.2009 tarihinde kur 1,40 TL'dir. Opsiyon primi vade sonunda giderleştirilmiştir.

<u>30.06.2009</u>	
Gelecek Aylara Ait Giderler	29.700
Kasa	29.700
Opsiyon priminin ödenmesi (1,35*22.000)	

30.06.2009

Opsiyondan Borçlular 1.450.000

Opsiyondan Alacaklılar 1.450.000

Opsiyon alış kontratının nazım hesaplara alınması

31.07.2009

Diğer Ticari Alacaklar 50.000

Kambiyo Karları 50.000

Oluşan gelirin kaydı

31.08.2009 tarihinde kur 1,50 TL olduğu için opsiyon alıcısı opsiyonu kullanmaya karar verecektir

31.08.2009

Kasa 50.000

Diğer Ticari Alacaklar 50.000

Alacak ve borç hesaplarının kapatılması

31.08.2009

Finansman Giderleri 29.700

Gelecek Aylara Ait Giderler 29.700

Opsiyon priminin giderleştirilmesi

31.08.2009

Opsiyondan Alacaklılar 1.450.000

Opsiyondan Borçlular 1.450.000

Opsiyon sözleşmesinin sona ermesi nedeniyle nazım hesaplardan çıkarılması

4.4. SWAP İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

4.4.1. Örnek Uygulama

V Firmasının 2 aylık ihracat programı şöyledir:

01.03.2009 tarihinde Almanya'ya 3.000 Euro

31.04.2009 tarihinde Amerika'ya 4.000 USD

Bu firma 01.03.2009 tarihinde 3.000 Euro'luk ihracatı gerçekleştirmiş ve bedelini 15.3.2009 tarihinde tahsil etmiştir. İhracatın gerçekleşme ve bedelinin tahsil edilme tarihlerinde 1 Euro = 1,88 TL'dir. Amerika'ya yapmayı planladığı ihracatın gerçekleştirilebilmesi için ilk madde ve malzeme ithalatı yapmak isteyen firma USD'ye ihtiyaç duymaktadır.

V firması 20.03.2009 tarihinde 1.000 USD'lik ihracat avansı vermiş ve 15.04.2009 tarihinde kalan borcunu nakden ödeyerek 2.000 USD'lik ilk madde malzemeyi teslim almıştır (avansın verildiği tarihte bir USD'nin TL kuru 1,40 TL'dir. İlk madde ve malzemenin teslim alındığı tarihte 1,45 TL'dir.)

V firması Y firması ile 15.03.2009 tarihinde 31.04.2009 vadeli bir swap anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre V firması Y firmasına 3.000 Euro verecek, Y firmasından 3.433, 594 USD alacak; Euro için %18, USD için %15 faiz oranı üzerinden faiz hesaplanacaktır.

V firması USD aldığı için USD olarak hesaplanan faizin TL karşılığını Y firmasına, Y firması ise almış olduğu Euro için hesaplanan Euro faizinin TL karşılığını V firmasına her ayın sonunda karşılıklı olarak ödeyeceklerdir.

V firması Amerika'ya 4.000 USD'lik ihracatı 28.4.2009 tarihinde gerçekleştirmiştir ve ihracat bedeli 30.04.2009 tarihinde tahsil edilmiştir.

Mukaveledeki özel hükme göre vade sonunda anaparalar karşılıklı olarak iade edilecektir.

01.03.2009 tarihi ile 30.04.2009 tarihleri arasında Euro kurunda değişiklik olmamıştır. Yani her iki tarihte de 1 Euro = 1,88 TL'dir.

31.03.2009 tarihinde 1\$ = 1,42 TL, 1 Euro = 1,92 TL'dir. 28.04.2009 tarihinde 1\$ = 1,48 TL, 1 Euro = 1,96 TL'dir. 30.04.2009 tarihinde 1\$ = 1,48 TL, 1 Euro = 1,96 TL'dir.

(Hesaplamalarda KDV oranı %15 olarak alınmıştır)

_____01.03.2009_____

Alıcılar 5.640

Yurtdışı Satışlar 5.640

3000 Euro tutarındaki ihracatın kaydı 3000 x 1,88 TL

_____15.03.2009_____

Kasa 5.640

Alıcılar 5.640

İhracat bedelinin tahsili

3000 Euro x 1,88 TL

15.03.2009

Swap İşleminde Borçlular 5.640

Swap İşleminde Alacaklılar 5.640

Swap sözleşmesinin nazım hesaplara kaydedilmesi

15.03.2009

Kasa 5.640

USD Kasası (3.433,594)

Kasa 5.640

Euro Kasası (3.000 Euro)

Swap sözleşmesi gereği anaparanın değiştirilmesi

20.03.2009

Verilen Sipariş Avansları 1.400

Kasa 1.400

İthalat için verilen sipariş avansının kaydı (1000\$ x 1,40TL)

15.04.2009

İlk Madde ve Malzeme 2.850

İndirilecek KDV 427,50

Verilen Sipariş Avansları 1.400

Kasa 1877,50

İthal edilen ilk madde malzemenin teslim alınması ve avans mahsubunun yapılması sonucunda kalan kısmın ödenmesi

31.03.2009

Finansman Giderleri 60,94

İndirilecek KDV 9,14

Kasa 70,08

Swap sözleşmesi gereğince USD'nin Mart dönemi faiz giderinin ödenmesi $3.433,594 \times (0.15/12) = 42,920$ USD $42,920 \text{ USD} \times 1,42 \text{ TL} = 60,94 \text{ TL}$

31.03.2009

Kasa 99,36

Faiz Gelirleri 86,40

Hesaplanan KDV 12,96

Swap sözleşmesi gereğince Mart dönemine ait Euro faiz gelirinin tahsil edilmesi $3.000 \text{ Euro} \times (0.18/12) = 45 \text{ Euro}$ $45 \text{ Euro} \times 1,92 \text{ TL} = 86,4 \text{ TL}$

28.04.2009

Alıcılar 5.920

Yurtdışı Satışlar 5.920

K Firmasına yapılan 4.000 USD tutarındaki ihracatın kaydı $4.000 \text{ USD} \times 1,48 \text{ TL} = 5.920$

30.04.2009

Kasa 5.920

Alıcılar 5.920

K Firmasına yapılan 4.000 USD'lık ihracatın tahsili $4.000 \text{ USD} \times 1,48 \text{ TL} = 5.920$

30.04.2009

Finansman Giderleri 63,52

İndirilecek KDV 9,52

Kasa 73,04

Swap sözleşmesi gereği ödenen USD faizi 3.433, 594 USD $(0.15/12) = 42,920$ USD
 $42,920 \text{ USD} \times 1,48 \text{ TL} = 63,52 \text{ TL}$

30.04.2009

Kasa 101,43

Faiz Geliri 88,20

Hesaplanan KDV 13,23

Swap sözleşmesi gereği tahsil edilen Euro faiz gelirinin kaydı

$3000 \text{ Euro} (0.18/12) = 45 \text{ Euro}$ $45 \text{ Euro} \times 1,96 \text{ TL} = 88,2 \text{ TL}$

30.04.2009

Kambiyo Zararı 558,20

Kasa 5.640

Euro Kasası (3.000 Euro)

Kasa 5.081,72

USD Kasası (3.433,594)

Swap sözleşmesi gereği ana paranın iadesi

30.04.2009

Swaptan Alacaklılar	5.640
Swaptan Borçlular	5.640
Swap sözleşmesinin sona ermesi	

4.5. Bankalarda Uygulanan Türev Muhasebesi

Türkiye’de türev ürünlerle ilgili ilk yasal düzenleme bankalar için gerçekleştirilmiştir. Bu yasal düzenleme ile vadeli döviz alım satımına ilişkin olarak, 1983 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 28 sayılı karar ile yapılmıştır. Bu karar ile bankaların T.C. Merkez Bankası’nca belirlenecek esaslar dahilinde vadeli döviz alım satımı yapabileceğine değinilmiş, 1989 yılında yayımlanan 32 sayılı karar ile tüm gerçek ve tüzel kişilerin vadeli döviz alım satımı yapabilecekleri hükme bağlanmıştır.

Türkiye’de dövize dayalı vadeli işlem kullanımı yaygınlaşmış olsa da, bu işlemlerin çoğunluğuna bankalar aracılık etmektedirler. Bundan dolayı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından 2002 yılı sonu itibariyle finansal tablolarının hesap ve kayıt düzeninde tekdüzenin sağlanması, faaliyetlerin gerçek mahiyetlerine uygun olarak sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarının zamanında ve doğru bir şekilde hazırlanması, raporlanması ve yayımlanmasına ilişkin esas, usul ve ilkelerin belirlenmesi amacıyla Muhasebe Uygulama Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmelikte yayınlanan 1 nolu tebliğ Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi Standardı ve 17 nolu tebliğ Kamuya Açıklanacak Mali Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Standardı ve Eki tablolar türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi ve mali tablolarda izlenebilmesi için gerekli düzenlemeleri içermektedir.

Aşağıdaki hesap isimleri ve numaraları görüşülen banka tarafından verilmiştir ve üstlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

4.5.1. Future Banka Uygulaması

Müşteri 26.03.2009 tarihinde 30.03.2009 vadeli 1.000 ABD Doları değerinde future sözleşme almak istemektedir. Vadeli kur 1,50 TL'dir. Müşteri 120 ABD Doları nakit teminat yatırmıştır. Sürdürülebilir teminat tutarı başlangıç teminatının % 75'idir ($120 \times 1,50 \times 0,75 = 135$ TL). Banka % 1 komisyon ücreti almaktadır. Müşteri Komisyonu nakit ödemiştir ($1.000 \times 1,50 \times 0,01 = 15$ TL). Vadede döviz kuru 1,60 TL'dir.

Şube İşlemleri

a) Müşteriden Teminat Alınması

301 Döviz Tevdiat Hesabı	120
391 Muhtelif Borçlar Y.P.	120
39105 Türev Finansal Araçlardan Borçlar	
391050 Alınan Teminatlar	

b) Müşteriden Komisyon Alınması

Örneğimizde müşteri komisyonu nakit olarak yatırmıştır. Ancak istenirse komisyon ve BSMV döviz tevdiat hesabından alınabilir veya efektif olarak yatırılabilir.

(1) Komisyonun ve BSMV'nin Döviz Tevdiat Hesabı'ndan Alınması

301 Döviz Tevdiat Hesabı	
295 Döviz Vaziyeti	

294 Döviz Alım-Satım Hesabı

7619993-Futures İşlem Primleri

380005-Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV

(2) Komisyonun ve BSMV'nin Efektif Olarak Alınması

011 Efektif Deposu

295 Döviz Vaziyeti

294 Döviz Alım-Satım Hesabı

7619993-Futures İşlem Primleri

380005-Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV

(3) Komisyonun Türk Lirası Olarak Alınması

010 Kasa/Müşteri Hesabı 15,75

7619993-Futures İşlem Primleri 15

380005-Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV 0,75

c) Yurt Dışı Aracı Kuruluş Komisyonu Ve Banka Masrafının Müşteriden Tahsil Edilerek Genel Müdürlüğe Devri

(1)-Şube Kaydı (Yabancı Para Tahsil Edilmesi)

_____/_____

301-Döviz Tevdiat Hesabı

011- Efektif Deposu

291- Şubeler Cari Hesabı -Y.P.

_____/_____

(2) Şube Kaydı (Türk Parası Tahsil Edilmesi)

_____/_____

010-Kasa

290-Şubeler Cari Hesabı-TP

(Banka Gişe Döviz Satış Kurundan)

(3) c-1Maddesi İçin Genel Müdürlük Otomatik Kaydı

_____/_____

291- Şubeler Cari Hesabı -Y.P.

025- Yurtdışı Bankalar

_____/_____

(4) c-2 Maddesi İçin Genel Müdürlük Otomatik Kaydı

_____ / _____

392995- Mekanize Şubeler Alacaklı Süspan Hesabı

294- Döviz Alım-Satım Hesabı

_____ / _____

291- Şubeler Cari Hesabı -Y.P.

025- Yurtdışı Bankalar

_____ / _____

d) Futures İşleminin Kapatılması

(1) İşlem Karla Kapanmışsa

Kar tutarı Genel Müdürlük tarafından şubeye alacak verilir. Bunun sonucunda şube süspan hesaplarına intikal eden tutar müşteri hesabına aşağıdaki şekilde kayıt edilir. İşlemimiz karla kapanmıştır.

_____ / _____

393 Alacaklı Geçici Hesaplar Y.P. 100

393995 Mekanize Şubeler Alacaklı Süspan Hesabı

301- Döviz Tevdiat Hesabı 100

_____ / _____

Kapatılan Future kontratı teminatının iadesine ilişkin muhasebe kayıtları aşağıdadır.

391 Muhtelif Borçlar Y.P. 120

391050 Alınan Teminatlar

301-Döviz Tevdiat Hesabı 120

(2) İşlem Zararla Kapanmışsa

Zarar tutarı Genel Müdürlük tarafından şubeye borç verilir. Bunun sonucunda şube süspan hesaplarına intikal eden tutarı öncelikle teminata alınan paradan karşılar. Teminatın yeterli gelmediği kısım var ise Döviz Tevdiat Hesabı'ndan karşılanır.

301- Döviz Tevdiat Hesabı (Teminatın zararı kapatmaya yeterli gelmeyen kısmı için)

391 Muhtelif Borçlar Y.P.

391050-Türev Finansal Araçlardan Borçlar/ Alınan Teminatlar

291- Şubeler Cari Hesabı -Y.P.

Kapatılan future kontratının teminatının (bakiye kalmışsa) iadesi aşağıdaki şekilde yapılır.

391 Muhtelif Borçlar Y.P.

391050- Türev Finansal Araçlardan Borçlar/ Alınan Teminatlar

301-Döviz Tevdiat Hesabı

4.5.2. Forward Banka Uygulaması

Müşteri ile anlaşmaya varıldıktan ve vadeli işlem sözleşmesi düzenlendikten sonra ilgili şubede ve şube bildiriminin alınmasından sonra gerçekleştirilecek muhasebe kayıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

01.02.2009 tarihinde 01.05.2009 vade tarihli 100.000 ABD Doları miktarında forward sözleşme yapılmıştır. Anlaşılan döviz kuru 1,46 TL'dir.

(i) Döviz/TL İşlemler

(I) Forward Döviz Alım İşlemleri

Anlaşma tarihinde tesis edilecek kayıtlar:

_____ / _____

965 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar-Y.P. 100.000

965000 Vadeli Döviz Alım İşlemleri-Döviz TL

967 Türev Finansal Araçlardan Borçlar – Y.P. 100.000

967000 Vadeli Döviz Alım İşlemleri

(Sabit Kur)

_____ / _____

964 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar - T.P. 146.000

964001 Vadeli Döviz Satım İşlemleri

966 Türev Finansal Araçlardan Borçlar - T.P. 146.000

966001 Vadeli Döviz Satım İşlemleri

(Vadeli Kur* İşlem Tutarı)

_____ / _____

Vade tarihinde ilgili şubede yapılacak muhasebe kayıtları:

_____/_____

294 Döviz Alım Satım Hesabı 146.000

010 Kasa 146.000

(Vadeli Kur)

_____/_____

291 Şubeler Cari Hesabı - Y.P. 100.000

İlgili döviz hesabı

295 Döviz Vaziyeti 100.000

(Sabit Kur)

_____/_____

Aynı işlemler aşağıda döviz satış işlemleri ve döviz/döviz işlemler için rakamsız olarak gösterilmiştir.

(II) Forward Döviz Satış İşlemleri

Anlaşma tarihinde şubelerde tesis edilecek muhasebe kayıtları:

_____/_____

965 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar - Y.P.

965002 Vadeli Döviz Satım İşlemleri-Döviz-TL

967 Türev Finansal Araçlardan Borçlar – Y.P.

967001 Vadeli Döviz Satım İşlemleri

(Sabit Kur)

_____/_____

964 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar - T.P.

964000 Vadeli Döviz Alım İşlemleri

966 Türev Finansal Araçlardan Borçlar - T.P.

966000 Vadeli Döviz Alım İşlemleri

(Vadeli Kur x İşlem tutarı)

Vade tarihinde ilgili şubede yapılacak kayıtlar:

010 Kasa Hesabı

294 Döviz Alım Satım Hesabı

(Vadeli Kur)

295 Döviz Vaziyeti

291 Şubeler Cari Hesabı - Y.P.

İlgili döviz hesabı (Sabit Kur)

(ii) D v z/D v z   lemler

965 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar – Y.P. (1. döviz cinsi)

965001 Vadeli Döviz Alım   lemleri-Döviz Döviz

967 Türev Finansal Araçlardan Borçlar – Y.P.

967000 Vadeli Döviz Alım   lemleri

965 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar – Y.P. (2. döviz cinsi)

965003 Vadeli Döviz Satım   lemleri-Döviz Döviz

967 Türev Finansal Araçlardan Borçlar – Y.P.

967001 Vadeli Döviz Satım   lemleri

4.5.3. Opsiyon Banka Uygulaması

a) M  teriyeye opsiyon satılması durumunda tesis edilecek muhasebe kayıtları

(1)   bece müşteriden opsiyon priminin tahsil edilmesi

  be, işlemin yapıldığı tarihte tespit edilen prim tutarını müşteriden tahsil ederek aşağıdaki muhasebe kayıtlarını tesis eder.

(a) Primin Yabancı Para olarak tahsil edilmesi

(i) Banka ile Müşterinin taraf olduğu işlemlerde

011/301 Efektif Deposu/Döviz Tevdiat Hesabı

295 Döviz Vaziyeti

294 Döviz Alım-Satım Hesabı

75303 Türev Finansal Ar. Karlar/Opsiyon Alım-Satım İşlemleri

380005 Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV

ii) Bankanın aracı olduğu işlemlerde

011/301 Efektif Deposu/Döviz Tevdiat Hesabı

295 Döviz Vaziyeti

294 Döviz Alım-Satım Hesabı

7619992 Opsiyon İşlem Primleri

380005 Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV

(b) Primlerin TL olarak tahsil edilmesi**(i) Banka ile Müşterinin taraf olduğu işlemlerde**

010/300 Kasa/Mevduat Hs.

75303 Türev Finansal Ar. Karlar/Opsiyon Alım-Satım İşlemleri

380005 Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV

(ii) Bankanın aracı olduğu işlemlerde

010/300 Kasa/Mevduat Hs.

761992 Opsiyon İşlem Primleri

380005 Ödenecek Vergi, Resim, Harç ve Primleri/BSMV

(2) Nazım Kayıtlarının Tesisi

(İşlemden banka taraf ise nazım kayıtlar tesis edilmelidir).

Alınan tutar için;

965400 Para Alım Opsiyonları - Satıcı

(Keşideci Taraf)

967400 Para Alım Opsiyonları - Satıcı

(Keşideci Taraf)

Satılan tutar için;

965401 Para Satım Opsiyonları - Satıcı

(Keşideci Taraf)

967401 Para Satım Opsiyonları - Satıcı

(Keşideci Taraf)

b) Müşteriden opsiyon satın alınması durumunda tesis edilecek muhasebe kayıtları

(1) Nazım Kayıtlarının Tesisi

(a) Para Opsiyonu için

i) Döviz-TL işlemlerde

Döviz için,

965404 Para Alım Opsiyonları - Alıcı

(Lehdar Taraf)

967404 Para Alım Opsiyonları - Alıcı

(Lehdar Taraf)

TL için,

965405 Para Satım Opsiyonları - Satıcı

(Lehdar Taraf)

967405 Para Satım Opsiyonları - Satıcı

(Lehdar Taraf)

II) Döviz-Döviz işlemlerde (EUR/USD)

EUR için,

965404 Para Alım Opsiyonları - Alıcı

(Lehdar Taraf)

967404 Para Alım Opsiyonları - Alıcı

(Lehdar Taraf)

USD için,

965405 Para Satım Opsiyonları - Satıcı

(Lehdar Taraf)

967405 Para Satım Opsiyonları - Satıcı

(Lehdar Taraf)

Söz konusu opsiyon hakkı bankaca kullanılsa da kullanılmasa da opsiyon işleminin vadesinde yukarıda yer alan nazım kayıtlar şubelerce ters kayıt ile iptal edilecektir.

4.5.4. Swap Banka Uygulaması

• İşlem tarihinde yapılan muhasebe kayıtları

İşlem tarihinde swap işleminin spot ve forward bacakları nazım hesaplarında muhasebeleştirilmektedir.

Spot - alınan döviz nazım hs. kaydı

_____/_____

965101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

967101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

_____/_____

Spot - verilen döviz nazım hs. kaydı

_____/_____

965103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

967103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

_____/_____

Forward - alınacak döviz nazım hs. kaydı

_____/_____

965101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

967101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

_____/_____

Forward - satılacak döviz nazım hs. kaydı

_____ / _____

965103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

967103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

_____ / _____

• **Valör tarihinde yapılan muhasebe kayıtları**

- Alınan Döviz kaydı

_____ / _____

025- Bankalar

3919950 Para Swaplarından Borçlar

_____ / _____

- Nazım hesap kaydının kapatılması

_____ / _____

967101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

965101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

_____ / _____

- Verilen döviz kaydı

_____ / _____

279990 Para Swaplarından Alacaklar

025- Bankalar

_____ / _____

- Nazım hesap kaydının kapatılması

_____/_____

967103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

965103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

_____/_____

Swap değerlendirme muhasebe kayıtları

Para swap işleminin değerlendirme, değerlendirme tarihi itibarı ile söz konusu işlemin piyasa değerinin hesaplanması suretiyle yapılmaktadır.

_____/_____

873010 Swap Para Alım Satım İşlemleri

3610700 Para Swapı İşlem Reeskontları

_____/_____

Değerleme reeskont kaydının iptali

_____/_____

361070 Para Swapı İşlem Reeskontları

873010 Swap Para Alım Satım İşlemleri

_____/_____

Değerleme reeskont kaydı;

873010 Swap Para Alım Satım İşlemleri

3610700 Para Swapı İşlem Reeskontları

• **Vade tarihinde yapılan muhasebe kayıtları**

Verilen döviz kaydı

3919950 Para Swaplarından Borçlar

025- Bankalar

- Nazım hesap kaydının kapatılması

967103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

965103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

Alınan döviz ve reeskont hesabının kapatılması

025- Bankalar

361070 Para Swapı İşlem Reeskontları

2799900 Para Swaplarından Alacaklar

Nazım hesap kayıtlarının kapatılması

_____/_____

967101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

965101 Swap Para Alım İşlemleri - Döviz

_____/_____

967103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

965103 Swap Para Satım İşlemleri - Döviz

_____/_____

SONUÇ

1973 yılında sabit döviz kuru sisteminin çökmesi ile birlikte dalgalı döviz kuruna geçiş yapılmıştır. Dalgalı döviz kuru kullanımı döviz kur riskini de beraberinde getirmiştir. Özellikle yabancı para birimi kullanan işletmeler karşılaştıkları kur riskini azaltmak amacıyla çeşitli finansal arayışlara yönelmiştir. Bunun sonucunda finansal piyasalarda dövize dayalı türev ürünlerin kullanımında artış olmuştur.

Döviz kurunun serbest olması nedeniyle kur riskinden korunmak isteyenler dışında, kurdaki dalgalanmalardan yararlanarak kar elde etmek isteyen piyasa oyuncuları da ortaya çıkmıştır. Riskten korunmak isteyenler ve spekülatif amaçlı işlem yapanların sayılarının artması türev ürün kullanımını ve türev piyasaların hacmini büyötmüştür.

Türev piyasaların gelişmesi spot piyasalarında daha istikrarlı olmasını sağlamıştır. Dünyada türev ürünlerin geçmişı 1700lü yıllara dayanmasına rağmen Türkiye’de organize bir türev piyasa 2004 yılında faaliyete geçmiştir.

Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nın faaliyete geçmesi ile birlikte türev ürünlerin kullanımının yaygınlaşması bu ürünlerin muhasebeleştirilmesinin önemini ortaya çıkarmıştır. Muhasebe uygulamalarının önemi ile birlikte TMSK, SPK ve BDDK uluslararası standartları gözden geçirerek Türkiye’de uygulanacak standart ve tebliğleri hazırlamışlardır.

TMSK tarafından UMS 32, UMS 39, UFRS 7 Türkçeye çevrilerek TMS 32, TMS 39, TFRS 7 olarak yayınlanmıştır. Bu standartlar ile türev ürünler, türev ürünlerin kullanım amaçları, muhasebeleştirmeleri ve değerleme yöntemleri gibi konular tanımlanarak türev araçları riskten korunma veya yatırım amacıyla kullanan işletmelerin kayıtlarında izleyeceği yollar gösterilmiştir.

Türev ürünlerin kayıtlarda nasıl izleneceğı ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır. Türev ürünler vadeli işlemler olmaları nedeniyle ve sözleşme gününde ekonomik olarak bir değer yaratmadığından dolayı genellikle nazım hesaplarda izlenmektedir. Ancak sözleşme yapılmış olmasının taraflara yerine getirilmesi gereken yükümlölük yüklemesi nedeniyle bilanço hesaplarında izlenmesi gerekliliğini öne süren bir görüş daha

mevcuttur. Türev araçların vadeye kadar firmaya ekonomik olarak katkısının olmamasından dolayı nazım hesaplarda izlenmesi görüşüne katılmaktadır.

Türev ürünler spekülâtif gelir amaçlı veya riskten korunma amaçlı olarak kayıtlanmaktadır. Spekülâtif gelir amaçlı olan türev ürünler cari değer ile değerlendirilir. Cari değer, piyasada istenilen zamanda bir varlığın satılmasında esas alınan değerdir. Spekülâtif gelir amaçlı türev ürünlerin sözleşme tarihi ile vadesi arasında oluşan farklar çıktığı dönemin sonuç hesapları olan kambiyo kar ve zarar hesaplarına kayıtlanmaktadır.

Riskten korunma amaçlı türev ürünler ise fiyat riskinden, nakit akış riskinden, yabancı paralı net yatırım riskinden korunma amaçlı olarak kullanılabilmektedir. Riskten korunma amaçlı türev ürünler değerlendirilirken sözleşme tarihi ile vade tarihi arasında oluşan olumlu farklar dönem ayırıcı veya özkaynak hesaplarında gösterilmektedir. Sözleşme tarihi ve vade tarihi arasında oluşan olumsuz farklar ise dönem karı veya zararı hesabına kayıtlanmaktadır.

Türev ürünlerle ilgili muhasebe uygulamalarında dönem ayırıcı hesap olarak “Gelecek Aylara Ait Gelirler” ve “Gelecek Aylara Ait Giderler” hesaplarının kullanıldığı görülmüştür. Türev ürünlerin riskten korunma amaçlı kullanılması ve bu ürünlerin kendine has özelliklerinin olması nedeniyle, “Gelecek Aylara Ait Gelirler ve Giderler” hesap grubunun altında türev ürünlerin vadelerine kadar ki fiyat farklılıklarından oluşacak kar ve zararların kayıtlanabileceği “Ertelenmiş Gelirler ve Giderler” hesaplarının tek düzen hesap planına eklenmesi uygun olacaktır.

Türkiye’de döviz dayalı türev ürünler yaygın olarak bankacılık sektöründe kullanılmaktadır. Bu ürünlerin muhasebeleştirilmesinde, bankaların döviz dayalı vadeli işlemler ile ilgili, sözleşmeye taraf olup olmadığına, işlemlerin döviz olarak veya Türk Lirası olarak yapılmasına, şubede ve genel müdürlükte uygulanacak muhasebe kayıtlarına, işlemin kar veya zararla kapanmasına göre kullanılacak hesaplar BDDK’nın tek düzen hesap planında belirtilmiştir. Bankalar uygulamada türev finansal araçları sözleşme tarihindeki gerçeğe uygun değerleri ile kayıt altına almakta ve sonraki raporlama dönemlerinde gerçeğe uygun değerleri ile yeniden muhasebeleştirmektedirler. SPK’nın 19 sayılı tebliğinin 6. maddesinde belirtilen riskten

korunma amaçlı işlem olarak kabul edilme şartlarını sağlamayan türev araçlar “Finansal Araçlar: Muhasebeleştirilme ve Ölçmeye İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı” (TMS 39) kapsamında alım satım amaçlı olarak muhasebeleştirilmekte ve söz konusu araçlar dolayısı ile gerçekleşen kazanç veya kayıp kar zarar tablosu ile ilişkilendirilmektedir.

Bankalarla yapılan görüşmelere göre halka arz edilmiş bir bankanın hem SPK’nın hem de BDDK’nın tebliğlerini dikkate alması gerekmektedir. Bu düzenlemelerdeki riskten korunma muhasebesi ile ilgili tanımlarda yer alan şartları yerine getiremediklerinde TMSK’nın yayınladığı standartlara göre spekülative işlem yapıldığı kabul edildiği için kayıtlarını buna göre yapmaktadırlar. Ayrıca halka arz edilmemiş bankalarla veya halka arz edilmiş olan diğer şirketlerle aralarında muhasebeleştirme ve türev ürünlerin finansal tablolara yansıtılmasında farklılıklar olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Kendi içinde de çeşitlilik gösteren türev ürünlerin muhasebeleştirmeleri kullanıldıkları amaca göre değişmektedir. Çeşitli kurullar tarafından kendi bünyelerinde bulunan işletmelere göre hazırlanan düzenlemeler her ne kadar benzerlikler taşısa da bu düzenlemelerin içinde de yer alan alternatif uygulamalar da muhasebeleştirme konusunda çeşitliliği artırmaktadır. Bunun sonucu olarak işletmelerin finansal tabloların karşılaştırma özelliği azalmakta ve finansal tabloların yorumlanmasında da farklılıklar olabilmektedir. Bu düzenlemelerin birleştirilerek türev ürün kullanan bütün işletmeler için uygulanabilir hale getirilmesinin daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği. (2005). *III. Sermaye Piyasaları Arenası: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası*. Yayın No:24.
- Akbulut, S. (2002). *Mali Piyasaların Gelişimi ve Türev Ürünler*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akgün, A. İ. (2007). *Vadeli İşlemlere Yönelik Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aksel, H. A. E. (1995). *Risk Yönetim Aracı Olarak Futures Piyasaları: Yapısı, İşleyiş Mekanizmaları ve Bazı Ülke Örnekleri*. SPK Yayınları, No:21.
- Allayannis, G., Weston J. P. (2001). The Use of Foreign Currency Derivatives and Firm Market Value. *The Review of Financial Studies* Vol: 14 No:1.
- Angın, E. (1998). Türev Piyasalar: Future, Forward, Swap ve Option İşlemleri. *Vergi Dünyası*, Sayı:2003.
- Ayrıçay, Y. (2002). *Finansal Futures, Opsiyon Sözleşmeler ve Riskten Korunma(Hedging)*. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bağcı, H. (2005). *Yeni Bir Borsa: İlk Altı Ayın Değerlendirmesi*. VOB Basın Toplantısı.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu İnternet Sitesi, www.bddk.org.tr
- Bursal, N. (1992). Yeni Finansal Araçların Muhasebe Sorunları. *Bankacılar*, S:9.
- Büyükişık, R. E. (2000). *Türev Ürünleri ve Türev Ürünlerinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Chambers, N. R. (1998). *Türev Piyasalar*. Avcıol Basım.

- Eiteman, D. K., Stonehill A. I., Moffet M.H. (2001) *Multinational Business Finance*. Addison Wesley Publishing, 9. Edition.
- Erdoğan, O., Kayacan M. (1998). Finansal Türevlere Ne Zaman Başlanmalı? İMKB Örneği. *İMKB Dergisi* Cilt:2 No:5.
- Eryılmaz, B. (2000). *Döviz Swapları ve Uygulamaları*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Fabozzi, F. J., Modigliani F. (1996). *Capital Market Institutions and Instruments*. Prentice Hall Publishing.
- İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü. (2002). *Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş*. İMKB.
- Gündüz, L., Tural M. (1995) *Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi: Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Öneri*. TBB Yayınları No:193.
- Heaney, R., Koga C., Oliver B., Tran A. (1999). The Size Effect and Derivative Usage In Japan. *The Australian National University Working Paper Series In Finance* 99-02.
- İMKB Eğitim Setleri. (2008). *Vadeli İşlem Piyasaları*.
- Karaca, N., Durmuşkaya S. (2006). Opsiyon Sözleşmelerine İlişkin İşlemlerin Muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm* Sayı:75.
- Karacaer, S. (1997). *Vadeli İşlemler Piyasası Araçları ve Muhasebe Uygulamaları*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karan, M. B. (2001). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. Gazi Kitabevi.
- Karimova, O. (2002). *Currency Derivatives*. Doctoral Seminar, University of St. Gallen.
- Kayacık, M. (2002). *Opsiyon Piyasaları ve Opsiyonların Hedging Amaçlı Kullanımı*. Yüksek lisans tezi ,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kaygusuz, S. Y. (1998). *Finansal Türev Ürünlerinde Muhasebe Esasları*. SPK Yayınları No:113.
- Kolb, R. W. (2003) *Futures, Options and Swaps*, Blackwell Publishing 4. Edition.
- Kurtay, S. (1997) *Foreign Currency Options; Market Structure, Pricing, Strategies and Accountancy*. Capital Markets Boards of Turkey No:76.
- Mosole, R. A. (2006). *Türkiye’de Vadeli İşlemler Piyasası ve VOBAS ile CBOT’un Karşılaştırılması*. Yüksek lisans 1. eğitim tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Muhasebenin Temel Kavramları ve Tekdüzen Hesap Planı*. (1997). ÜÇ/N Danışmanlık, Eğitim ve Yayıncılık.
- Olca, S. (2004). *Futures (Vadeli İşlem) Muhasebesi*. SPK Yeterlik Etütleri 16. Dönem Yayın No: 148 Cilt:2.
- Önce, S. (1995). *Türev Ürünlerin Muhasebeleştirme Şekilleri*. TBB Yayınları No:192.
- Örten, R., Örten İ. (2001) *Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları*. Gazi Kitabevi.
- Peker, İ. (2002). *Döviz Dayalı Vadeli İşlemler ve İMKB Uygulaması*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sayılgan, G. (1995). Finansal Risk Yönetimi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt:50 No:1-2.
- Sermaye Piyasası Kurulu İnternet Sitesi; www.spk.gov.tr
- Sevilengül, O. (2003). *Genel Muhasebe*. Gazi Kitabevi, 11. Baskı.
- Taş, O. (2001). *Accounting Standards For Financial Derivatives: A Comprasion Of Germany And Turkey*. Verlag Dr. Köstner, Germany.
- Taşkıran, S. (1997). *Türkiye’de Döviz Dayalı Vadeli Piyasalar ve Genel Olarak Vadeli Piyasalarda Yatırımcıların Korunması*. SPK Yayınları.

UFRS 2009 Cep Kitapçığı, 2009.

Unis, M. (1998). Vadeli İşlemler Piyasasının Açılması İçin Doğru Zaman. *İMKB Dergisi* Cilt:2, No:5.

Uysal, T. *Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri*. TSPAKB Eğitimi.

Uzunoğlu, S. (2003). *Para ve Döviz Piyasaları*. Literatür Yayınları, 2. Basım.

Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsaları. (2006). İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2006-19.

Vergi Portalı, www.vergiportali.com

VOBAŞ İnternet Sitesi; www.vob.org.tr

Yıldırım, M. (2008). *Banka Muhasebesi*. TBB, Yayın No: 258.

Yılmaz, M. K. (2002). *Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri*. Der Yayınları.

Yücel, G. (1993). Vadeli Döviz İşlemlerinde Finansal Raporlama Sorunları. *İ. Ü. İşletme Fakültesi Dergisi* Cilt:22 Sayı:1.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Burçin Bozkaya

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara/1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğretimi : Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F İngilizce İşletme

Yüksek Lisans Öğretimi : Hacettepe Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Almanca

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Dystar Tekstil Boyaları Tic. Ltd. Şti.

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Hacettepe Üniversitesi

İletişim

E-Posta Adresi : burbozkaya@hotmail.com

Tarih : 19.04.2010